

COVID-19'UN SOSYAL YÖNLERİ

EDİTÖR

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZLEM KAYA

YAZARLAR

PROF. DR. MUSTAFA SAİD YAZICIOĞLU

PROF. DR. NURİ ÖMÜRBEK

DOÇ. DR. MELTEM KARAAATLI

DOÇ. DR. ŞULE YILDIZ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULKADİR ERTAŞ

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMA AKPINAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR YASİN ASAL

DR. İRFAN YILDIRIM

AYDIN YILDIRIM

TÜLAY ORUÇ

İKSAD

Publishing House

COVID-19'UN SOSYAL YÖNLERİ

EDİTÖR

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZLEM KAYA

YAZARLAR

PROF. DR. MUSTAFA SAİD YAZICIOĞLU

PROF. DR. NURİ ÖMÜRBEK

DOÇ. DR. MELTEM KARAATLI

DOÇ. DR. ŞULE YILDIZ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULKADİR ERTAŞ

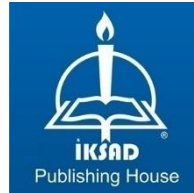
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMA AKPINAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR YASİN ASAL

DR. İRFAN YILDIRIM

AYDIN YILDIRIM

TÜLAY ORUÇ

Copyright © 2021 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-7636-56-8
Cover Design: İbrahim KAYA
May / 2021
Ankara / Turkey
Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN / ÖNSÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KAYA1

BÖLÜM 1

COVID-19 SÜRECİNDE AVRUPA ÜLKELERİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE DÖNEMSEL OLARAK İNCELENMESİ

Aydın YILDIRIM

Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK

Doç. Dr. Meltem KARAATLI.....3

BÖLÜM 2

COVID-19 VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ: TESPİT, ANALİZ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ İLE KÜRESEL TOPLUMUN GELECEĞİ

Prof. Dr. Mustafa Said YAZICIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yasin ASAL.....51

BÖLÜM 3

COVID-19 PANDEMİSİNİN LİSANSÜSTÜ MUHASEBE EĞİTİMİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Sema AKPINAR

Doç. Dr. Şule YILDIZ.....93

BÖLÜM 4

SALGIN HASTALIKLARIN SOSYAL VE İKTİSADİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ERTAŞ.....119

BÖLÜM 5

COVID-19'UN YOKSULLUĞU ARTTIRMADAKİ ROLÜ

Tülay ORUÇ151

BÖLÜM 6

COVID-19 SALGINIYLA BİRLİKTE ARTAN AİLE İÇİ ORANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. İrfan YILDIRIM183

ÖN SÖZ

31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve hızla yayılarak günümüzün en önemli küresel sorunu haline gelen Coronavirüs salgını, insan yaşamının her alanına etkileri olan büyük bir sorun halini almıştır.

Dünya genelinde bulaşıcı hastalıkların zaman zaman ortaya çıkması nedeniyle, salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasına ilişkin riskler ve yarattığı sorunlar gündemdeki yerini korumaktadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemiler, insan ve halk sağlığını tehdit etmesinin yanında sosyal, ekonomik, kültürel ve politik anlamda olumsuz etkilere sebep olmaktadır.

Salgınlar, insan ölümleriyle beraber sosyal ve ekonomik alanda da önemli değişim, dönüşüm ve gelişmelere neden olabilmektedir. Bununla birlikte günümüzde yaşanan Coronavirüs pandemisi ile ekonomik ve sosyal hayatta birtakım değişiklikler kısa zamanda ortaya çıkmış olmakla birlikte, önemli bir yapısal değişim ve dönüşümün arifesinde bulunduğumuzu ifade edebiliriz.

“COVID-19'un Sosyal Yönleri” adıyla tasarlanmış olan bu eserde, COVID-19 pandemisinin sosyal ve beşerî yönlerini içeren ve Türkiye’de bu noktada eksikliği hissedilen çalışmalardan oluşmaktadır.

Eser, Aydın Yıldırım, Prof. Dr. Nuri Ömürbek ve Doç. Dr. Meltem Karaatlı tarafından kaleme alınan “COVID-19 Sürecinde Avrupa Ülkelerinin Kümeleme Analizi İle Dönemsel Olarak İncelenmesi” adlı çalışma ile başlamaktadır. İkinci bölümde Prof. Dr. Mustafa Said Ya-

zıncıoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yasin Asal “COVID-19 ve Düşündükleri: Tespit, Analiz ve Çözüm Önerileri İle Küresel Toplumun Geleceği” adlı çalışması ile aramızda yer almıştır. Üçüncü bölümde, “COVID-19 Pandemisinin Lisansüstü Muhasebe Eğitimi Üzerine Etkisi” başlıklı çalışmaları ile Dr. Öğr. Üyesi Sema Akpınar ve Doç. Dr. Şule Yıldız yer almıştır. Dördüncü bölümde Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Ertaş tarafından hazırlanan “Salgın Hastalıkların Sosyal Ve İktisadi Açından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışma bulunmaktadır. Beşinci bölüm için “COVID-19’un Yoksulluğu Arttırmadaki Rolü” adlı çalışmayı Sayın Tülay Oruç ele almıştır. Son bölüm olan altıncı bölümdeki “COVID-19 Salgınıyla Birlikte Artan Aile İçi Oranları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışma Dr. İrfan Yıldırım tarafından hazırlanmıştır.

Bu eserin hazırlanmasında emek sahibi olan ISPEC Yayınevi’nden Sayın Zeynep AVŞAR, Tasarımcı İbrahim KAYA, İKSAD Başkanışmanı ve İKSAD International Publication House Sorumlusu Sayın Sefa Salih BİLDİRİCİ ve her konuda bize destek olan İKSAD Başkanı Sayın Mustafa Latif EMEK’e teşekkür ederim. Ayrıca yazarlarımızı da çalışmaları ile verdikleri anlamlı katkılardan dolayı şükranlarımızı iletmek isterim.

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KAYA¹
Mayıs 2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, ozlemkaya@hitit.edu.tr

BÖLÜM 1

COVID-19 SÜRECİNDE AVRUPA ÜLKELERİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE DÖNEMSEL OLARAK İNCELENMESİ

Aydın YILDIRIM¹

Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK²

Doç. Dr. Meltem KARAATLI³

¹ Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Isparta, TÜRKİYE, aydinyildirim@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1880-693X

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Isparta, TÜRKİYE, nuriomurbek@sdu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0360-4040

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Isparta, TÜRKİYE, meltemkaraatli@sdu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7403-9587

GİRİŞ

"Pandemi" kavramının kabul edilen tek bir tanımı olmasa da bir grup, pandemi ilan etmek için bulaşıcılık düzeyinin yeterli olduğunu savunurken bir başka grup ise enfeksiyonun ciddiyetinin de dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Ancak yeni tip korona virüs salgınının olduğu şu günlerde, pandemi kavramının tanımını yapmak daha kolay hale gelmiştir. Bu bağlamda, pandemi kavramı; "kapsamlı salgın", "çok geniş bir alanda ve genellikle nüfusun büyük bir bölümünü etkileyen" ve "bir bölge, ülke, kıtada veya küresel çapta dağılmış veya ortaya çıkan" hastalık durumu olarak tanımlanmıştır (Morens vd., 2009: 1018). Geçmiş yıllarda pandemi olarak nitelendirilen hastalıklara bakıldığında ise hemen hepsinde benzerlikler ve farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Kara veba, Kolera, İspanyol gribi, SARS, Domuz gribi ve AIDS gibi pandemi olarak nitelendirilen hastalıkların tümünün ortak noktasının geniş coğrafi alanları etkilemesi, bulaşma yoluyla yayılması, bulaşma oranı, düşük nüfus bağışıklığı, yeni karşılaşılmış veya mevcut bir hastalığın yeni ve farklı bir varyasyonu olması, ciddi ve önemli bir hastalık olması olarak belirlenmiştir (Aykut ve Aykut, 2020: 57).

2019 yılı aralık ayında ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan yeni tip koronavirüs hastalığı 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir pandemi olarak duyurulmuştur. Salgının ortaya çıkışından kısa süre sonra onlarca ülkede görülmesi salgının bulaşıcılığının ve tehdidin ne boyutlarda olduğunu gözler önüne sermiştir (Casella vd., 2020). Salgının erken döneminde Çin dışında

henüz dört ülkede vaka görülmüşken, ABD'nde 26 Şubat 2020'de kaydedilen ilk vaka salgının dönüm noktalarından biri olmuş ve ardından Avrupa, İran ve Güney Kore en çok enfekte olan bölgeler arasında yer almıştır. Bulaşıcılık hızı yüksek olan ve küresel anlamda hızlı bir şekilde yayılan virüsün etkisi ile 30 Ocak 2020'de yapılan bir toplantı neticesinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından "Uluslararası Önem Arz Eden Acil Halk Sağlığı Durumu (PHEIC) ilan edilmiştir (Hajizadeh ve Behnemoon, 2020: 319).

Bu çalışmada Avrupa ülkeleri ve Türkiye ele alınmış, ülkeler 2020 ilkbahar, yaz ve sonbahar ayları sonunda elde edilen veriler ile kümeleme analizine tabi tutulmuş ve bu kümelerdeki değişimler incelenmiştir. Çalışmada ihtiyaç duyulan veriler “worldometers” adlı internet sitesinden elde edilmiş, sitenin belirlediği Avrupa ülkeleri ve Türkiye ile birlikte toplamda 49 ülke ele alınmıştır. Elde edilen veriler ülkelere ait *toplam vaka sayısı*, *toplam ölüm sayısı*, *toplam iyileşen sayısı*, *yapılan toplam test sayısı* ve *ülkelerin nüfusu* gibi kriterlerden oluşmaktadır. CRITIC yöntemi ile kriter ağırlıklandırma yapılmış ve ardından bir dizi işlem sonucunda veri matrisi oluşturulmuştur. Kümeleme analizinde WEKA programı kullanılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

COVID-19 salgın sürecini inceleyen ve bu çalışmalarda kümeleme analizi yöntemini kullanan çok sayıda çalışma vardır. Salgının seyri, yayılımı, ekonomik etkileri, psikolojik etkileri, seyahat alışkanlıkları, ülkelerin kümelenmesi, tahminlerde bulunmak, enfeksiyon belirtileri

ve kısıtlamaların etkileri gibi konular ve daha birçok konuyu inceleyen çalışmalarda kümeleme analizi kullanılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarının Tablo 1.'de yer almaktadır.

Tablo 1: Literatür Taraması

Çalışma, Hindistan'da salgından etkilenen bölgeleri, benzerlik ve farklılıklarına göre kümelemeyi amaçlamaktadır.	(Kumar, 2020: 44-48).
Çalışma, Covid-19 pandemisinde riske göre kaynakları tahsis etmek için teste erişimi düşük ve yüksek vaka yükü olan alanları belirlemeyi amaçlamıştır. New York posta kodu verileri kullanılarak test oranlarını, pozitiflik oranlarını ve pozitif orantı analiz edilmiştir.	(Cordes ve Castro, 2020,1-22).
Covid-19'un yayılması, insanların fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Çalışmada salgın nedeniyle izole edilen gençlerin ruh hali ve salgına karşı oluşturulan politikalara olan tepkileri incelenmiştir.	(Chen vd., 2020: 1-6).
Kısmi sokağa çıkma kısıtlamaları ele alınmış ve bir dizi istatistiksel analizler ve hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmıştır.	(Shammi vd., 2020: 1-44).
Covid-19 algısı, seyahat riski algısı ve DACH bölgesindeki (Almanya, Avusturya, İsviçre) gezginler arasında seyahat davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir.	(Neuberger ve Egger, 2020: 1-14).
Ülkeleri kümelemek için veriye dayalı makine öğrenme tekniği uygulanmış ve algoritmaya; hastalık yaygınlık tahminleri, hava kirliliği ölçümleri, sosyo-ekonomik durum ve sağlık sistemi kapsamı gibi veriler tanımlanmış ve kümeler elde edilmiştir. Tek yönlü ANOVA testi kullanılarak, kümeler doğrulanmış Covid-19 vaka sayısı, ölüm sayısı, vaka ölüm oranı ve ülkenin ilk vakayı bildirdiği sıra açısından karşılaştırılmıştır.	(Carrillo-Larco ve Castillo-Cara, 2020: 1-22).
Bu çalışma, çok değişkenli zaman serileri ile analiz yapmak için kümelenebilirlik dayalı bir yöntem önermekte ve bunu Covid-19 pandemisine uygulamaktadır. Her gün ülkeler hem vakalarına hem de ölüm sayılarına göre kümelere ayrılmaktadır. Toplam küme sayısı ve tek tek ülkelerin küme üyelikleri algoritmik olarak belirlenmektedir. Vakaların ve ölümlerin evriminde yakın bir benzerlik göstererek zaman içinde her iki nicelikteki değişim incelenmektedir.	(James ve Menzies, 2020: 1-10).
Covid-19 salgınının durumu veri madenciliği yöntemi ile incelenerek küresel ve ülke bazında ele alınmıştır.	(Kartal vd., 2020: 66-70).
Kümeleme analizi kullanarak Covid-19 pnömonisindeki farklı klinik fenotipleri tanımlamayı ve bu tür hastalarda belirlenen kümeler arasındaki prognostik etkiyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır.	(Rubio-Rivas vd., 2020: 1-19).

Çalışmada; Cezayir şehirlerinde nüfus yoğunluğu ile Covid-19'un yayılması arasındaki ilişki ile ilgilenilmiştir.	(Kadi ve Khelfaoui, 2020: 1-7).
Covid-19'un ABD, İspanya, İtalya, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İran'daki yayılmasının dağılımları karşılaştırılmış ve bulanık kümeleme tekniği kullanılarak kümelendirilmiştir.	(Mahmoudi vd., 2020: 1-9).
Çalışma, kapanma ilan edilen ülkelerde belirli bir süre boyunca kapanmanın enfeksiyon ve ölüm oranları üzerindeki etkisini incelemektedir.	(Ghosal vd., 2020: 707-711).
Covid-19 sürecini yönetmede kısıtlamaların etkisini arttırmak ve salgının olumsuz ekonomik etkilerini azaltmak için dinamik bir kümeleme algoritması önerisi sunulmaktadır.	(Rahman vd., 2020, s. 1-35).
Çalışmada, dünya çapında koronavirüs salgınının mekansal evriminin analizini, kendi kendini düzenleyen haritalar adı verilen denetimsiz sinir ağı kullanarak açıklamaya çalışılmıştır.	(Melin vd., 2020: 1-7).
Bu araştırma, Covid-19'un küresel yayılmasından dolayı enlem ve boylam verilerine dayalı olarak kümeleme yapmak için DBSCAN (Gürültülü Yoğunluğa Dayalı Uzamsal(mekânsal) Kümeleme) ve K-Means kullanılmıştır.	(Fitri vd., 2020: 511-520).
G20, AB ve OECD ülkelerinin Covid-19 verileri için farklı istatistiksel yöntemler kullanılarak detaylı araştırma yapılmıştır.	(Ünsal ve Kasap, 2020: 424-432).
OECD ve AB üyesi olan 36 ülkenin son dönem sağlık verileri değerlendirilmiş, benzerlik gösteren ülkeler tespit edilmiş ve Türkiye'nin bu ülkeler içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.	(Demircioğlu ve Eşiyok, 2020: 369-389).
Covid-19 salgınının ülkelere etkileri kümeleme analizi ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Kümeleme analizi yöntemlerinden hiyerarşik kümeleme ve Ward's yöntemi kullanılmıştır.	(Tekin, 2020: 336-349).
Dünyanın en büyük yirmi ekonomisi, makroekonomik veriler ve kamu maliyesi göstergeleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda Covid-19 salgını öncesi, salgının başlangıç dönemi ve salgının başlangıcından sonraki dönem olmak üzere üç farklı zaman dilimi Hiyerarşik Kümeleme Analizi ve Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi yöntemlerinden K-Ortalamalar metodu kullanılarak ayrı ayrı incelenmiştir.	(Çağdaş, 2020: 137-163).
Covid-19 vaka/ölüm oranları ile ülkelerin yaşlanma süreçleri arasında bir ilişki olup olmadığını anlayabilmek için Kümeleme Analizi kullanılmıştır.	(Ek vd., 2020: 33-44).
SaTScan ile ileriye dönük bir mekansal-zamansal analiz gerçekleştirilmiştir. ABD'de il düzeyinde istatistiksel açıdan önemli COVID-19 uzay-zaman kümeleri tespit edilmiştir.	(Desjardins vd., 2020: 1-7).

Bu çalışmada ise; COVID-19 salgın verilerine göre Avrupa ülkeleri çeşitli zaman dilimlerinde kümelenmiş ve bu kümelerdeki değişikliklerin nedenleri ele alınmıştır. İlkbahar mevsimi sonu, yaz mevsimi sonu ve sonbahar mevsimi sonu elde edilen veriler ile Avrupa ülkeleri kümelenmiştir. Ülkelerin kümeler arasındaki geçişi ve bu geçişlerin nedenleri incelenmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada COVID-19 salgın sürecinde Avrupa ülkeleri dönemsel olarak kümelenmiştir. Avrupa ülkelerine ait verilerin, CRITIC yöntemi ile kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Kümeleme analizi Weka programı kullanılarak yapılmış ve programın kullanıcılarına sağlamış olduğu algoritmalarından Beklenti Maksimizasyonu (BM) algoritması tercih edilmiştir.

2.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi, Diakoulaki ve arkadaşları tarafından 1995'te önerilmiştir. CRITIC yönteminde, her bir özelliğe ait standart sapmaların yanı sıra bu özelliklerin kendi aralarındaki korelasyonları da ele alarak kriter ağırlıkları belirlenmektedir (Wang ve Luo, 2010: 8).

Objektif bir ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC kriter ağırlık değerleri, şu şekilde hesaplanır. 1 ve 2 numaralı eşitlikler kullanılarak karar matrisi normalize edilir. 1 numaralı eşitlik maksimizasyon yapılı, 2 numaralı eşitlik minimizasyon yapılı kriterler için normalizasyon formülüdür. Kriterler arasındaki korelasyon değeri 3

numaralı eşitlik ile hesaplanır. 4 ve 5 numaralı eşitlikler ile kriter ağırlıkları belirlenmektedir (Jahan vd., 2012: 413)

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (1)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (2)$$

$$p_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad j, k = 1, \dots, n \quad (3)$$

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - p_{jk}) \quad j = 1, \dots, n \quad (4)$$

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{k=1}^n c_k} \quad j = 1, \dots, n \quad (5)$$

2.2. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi var olan verileri homojen ve iyi ayrılmış alt kümelere ayırmayı amaçlamaktadır (Hansen ve Jaumard, 1997: 191). Veri setlerinin bu şekilde alt kümelere ayrılarak özetlenme ihtiyacı büyük veri tabanlarının yaygınlaşması nedeniyle giderek daha önemli hale gelmektedir (Everitt vd., 2011: 3). Kümeleme algoritmalarını kullanan denetimsiz veri analizi, veri yapılarını keşfetmek için yararlı bir araç sağlar. Kümeleme yöntemleri; veri madenciliği, belge geri getirme, görüntü bölütleme ve model sınıflandırması gibi birçok bağlam ve disiplinde ele alınmıştır. Kümeleme yöntemlerinin amacı,

kalıpları benzerlik (veya farklılık) kriterlerine göre gruplamaktır; burada gruplar (veya kümeler) benzer kalıplardan oluşur (Filippone vd., 2008: 176).

Kümeleme analizi yumuşak (bulanık) ve sert (net) olmak üzere iki türde yapılabilir (Ho-Kieu vd., 2018: 1). Pek çok gerçek uygulamada, bir nesne, farklı aidiyet derecelerine sahip birden çok kümeye ait olabilir. Bu, katı kümelemedeki "net kesim" atamasının, veri kümesinin örtüşmelerle gerçek yapısını yansıtamayabileceği anlamına gelir. Sert kümelerle karşılaştırıldığında, Beklenti Maksimizasyonu ve bulanık kümeleme gibi yumuşak kümeleme ile oluşturulan kümeler, veri analizinde gerçek dünya uygulamaları için daha uygun ve bilgilendiricidir (Mei ve Chen, 2010: 1965).

Beklenti Maksimizasyonu (Expectation Maximization): Algoritma her yinelemede, beklenti adımını takip eden maksimizasyon adımından oluştuğu için EM algoritması adını almıştır. EM süreci, teoremin basitliği, genelliği ve dahası kapsadığı geniş uygulama alanı nedeni ile dikkat çekicidir (Dempster vd., 1977: 1).

EM algoritmasının; E-adımında, var olan değerlerden regresyon denklemleri elde edilir. Veri matrisindeki kayıp veya eksik olan verilere değer atanır. M-adımında, atanmış değerler kullanılır ve tekrar yeni değerler atanır. Bu aşamalar E ve M adımlarında tekrar tekrar hesaplanır. M adımı sonucundaki değer, değişim göstermemeye başladığında en büyük olasılığa ulaşılmış olur. Beklenti adımı eşitlik (6), maksimizasyon adımı eşitlik (7) ile hesaplanır (Karaatlı ve Altıntaş, 2018: 875).

$$Q(\theta_0|\theta_n) = E_{z|x,\theta_n}[\log L(\theta; x, z)] \quad (6)$$

$$\theta^* = \arg\max Q(\theta|\theta_n) \quad (7)$$

3. BULGULAR

Bu araştırmada COVID-19 pandemi süreci ele alınmaktadır. Araştırmada Avrupa ülkeleri ve Türkiye ele alınmış, salgın başlangıcından ilkbahar sonu, yaz sonu ve sonbahar mevsimleri sonu verilerine kümeleme analizi uygulanarak Avrupa ülkelerinin ve Türkiye'nin COVID-19 sürecinde kümelerdeki değişimlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Veriler “worldometers (<https://www.worldometers.info/coronavirus>)” sitesinden elde edilmiş ve sitenin belirlediği Avrupa ülkeleri ve Türkiye ile birlikte toplamda 49 ülke incelenmektedir. İlkbahar mevsimi için 29.05.2020 tarihi, yaz mevsimi için 29.08.2020 tarihi ve sonbahar mevsimi için 29.11.2020 tarihindeki “worldometers” sitesinden elde edinilen veriler kullanılmıştır. Siteden elde edilen veriler ülkelere ait; *toplam vaka sayısı*, *toplam ölüm sayısı*, *toplam iyileşen sayısı*, *yapılan toplam test sayısı* ve *ülkelerin nüfusunu* içermektedir. *Toplam vaka sayısı*, ülkelerin bildirmiş oldukları korona virüs vakalarının toplamını ifade etmektedir. *Toplam ölüm sayısı*, ülkelerin bildirmiş oldukları korona virüs kaynaklı toplam ölüm sayısıdır. *Toplam iyileşen sayısı*, ülkelerin korona virüs bulaşmış ve iyileşmiş olan bireyelerinin toplamıdır. *Toplam test sayısı*, ülkelerde yapılan korona virüs test sayısının toplamıdır.

Veri setini oluşturmak için siteden elde edilen verilere şu işlemler uygulanmıştır;

- Toplam vaka sayısı, toplam ölüm sayısı, toplam iyileşen sayısı ve yapılan toplam test sayısı kriterlerinin ağırlıkları CRITIC yöntemi ile hesaplanmıştır.
- Hesaplanan kriter ağırlıkları kriterler ile çarpılmış ağırlıklı kriter değerleri elde edilmiştir.
- Ağırlıklı kriter değerleri nüfusa oranlanmıştır. Bu oranlar 1000000 ile çarpılarak ülkeler arasındaki nüfus farklılıklarının kümelemeye olan etkisi minimize edilmeye çalışılmıştır.
- Kümeleme analizlerinin Weka programı ile yapılması planlandığı için her bir veri matrisi “.arff” formatına dönüştürülmüştür.

Küme sayısı belirlemek için literatürde yer alan ve oldukça sık kullanılan 8 numaralı eşitlikten yararlanılmıştır. Burada k küme sayısını, n kümelenecek birim sayısını göstermektedir (Çakmak, 1999: 193). Eşitlik (8) yardımıyla n=49 ülke dikkate alınmış,

$$k = \sqrt{\frac{n}{2}} \quad (8)$$

Eşitlik (8) yardımıyla 49 ülke için küme sayısı:

$$k = \sqrt{\frac{n}{2}} = \sqrt{\frac{49}{2}} = 4,95 \sim 5$$

olarak hesaplanmıştır.

Weka programı, kullanıcılarına veri setinin özelliklerine göre birden fazla kümeleme algoritması seçeneği sunmaktadır. Çeşitli kümeleme algoritmaları, 5 küme ile denenmiş ve en anlamlı kümelerin EM algoritması tarafından üretildiği görülmüştür. Oluşturulan bu kümeler, Covid-19 sürecinin yoğunluğuna göre “*En Az, Az, Orta, Yüksek ve En Yüksek*” olarak isimlendirilmiştir. Yoğunluk belirlenirken küme parametreleri baz alınmıştır.

3.1. İlkbahar Mevsimi Sonu Kümeleme Analizi

Salgın başlangıcından mayıs ayı sonuna kadar geçen süreyi kapsamaktadır. 29.05.2020 tarihinde elde edilen veriler ilkbahar mevsimi veri seti oluşturulmasında kullanılmıştır. Veri setinin satırlarını gözlemler, sütunlarını kriterler oluşturmaktadır. Tablo 2.’de ilkbahar mevsimi sonuna ait oluşturulan veri matrisi yer almaktadır.

Tablo 2: İlkbahar Mevsimi Sonu Ağırlıklandırılmış Veri Seti

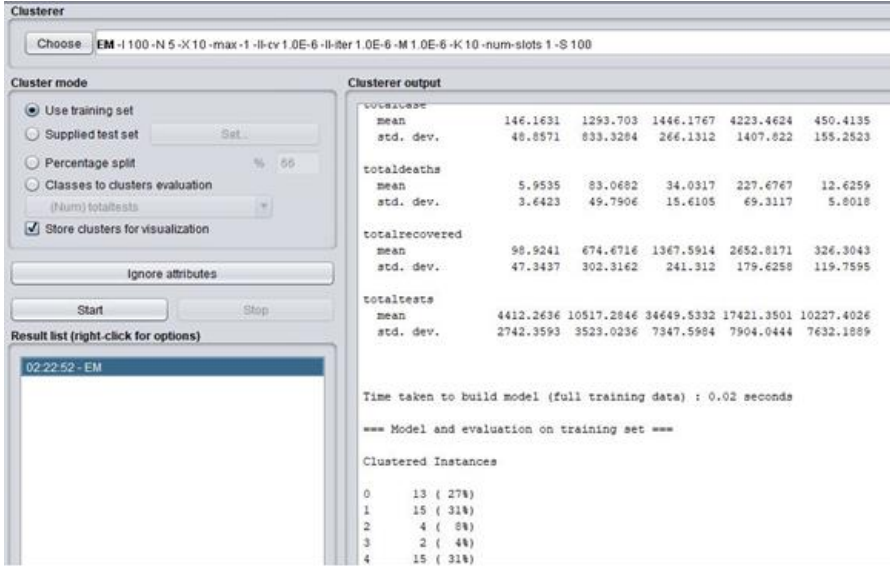
Ülke	Toplam Vaka Sayısı	Toplam Ölüm Sayısı	Toplam İyileşen Sayısı	Yapılan Toplam Test Sayısı
Rusya	756,2628	7,1903	304,8453	13435,8375
İspanya	1739,4765	139,1568	1176,7518	14915,0038
Birleşik Krallık	1138,0320	134,9132	?	11684,3858
İtalya	1093,5040	131,8229	706,0485	12176,1360
Fransa	815,1000	105,5484	290,2147	4159,9320
Almanya	622,1047	24,6132	547,2600	9253,1550
Türkiye	547,8308	12,7810	417,6097	4571,2051
Belçika	1426,8850	195,2636	378,1148	14163,3519
Hollanda	766,5748	83,0504	?	3985,7153
Belarus	1228,1982	5,6865	514,0544	10631,9998
İsveç	1028,8855	103,3842	137,5693	4638,6658

Portekiz	891,7699	32,5285	517,9271	15298,8896
İsviçre	1014,8247	53,2262	914,0078	8856,9592
İrlanda	1435,8349	80,0009	1250,8862	12949,9256
Polonya	174,1732	6,6611	78,9066	4524,5621
Ukrayna	148,4270	3,7226	57,0338	1511,4964
Romanya	280,7704	15,5535	186,1744	4292,9455
Avusturya	526,7707	17,8016	476,2316	9459,4895
Danimarka	570,0237	23,5316	493,9863	20539,0245
Sırbistan	369,8487	6,6420	208,5005	5366,5734
Çek Cumhuriyeti	244,1014	7,1470	169,5216	7884,3198
Norveç	442,6202	10,4504	398,4232	8879,8263
Moldova	557,1771	17,1232	296,1725	1971,2263
Finlandiya	348,2341	13,5967	277,3182	6349,2037
Lüksemburg	1827,6103	42,2202	1705,0417	22899,2178
Macaristan	113,1779	12,8355	58,5121	3655,5712
Yunanistan	79,4281	4,0260	36,8074	3287,6076
Bosna Hersek	215,5372	11,1813	153,4297	3798,6084
Bulgaristan	101,7587	4,6923	40,8184	2238,7429
Hırvatistan	155,6162	6,0156	140,0273	3127,0757
K. Makedonya	290,9456	14,5081	203,2605	2605,3365
Estonya	399,0166	12,1169	339,0434	12079,0716
İzlanda	1506,8598	7,0340	1469,3859	34776,4552
Litvanya	173,6267	5,9855	124,6341	21157,5885
Slovakya	79,2689	1,2303	68,4594	6017,7402
Slovenya	201,7303	12,4623	182,3333	7477,4398
Arnavutluk	108,7180	2,7506	82,5945	972,0666
Letonya	160,4604	3,0496	110,2301	11105,2615
Andora	2815,6402	158,3650	2473,1912	9517,3049
San Marino	5631,2842	296,9884	2832,4429	25325,3937
Malta	397,2965	4,8908	325,2483	29609,0421
Kanal Adaları	917,8104	62,1416	823,2898	11574,4279
Man Adaları	1125,5399	67,7389	1015,5420	10971,4082

Karadağ	146,8755	3,4376	140,0982	3173,9207
Faroe Adaları	1089,9771	?	1069,3877	38405,7145
Cebelitarık	1360,5167	?	1227,0365	42568,7822
Monako	711,4698	24,4678	641,0482	?
Lihtenştayn	612,4752	6,2933	403,0465	4629,3082
Vatikan	4265,3386	?	697,4612	?

İlkbahar mevsimi, ağırlıklandırılmış veri seti oluşturulurken CRITIC yöntemi kullanılarak hesaplanan kriter ağırlıkları; *toplam vaka sayısı* için 0,2847, *toplam ölüm sayısı* için 0,2399, *toplam iyileşen sayısı* için 0,2793 ve *yapılan toplam test sayısı* için 0,1961 olarak hesaplanmıştır. Ardından sözü edilen işlemler uygulanarak kümeleme sonucu elde edilmiştir.

Tablo 2.' de yer alan ilkbahar mevsimi ağırlıklandırılmış veri seti Weka programında işlenmiştir. Şekil 1'de EM algoritması ile yapılan kümeleme analizi sonuçları görülmektedir.

Şekil 1: İlkbahar Mevsimi Sonu Kümeleme Analizi Sonuçları

Kümeleme analizi sonucuna göre küme0, 49 ülkenin 13 tanesinin toplandığı küme olmuş ve ülkelerin %27'si bu kümede yer almıştır. Küme1'de 15 ülke bulunmakta ve ülkelerin %31 bu kümede yer almaktadır. Küme2, 4 ülkeye sahiptir ve ülkelerin %8'i bu kümeye aittir. Küme3, 2 ülke ile en az üye sayısına sahip kümedir ve %4'lük orana sahiptir. Küme4, 15 ülke ile en büyük kümelerden birisidir ve ülkelerin %31'i bu kümede yer almaktadır. Tablo 3'de ilkbahar mevsimi sonuna ait kümeleme analizi sonucunda oluşan kümeler yer almaktadır.

Tablo 3: İlkbahar Mevsimi Sonu Kümeleri

Küme0	Küme1	Küme2	Küme3	Küme4
Polonya	İspanya	Lüksemburg	Andora	Rusya
Ukrayna	Birleşik Krallık	İzlanda	San Marino	Almanya
Çek Cumhuriyeti	İtalya	Faroe Adaları		Türkiye
Macaristan	Fransa	Cebelitarık		Romanya
Yunanistan	Belçika			Avusturya

Bosna Hersek	Hollanda			Danimarka
Bulgaristan	Belarus			Sırbistan
Hırvatistan	İsveç			Norveç
Slovakya	Portekiz			Moldova
Slovenya	İsviçre			Finlandiya
Arnavutluk	İrlanda			K. Makedonya
Letonya	Kanal Adaları			Estonya
Karadağ	Man Adaları			Litvanya
	Monako			Malta
	Vatikan			Lihtenştayn

Kümeler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek adına fark testi yapılmıştır.

H_{11i} : Kümeler arasında *toplam vaka kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H_{12i} : Kümeler arasında *toplam ölüm kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H_{13i} : Kümeler arasında *toplam iyileşme kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

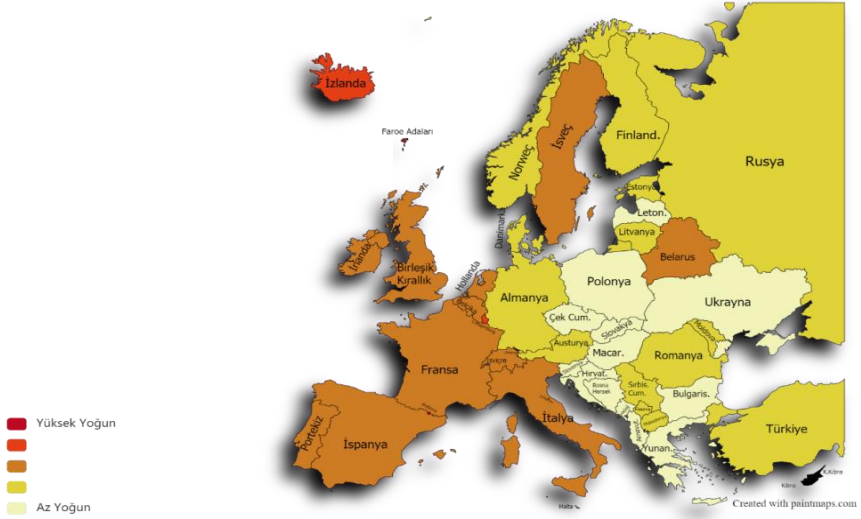
H_{14i} : Kümeler arasında *toplam test kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 4: İlkbahar Mevsimi Sonu Kümelerin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Toplam Vaka	Toplam Ölüm	Toplam İyileşen	Toplam Test
Küme0	7,31	10,15	7,77	11,77
Küme1	37,00	35,79	32,38	28,15
Küme2	41,75	24,00	42,75	45,00
Küme3	48,00	45,00	46,50	35,00
Küme4	20,80	20,67	22,80	23,93
Sig.	0,000	0,000	0,000	0,000
Hipotezler	H_{11i} Kabul	H_{12i} Kabul	H_{13i} Kabul	H_{14i} Kabul

Tablo 4’te yer alan Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre kümeler arasında kriterler bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu gözlenmiştir.

Şekil 2’de salgının başlangıcından ilkbahar mevsimi sonunu kapsayan zaman dilimi için yapılan kümeleme analizi sonuçlarının harita üzerinde gösterilmektedir.

Şekil 2: İlkbahar Mevsimi Sonu Kümeleme Analizi Sonuçları Harita Gösterimi

Küme yoğunlukları belirlenirken yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda elde edilen sıra ortalamalarından faydalanılmıştır. Küme isimleri yoğunluklarına göre verilmiş ve sıra ortalamaları (mean rank) kullanılmıştır. Kümeler bu parametrelere göre en az yoğunundan, en yüksek yoğununa doğru sırasıyla en az yoğun, az yoğun, orta yoğun, yüksek yoğun ve en yüksek yoğun olarak adlandırılmıştır.

Küme0 (En Az): Kriter parametrelerine göre ilkbahar mevsimi için en az yoğunluğa sahip ülkelerin toplandığı kümedir. Küme0 genellikle

Doğu Avrupa ülkelerinin yer aldığı bir küme olma özelliğindedir. Bu kümede yer alan ülkeler, Polonya, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan ve Letonya'dır.

Küme1 (Orta): Avrupa'nın önde gelen ülkeleri bu kümede toplanmıştır. Bu kümedeki ülkelerin genellikle yakın komşuluk ilişkileri içerisinde olduğu söylenebilir. Bu kümeyi oluşturan ülkeler, İspanya, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Belçika, Hollanda, Belarus, İsveç, Portekiz, İsviçre, İrlanda, Kanal(Manş) Adaları, Man Adaları, Monako ve Vatikan'dır.

Küme2 (Yüksek): Lüksemburg, İzlanda, Faroe Adaları ve Cebeli Tarık yüksek yoğunluğa sahip kümede yer almaktadır.

Küme3 (En Yüksek): Andora ve San Marino en yüksek yoğunluğa sahip kümeyi oluşturmaktadır.

Küme4 (Az): Rusya, Almanya, Romanya, Türkiye, Avusturya Danimarka, Sırbistan, Norveç, Moldova, Finlandiya, Kuzey Makedonya, Estonya, Litvanya, Malta ve Lihtenştayn az yoğunluklu kümeyi oluşturmuşlardır.

3.2. Yaz Mevsimi Sonu Kümeleme Analizi

Yaz mevsimi; Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarını kapsamaktadır. 29.08.2020 tarihinde elde edilen veriler, salgının başlangıcından itibaren süre gelen verileri de kapsamaktadır. Çalışmanın amacı gereği bu bölümde yaz mevsimine ait verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Yaz mevsimi verilerini elde etmek için 29.08.2020 tarihinde elde edilen

veriler ile 29.05.2020 tarihinde elde edilen verilerin mutlak farkı alınmıştır. Yaz mevsimi sonu veri setinden elde edilen veri seti Tablo 5.'de yer almaktadır.

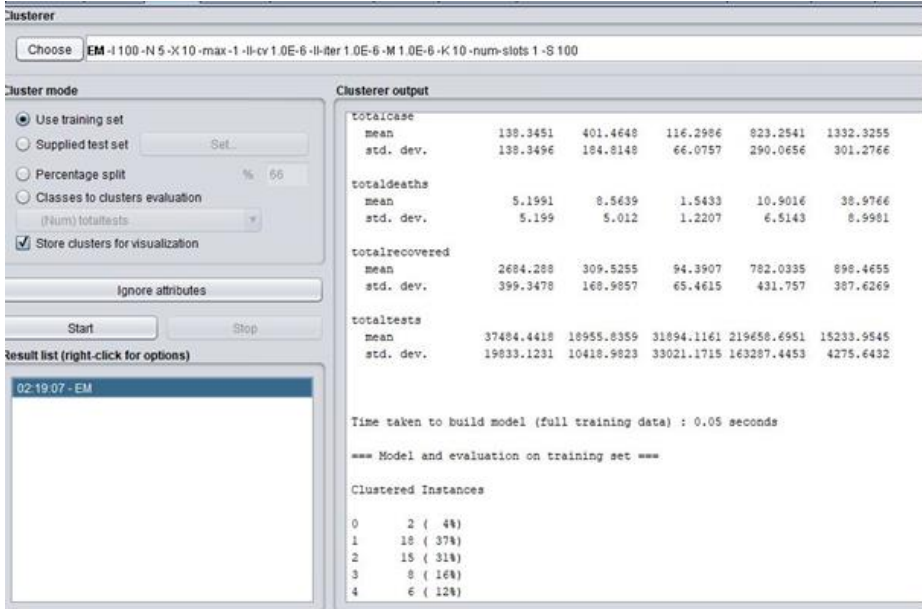
Tablo 5: Yaz Mevsimi Sonu Ağırlıklandırılmış Veri Seti

Ülke	Toplam Vaka Sayısı	Toplam Ölüm Sayısı	Toplam İyileşen Sayısı	Yapılan Toplam Test Sayısı
Rusya	986,2863	21,7786	1091,8175	46486,2959
İspanya	875,4432	10,1555	?	27685,0968
Birleşik Krallık	218,0875	12,3396	?	46968,0979
Fransa	316,0485	7,2644	69,5032	19144,1849
Türkiye	299,1440	5,3381	341,6254	15359,1313
İtalya	137,8649	9,3269	226,2925	20523,6449
Almanya	171,8079	2,3048	156,0502	22583,9483
Ukrayna	519,0468	10,4257	266,8634	7043,9499
Romanya	837,7766	29,9535	315,6701	18460,9038
İsveç	1131,0869	36,5579	?	22096,2578
Belçika	537,6081	9,8783	57,0335	31437,9396
Belarus	783,9460	11,8857	1380,6708	27746,2463
Hollanda	330,2426	4,2946	?	16852,2804
Polonya	274,1942	6,5135	227,4431	12324,4388
Portekiz	602,5791	10,7234	553,8900	30227,9248
İsviçre	302,7768	2,4936	196,6920	18375,8621
Moldova	1702,5193	43,7385	1277,8001	10829,9525
Sırbistan	549,6209	13,4663	659,1383	20369,9572
İrlanda	187,1438	6,7045	63,6656	26319,0324
Avusturya	275,9575	1,8116	206,0177	21027,7040
Çek Cumhuriyeti	332,3340	2,3923	254,5101	11219,2309
Bosna Hersek	1253,9036	33,8063	833,1421	9584,1711
Danimarka	215,4928	2,4277	202,3974	80752,9138
Bulgaristan	474,6825	16,9794	364,3544	12176,0786
K. Makedonya	1406,0584	56,6796	1126,0602	14944,5383

Norveç	97,1172	1,2960	73,7625	21192,9134
Yunanistan	163,4346	2,0505	57,6310	18945,6560
Hırvatistan	447,2206	4,9010	299,0313	6375,9144
Arnavutluk	684,6398	21,1313	357,8848	3858,4881
Finlandiya	55,3151	0,9520	75,7647	21499,0323
Lüksemburg	985,4341	5,6048	1308,6596	230322,8524
Macaristan	45,5886	2,5238	44,3794	6424,3323
Karadağ	1663,6680	33,2014	1343,3753	15528,1389
Slovakya	102,4130	0,2301	41,4372	7877,3711
Litvanya	104,3665	1,6652	56,1141	32730,7096
Slovenya	157,6515	3,0212	108,2333	9813,0008
Estonya	91,4862	0,5681	88,6206	12886,5098
İzlanda	207,9687	0,0000	133,7674	115863,8973
Malta	671,1020	0,5688	408,1838	70874,3172
Letonya	40,5482	1,3345	54,8392	19681,2743
Andora	1121,7564	6,5017	696,7148	451439,7448
San Marino	276,6978	0,0000	2284,9315	17650,7238
Kanal Adaları	89,9003	4,3288	46,8127	88015,1005
Faroe Adaları	1103,2974	?	884,0669	444713,0962
Man Adaları	0,0000	0,0000	8,7068	15588,0333
Cebelitarık	814,9069	?	571,8739	204327,8333
Monako	165,5031	19,1852	18,8611	345066,3597
Lihtenştayn	151,5143	0,0000	265,4780	0,0000
Vatikan	0,0000	?	3083,6228	?

Yaz mevsimi sonu veri matrisi oluşturulurken CRITIC yöntemi ile hesaplanan kriter ağırlıkları; *toplam vaka sayısı* için 0,2991, *toplam ölüm sayısı* için 0,1548, *toplam iyileşen sayısı* için 0,828 ve *yapılan toplam test sayısı* için 0,2633 olarak hesaplanmıştır. Diğer işlemlerin de uygulanması sonucunda veri seti son haline getirilmiştir.

Tablo 5’de yer alan yaz mevsimi sonu ağırlıklandırılmış veri seti Weka programına yüklenmiştir. EM algoritması ile yapılan kümeleme analiz sonucu Şekil 3’te görülmektedir.

Şekil 3: Yaz Mevsimi Sonu Kümeleme Analizi Sonuçları

Kümeleme analizi sonucuna göre Küme0, 49 ülkenin 2 tanesinin toplandığı küme olmuş ve ülkelerin %4’ü bu kümede yer almıştır. Küme1’de 18 ülke bulunmakta ve ülkelerin %37’si bu kümede yer almaktadır. Küme2, 15 ülkeye sahiptir ve ülkelerin %31’i bu kümeye aittir. Küme3, 8 üye sayısına sahip kümedir ve %16’lık orana sahiptir. Küme4, 6 ülkeye sahip kümedir ve ülkelerin %12’si bu kümede yer almaktadır. Yaz mevsimi sonuna ait kümeleme analizi sonucunda oluşan kümeler Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Yaz Mevsimi Sonu Kümeleri

Küme0	Küme1	Küme2	Küme3	Küme4
San Marino	İspanya	Almanya	Rusya	Romanya
Vatikan	Birleşik Krallık	Danimarka	Belarus	İsveç
	Fransa	Norveç	Lüksemburg	Moldova
	Türkiye	Yunanistan	Malta	Bosna Hersek
	İtalya	Finlandiya	Andora	K. Makedonya
	Ukrayna	Macaristan	Faroe Adaları	Karadağ
	Belçika	Slovakya	Cebelitarık	
	Hollanda	Litvanya	Monako	
	Polonya	Slovenya		
	Portekiz	Estonya		
	İsviçre	İzlanda		
	Sırbistan	Letonya		
	İrlanda	Kanal Adaları		
	Avusturya	Man Adaları		
	Çek Cumhuriyeti	Lihtenştayn		
	Bulgaristan			
	Hırvatistan			
	Arnavutluk			

Yaz mevsimi kümeleme analizi sonucunda ortaya çıkan kümelerin kriterler bakımından aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

H_{11Y} : Kümeler arasında *toplam vaka kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H_{12Y} : Kümeler arasında *toplam ölüm kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H_{13Y} : Kümeler arasında *toplam iyileşme kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

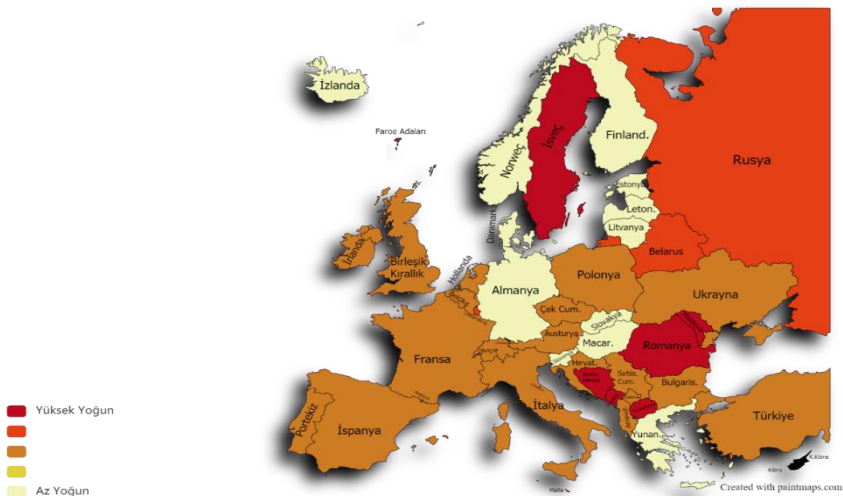
H_{14Y} : Kümeler arasında *toplam test kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 7: Yaz Mevsimi Sonu Kümelerin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Toplam Vaka	Toplam Ölüm	Toplam İyileşen	Toplam Test
Küme0	12,25	4,00	48,50	10,75
Küme1	27,00	30,33	22,47	21,67
Küme2	9,70	13,20	15,00	24,03
Küme3	36,88	24,25	36,50	43,75
Küme4	45,67	46,50	34,42	17,17
Sig.	,000	,000	,000	,001
Hipotezler	H_{11Y} Kabul	H_{12Y} Kabul	H_{13Y} Kabul	H_{14Y} Kabul

Yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda kriterler bakımından kümeler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Tablo 7’de Kruskal Wallis testi sonuçları görülmektedir.

Yaz mevsimi sonu kümeleme analizi sonucunda kümelerin harita gösterimi Şekil 4’te görülmektedir.

Şekil 4: Yaz Mevsimi Küme Sonuçlarının Harita Gösterimi

Küme yoğunlukları belirlenirken yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda elde edilen sıra ortalamalarından (mean rank) faydalanılmıştır. Küme isimleri yoğunluklarına göre verilmiş ve sıra ortalamalarından kullanılmıştır. Kümeler bu parametrelere göre en az yoğun, en yüksek yoğunluğa doğru sırasıyla en az yoğun, az yoğun, orta yoğun, yüksek yoğun ve en yüksek yoğun olarak adlandırılmıştır.

Küme0 (Az): San Marino ve Vatikan bir önceki döneme göre daha az yoğunluktaki kümede yer almaktadır.

Küme1 (Orta): İspanya, Birleşik Krallık, Türkiye, Ukrayna, Sırbistan, Polonya, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Hırvatistan, Arnavutluk, İtalya, Fransa, Belçika, Hollanda, Portekiz, İsviçre ve İrlanda orta yoğunluktaki kümeyi oluşturmaktadır.

Küme2 (En Az): Almanya, Danimarka, Norveç, Yunanistan, Finlandiya, Macaristan, Slovakya, Litvanya, Slovenya, Estonya, İzlanda, Letonya, Kanal(Manş) Adaları, Man Adaları ve Lihtenştayn en az yoğunluktaki kümeyi oluşturmaktadır.

Küme3 (Yüksek): Rusya, Belarus, Lüksemburg, Malta, Andora, Faroe Adaları, Cebelitarık ve Monako yüksek yoğunluğa sahip kümede yer almaktadırlar.

Küme4 (En Yüksek): Romanya, İsveç, Moldova, Bosna Hersek, Kuzey Makedonya ve Karadağ en yüksek yoğunluktaki kümede yer almışlardır.

3.3. Sonbahar Mevsimi Sonu Kümeleme Analizi

Sonbahar mevsimi; Eylül, Ekim ve Kasım aylarını kapsamaktadır. 29.11.2020 tarihinde elde edilen veriler, salgın başından itibaren toplanan verilerin tamamını kapsamaktadır. Çalışmanın amacı gereği, bu bölümde sonbahar mevsimine ait verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Sonbahar mevsimi verilerini elde etmek için, 29.11.2020 tarihinde elde edilen veriler ile ilkbahar ve yaz mevsimi verilerinin mutlak farkı alınmıştır. Sonbahar mevsimi sonu veri setinden elde edilen veri seti Tablo 8.'de yer almaktadır.

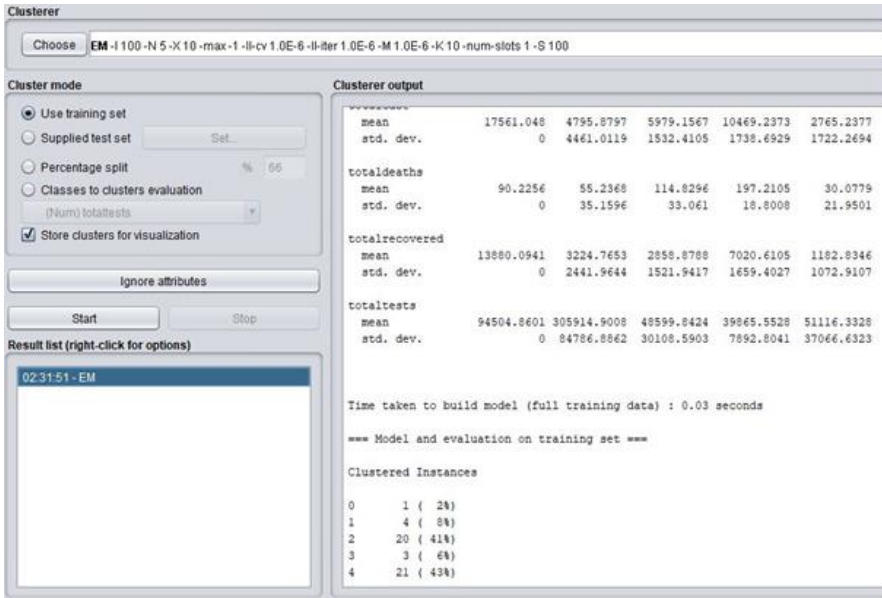
Tablo 8: Sonbahar Mevsimi Sonu Ağırlıklandırılmış Seti

Ülke	Toplam Vaka Sayısı	Toplam Ölüm Sayısı	Toplam İyileşen Sayısı	Yapılan Toplam Test Sayısı
Rusya	2137,3856	46,7581	1438,4192	64063,8103
Fransa	7237,0147	100,8451	252,6653	51427,2118
İspanya	6249,0218	103,2892	?	67154,8749
Birleşik Krallık	4587,7298	74,6503	?	90707,9849
İtalya	5301,1581	97,5331	1910,6299	51602,8789
Almanya	2353,9694	25,9211	1321,0979	46513,8541
Polonya	5901,6604	120,2395	2980,0217	21999,7750
Ukrayna	3373,6408	67,5864	1424,3183	15829,3944
Türkiye	976,8107	26,0431	407,6722	31754,8818
Belçika	10264,6950	171,7570	356,6798	73416,7428
Çek Cumhuriyeti	11239,6248	218,3921	8737,5142	47391,3847
Hollanda	6364,9996	55,2639	?	35366,6777
Romanya	4885,1629	121,0104	?	28302,8388
İsviçre	7741,1430	92,4138	4723,0701	45313,4416
Portekiz	5662,7010	77,6989	3613,7127	54692,5653
Avusturya	6801,9181	79,6910	4717,3238	49331,7066

İsveç	3819,5957	25,7608	?	48141,1582
Macaristan	5183,2111	127,5414	1179,3054	29656,8364
Sırbistan	3842,1967	29,1732	43,0305	22558,9038
Bulgaristan	4431,2653	140,5163	1182,6238	19056,0676
Belarus	1632,6510	15,4089	1002,2962	43061,4670
Hırvatistan	6927,9660	113,2559	5079,6003	33115,9852
Moldova	4257,3342	97,8373	3780,2324	14650,7082
Slovakya	4533,6449	43,4892	2488,3751	31808,7096
Yunanistan	2201,5986	60,0956	130,4393	32339,2386
Bosna Hersek	5036,1356	187,7853	2589,1038	16657,0557
Danimarka	2621,0305	10,7188	1797,2941	200643,5428
Slovenya	8478,4502	182,4998	5425,4101	40554,3495
İrlanda	2131,7428	16,8142	0	52445,5603
K. Makedonya	5510,6837	165,2371	2883,6610	20709,8235
Litvanya	5149,0201	45,6135	995,9762	53405,3440
Arnavutluk	2394,3784	55,1456	1026,5740	10370,0260
Norveç	1126,5643	3,5690	468,2005	66265,3377
Karadağ	11689,6370	190,7394	6898,9072	31650,9241
Lüksemburg	10780,4691	90,4861	5894,7021	277241,3804
Finlandiya	726,6097	3,1729	379,8393	54868,1904
Letonya	2018,1696	26,3327	64,9661	46619,7591
Estonya	1774,1985	10,9717	814,0540	57896,4598
Malta	4345,2180	84,3962	3132,9785	126330,2416
Andora	17561,0480	90,2256	13880,0941	94504,8601
İzlanda	2329,9167	14,1828	2044,5636	121349,6890
SanMarino	6267,3947	26,7924	4050,0689	71705,4463
Lihtenştayn	7300,8014	111,2355	5332,9440	80670,4243
Kanal Adaları	825,5825	0	540,4881	175245,9946
Cebelitarık	5330,2246	45,0173	4597,4573	391483,0836
Monako	2981,8690	15,4127	2513,7952	0
Faroe Adaları	451,7944	?	609,6075	354291,5966
Man Adaları	94,0883	3,5590	66,9279	22877,3050
Vatikan	4544,4392	?	820,5825	?

Sonbahar mevsimi sonu veri matrisi oluşturulurken CRITIC yöntemi ile hesaplanan kriter ağırlıkları; *toplam vaka sayısı* için 0,2286, *toplam ölüm sayısı* için 0,2604, *toplam iyileşen sayısı* için 0,3042 ve *yapılan toplam test sayısı* için 0,2068 olarak hesaplanmıştır. Diğer işlemlerde uygulanmış ve veri seti son haline getirilmiştir.

Tablo 8’de yer alan sonbahar mevsimi sonu ağırlıklandırılmış veri seti Weka programına yüklenmiştir. EM algoritması ile yapılan kümeleme analiz sonucu Şekil 5’de görülmektedir.

Şekil 5: Sonbahar Mevsimi Sonu Kümeleme Analizi Sonuçları

Kümeleme analizi sonucunda küme0 %2’lik bir dilime sahip olmuş ve bu kümede tek bir ülke yer almıştır. Küme1’de 4 ülke yani toplam ülkelerin %8’i yer almıştır. Küme2’de yer alan ülkeler toplamda %41’lik bir paya sahiptir ve bu kümede 20 ülke yer almaktadır. Küme3, 3 ülkeden oluşmakta ve %6’lık orana sahiptir. Küme4’teki

ülke sayısı 21 ve toplam ülkelerin %43'ünün bu kümeyle ait olduğu görülmektedir. Sonbahar mevsimine ait kümeleme analizi sonucunda oluşan kümeler Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Sonbahar Sonu Mevsimi Kümeleri

Küme0	Küme1	Küme2	Küme3	Küme4
Andora	Danimarka	Fransa	Çek Cumhuriyeti	Rusya
	Lüksemburg	İspanya	Slovenya	Almanya
	Cebelitarık	Birleşik Krallık	Karadağ	Ukrayna
	Faroe Adaları	İtalya		Türkiye
		Polonya		İsveç
		Belçika		Sırbistan
		Hollanda		Belarus
		Romanya		Slovakya
		İsviçre		Yunanistan
		Portekiz		İrlanda
		Avusturya		Litvanya
		Macaristan		Arnavutluk
		Bulgaristan		Norveç
		Hırvatistan		Finlandiya
		Moldova		Letonya
		Bosna Hersek		Estonya
		K. Makedonya		İzlanda
		Malta		Kanal Adaları
		San Marino		Monako
		Lihtenştayn		Man Adaları
				Vatikan

Sonbahar mevsimi kümeleri kriterler bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için fark testi yapılmıştır.

H_{11S} : Kümeler arasında *toplam vaka kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H_{12S} : Kümeler arasında *toplam ölüm kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H_{13S} : Kümeler arasında *toplam iyileşme kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H_{14S} : Kümeler arasında *toplam test kriteri* bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 10: Sonbahar mevsimi kümelerin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Toplam Vaka	Toplam Ölüm	Toplam İyileşen	Toplam Test
Küme 0	49,50	29,50	44,50	41,50
Küme 1	24,00	18,00	27,75	47,50
Küme 2	33,55	34,15	27,56	22,70
Küme 3	46,33	46,67	41,67	18,67
Küme 4	12,86	12,00	13,45	22,10
Sig.	,000	,000	,000	,006
Hipotezler	H_{11S} Kabul	H_{12S} Kabul	H_{13S} Kabul	H_{14S} Kabul

Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre kümeler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Tablo 10.'da Kruskal Wallis testi sonuçları görülmektedir.

Şekil 6: Sonbahar Mevsimi Sonu Küme Sonuçları Harita Gösterimi

Küme yoğunlukları belirlenirken yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda elde edilen sıra ortalamalarından (mean rank) faydalanılmıştır. Küme isimleri yoğunluklarına göre verilmiş ve sıra ortalamalarından kullanılmıştır. Kümeler bu parametrelere göre en az yoğunundan, en yüksek yoğununa doğru sırasıyla en az yoğun, az yoğun, orta yoğun, yüksek yoğun ve en yüksek yoğun olarak adlandırılmıştır.

Küme0 (En Yüksek): Andora en yüksek kümeyi oluşturmaktadır.

Küme1 (Az): Danimarka, Lüksemburg, Cebelitarık, Faroe Adaları az yoğunluktaki kümenin elemanlarıdır.

Küme2 (Orta): İspanya, Birleşik Krallık, Polonya, Avusturya, Bulgaristan, Hırvatistan, İtalya, Fransa, Belçika, Hollanda, Portekiz, İsviçre, Macaristan, Lihtenştayn, Romanya, Moldova, Bosna Hersek,

Kuzey Makedonya ve Malta küme yoğunluğu orta olan kümede toplanmışlardır.

Küme3 (Yüksek): Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Karadağ yüksek yoğunluklu kümede yer almaktadırlar.

Küme4 (En Az): Türkiye, Ukrayna, Sırbistan, Almanya, İsveç, Rusya, Slovakya, Belarus, İrlanda, Yunanistan, Litvanya, Arnavutluk, Norveç, Finlandiya, Letonya, Estonya, İzlanda, Kanal(Manş) Adaları, Man Adaları, Monako ve Vatikan en az yoğunluklu kümenin elemanlarıdır.

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

2019 Aralık ayı sonlarına doğru Çin'in Wuhan kentinde nedeni bilinmeyen bir salgın meydana gelmiştir. Bir süre sonra salgının nedeninin yeni tip Coronavirüs 2 olarak adlandırılan virüs olduğu ortaya çıkmıştır. 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak ilan edilmiştir. Çin'de başlayan ve hızla yayılan bu virüs Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19 olarak adlandırılmıştır. Salgın başlangıcından kısa süre sonra binlerce kişi enfekte olmuş ve binlerce kişi ölmüştür. Amerika ve Avrupa'da görülmesiyle birlikte yayılım hızı daha da artmış ve çok kısa bir sürede neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almıştır (He vd., 2020: 719).

Ocak ayı sonuna doğru Avrupa'da ilk vaka Almanya'da görülmüş ve sonrasında Büyük Britanya, Rusya, İspanya ve İsveç'e sıçradığı görülmüştür. Birçok Avrupa ülkesinde görülen vakalar DSÖ'nün

küresel salgın ilanının ardından 14 Martta Avrupa'yı salgının yeni merkezi haline geldiğini açıklaması ile ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Son olarak 18 Mart'ta Karadağ'da da vakanın tespiti ile Avrupa ülkelerinin tamamında korona virüs görülmüştür (<https://medyascope.tv/2020/04/05/koronavirus-zaman-cizelgesi-ne-zaman-ortaya-cikti-nasil-yayildi-onemli-tarihler-nelerdi/>, E.T: 18.01.2020).

Toplum sağlığı uzmanları salgınların olası etkilerini sınırlamak amacıyla salgınların genel bulaşma mekanizmaları ve genel önleyici tedbirler konusunda insanlara rehberlik etmektedir (Riva vd., 2014: 1754). Bu tarz yayılma hızı yüksek olan salgınlarda; salgının olası etkilerini azaltabilmek adına zorunlu ve gönüllü karantina uygulamalarının yapılması, şehirlerin izole edilmesi, enfeksiyon tespit edilen kamu veya özel kurumların faaliyetlerine ara vermesi büyük önem arz etmektedir. Ayrıca toplu alanlardan uzak durmak vaka sayısında azalmayı sağlayacak ve semptom gösteren veya göstermeyen vakaların, vaka sayısını artırma ve bulaştırma riskini azaltacaktır (Anderson vd., 2020: 932). COVID-19 salgınına engellemek için alınan; sosyal izolasyon, sokağa çıkma kısıtlamaları gibi politikalar, salgının seyrinin azalma eğilimine geçmesiyle normale dönüş çalışmalarında bu kısıtlama ve tedbirlerin nasıl hafifletileceği konusu çok büyük önem arz etmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinde sınırların açılması ihtimali göz önüne alınırsa kısmi yasakların senkronize edilmesinin gerekliliği elzemdir (Ruktanonchai vd., 2020: 1465).

Ülkeler de bu duruma paralel olarak salgının erken dönemlerinde tedbirleri artırma ve sıkılaştırma yoluna gitmiştir. Sosyal hayatın belli alanlarında uygulanan kısıtlamalar, sokağa çıkma yasakları, esnek ve uzaktan çalışma uygulamaları ve eğitime ara verilmesi gibi tedbirler ülkelerin aldığı önlemler, salgının seyri azalma eğilimi göstermiş ve mayıs ayı sonuna doğru normal hayata dönüş planları yapılmaya başlanmıştır.

Salgın ile mücadele esnasında tüm dünya toplumlarını etkileyen, siyahi bir bireyin öldürülmesi olayı ırkçılık karşıtı gösterileri tetiklemiş ve birçok ülkede gösteriler meydana gelmiştir. Fransa'da 20000 kişilik (<https://tr.euronews.com/2020/06/03/paris-te-toplanma-yasag-na-ragmen-20-bin-kisi-george-floyd-icin-bir-araya-geldi>, E.T: 18.01.2020), Avusturya'da 50000 kişilik, Belçika ve İsveç gibi birçok ülkede sokak olaylarına neden olmuştur (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_George_Floyd_protests_outside_the_United_States,E.T: 18.01.2020_). Bu gibi olayların da, Covid-19 salgınının yayılımını önlemek için alınan sosyal mesafe, sokağa çıkma kısıtlaması, maske takma zorunluluğu gibi tüm önlemlerin hiçe sayılması salgının seyrinin olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir.

Ülkeler salgının erken dönemlerinde aldıkları tedbirleri yaz aylarının başlarına doğru gevşetmeye başlamış normale dönüş çalışmaları hız kazanmaya başlamıştır. Normalleşme süreci ve sokak olayları neticesinde birçok ülkenin tedbirler ile edindiği kazanımları kaybetmesine neden olmuş olabilir. Nitekim bazı ülkelerin alınan onca tedbire rağmen aynı yoğunlukta kaldığını ve hatta daha yoğun kümelere geçiş yaptığını söylemek mümkün. Örneğin, İsveç'in, orta

yoğunluktaki kümeden salgın yoğunluğunun en yüksek olduğu kümeye geçtiği gözlenmiştir. Benzer şekilde, Avusturya'nın da, az yoğunluklu kümeden orta yoğunluklu kümeye geçtiği gözlenmiştir.

Ülkemiz açısından bakıldığında ise, Türkiye'nin, az yoğunluktaki kümeden orta yoğunluktaki kümeye geçtiği gözlenmiştir. Türkiye'nin uyguladığı kısıtlamalar haziran ayı ile birlikte aşamalı olarak kaldırılmış ve normalleşme çalışmaları başlamıştır. Bu kısıtlamaların kaldırılması veya gevşetilmesi salgınının yayılım hızını arttırmıştır (Artantaş ve Gürsoy, 2020: 167).

Rusya lideri Putin, ağustos ayının başlarında aşı konusunda ciddi bir gelişme kaydettikleri ve hatta kızının da aşı olduğu haberini vermiştir (<https://tr.euronews.com/2020/08/11/Rusya-ilk-covid-19-asisi-n-tescilledik-koronavirus>, E.T:_18.01.2020). Bu haber Rus halkının salgınla mücadelede rehavete kapılmalarına neden olmuş olabilir. Yaz ayları sonunda elde edilen veriler ile yapılan kümeleme analizi sonucunda Rusya az yoğunluktaki kümeden, yüksek yoğunluktaki kümeye geçiş yapmıştır. Bu durumun sebeplerinde bir tanesi de bu olabilir.

İlkbahar mevsimi sonuna kadar olan dönemin kümeleme analiz sonuçları ile yaz mevsimi sonunda yapılan kümeleme analizi sonuçları karşılaştırıldığında bulunduğu kümeden daha yoğunluklu bir kümeye geçen ülkelerden bir diğeri de Belarus'tur. Belarus, orta yoğunluklu kümeden salgın yoğunluğunun daha yüksek olduğu kümeye geçmiştir. Ülkede yapılacak seçim öncesi devlet başkanı Aleksander Lukaşenko'nun en güçlü rakibi olarak görülen Viktor Babariko'nun

tutuklanmasının ardından başlayan protestolar ve sokak olayları korona virüs vakalarının artış göstermesine neden olmuş olabilir (<https://tr.euronews.com/2020/06/20/Belarus-ta-lukasenko-nun-rakibi-babariko-nun-tutuklanmas-na-tepkiler-suruyor>, E.T: 18.01.2020).

Avrupa gibi, daha az dağınık nüfus merkezlerine ve iyi bir seyahat altyapısına sahip küçük ülkeler virüsün hızla yayılabileceği ortamlardır. Salgının, anlamlı bir şekilde kontrol altına alınabilmesi için sosyal mesafe kurallarının ve kısıtlamaların daha yüksek bir katılık ile uygulanması gerekir (Imtyaz vd., 2020: 512-513). Bu çalışmada da görüldüğü üzere tedbirlerin uygulanmasını aksatacak herhangi bir olayın patlak vermesi ülkelerin salgın yoğunluğunun değişmesine ve daha yoğun riskli kümelere geçmelerine neden olabilmektedir.

Yaz mevsimi sonunda yapılan kümeleme analizi sonucunda Almanya, ilkbahar mevsimi sonunda yapılan kümeleme analiz sonuçlarına göre daha az yoğunluktaki küme de yer almıştır. Disiplinli olmalarıyla tanınan Almanların, korona virüs salgınında da disiplinli olmanın faydasını gördüğü söylenebilir. Yaz dönemi sonunda, ilkbahar dönemi sonuna göre daha az yoğunluktaki kümelere geçiş yapan başka ülkelerde olmuştur. Bunlar; Danimarka, Norveç, Finlandiya, Vatikan, San Marino, Litvanya, Andora, Lihtenştayn, Man Adaları ve Kanal Adaları (Manş Adaları) gibi ülkeler daha az yoğunluktaki kümelere geçiş yapmışlardır.

COVID-19 salgın sürecinde ülkeler çeşitli önlemler almaktadırlar. Türkiye gibi kısmi sınırlamaların olduğu stratejiyi benimseyen ülkeler

olduğu gibi (Turan ve elikyay, 2020: 12) salgının erken dönemlerinde Birleşik Krallıkta uygulanan sürü bağışıklığı stratejisi (O’Grady, 2020) ve Çin hükümeti tarafından benimsenen baskıcı ve katı strateji (Kupferschmidt ve Cohen, 2020: 1062) gibi çeşitli stratejiler ülkeler tarafından benimsenmiştir. Danimarka korona virüs yayılım hızında artışa neden oldukları gerekçesiyle 1 milyonu aşkın vizonun itlafına karar vermiştir. Ülke genelinde 41 vizon çiftliğinin bazılarında enfeksiyona rastladıklarını ve 20 ayrı çiftliğin de etkilenmiş olabileceğinden dolayı risk almayacaklarını vizonların tamamının öldürüleceğini söylemişlerdir. Benzer bir olay mayıs ayında İspanya’da da meydana gelmiş ve 93000 vizon itlaf edilmiştir (<https://tr.euronews.com/2020/11/06/danimarka-da-bir-milyondan-fazla-vizon-mutasyona-ugram-s-virus-tas-d-klar-icin-oldurulecek>, E.T: 18.01.2020). Bu noktada en sert tedbirlerden birisini Danimarka hükümetinin aldığını söylemek mümkündür. Ancak ülkenin sonbahar mevsiminde mevcut kümesinden daha yoğun kümede yer almasının önüne geçememiştir.

Slovenya’da sokağa çıkma kısıtlamalarını protesto eden göstericiler ile polis arasında çatışmalar meydana gelmiştir (<https://www.bbc.com/news/world-europe-54839429>, E.T: 18.01.2020). John Hopkins üniversitesinin yapmış olduğu çalışmada Andora ve San Marino gibi ülkelerin ölüm oranı nüfusa oranlandığında çok ciddi sonuçların olduğu gözlenmektedir (<https://tr.euronews.com/2020/08/08/korona-virus-nufusa-oranlandiginda-dunyada-en-olumcul-bolge-avrupa>, E.T: 18.01.2020). Bu araştırmanın sonuçları da bizim çalışmamız ile paralellik göstermektedir. Nitekim Andora ilkbahar mevsimi sonunda

en yüksek yoğunluktaki kümede yer almış ardından yaz mevsiminde yüksek yoğunluktaki kümede yer alsa da sonbahar mevsiminde tekrar en yüksek yoğunluklu kümeye geçiş yapmıştır.

Sonbahar mevsiminde ülkelerin bir kısmı küme değiştirmiş, bunların bazıları daha yoğun bazıları daha az yoğun kümelere geçmiştir. Bazı ülkelerin ise küme değiştirmedikleri gözlenmiştir. Daha az yoğunluktaki kümelere geçen ülkeler Lüksemburg, Faroe Adaları, Cebelitarık, Romanya, Moldova, Bosna Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ, Türkiye, Rusya, Ukrayna, İsveç Sırbistan, Belarus, İrlanda ve Arnavutluk olmuştur. Diğer birçok ülke ise mevcut yoğunluktaki kümelerinde kalmışlardır.

Sonbahar ayları sonunda yapılan kümeleme analizinde birçok ülkenin konumunu koruması birçok ülkenin daha az yoğunluktaki kümelere geçişi salgın ile mücadelede kazandıkları tecrübe ve kararlılıkları ile açıklanabilir. Nitekim birçok Avrupa ülkesi salgın döneminde vatandaşlarına teşvik ve destek paketleri açıklamışlardır. Avrupa erken dönemde, salgının ekonomik etkisini azaltmak için 1,7 trilyon euroluk bir kurtarma paketi sunmuştur. Bununla birlikte Avrupa Merkez Bankası, 750 milyar euroluk bir satın alma programı, Avrupa Komisyonu 25 milyar euroluk fon oluşturmuştur. Almanya Merkez Bankasının 500 milyar euroluk kredi destek paketi açıklamışlardır. Bunun yanı sıra Almanya Hükümeti tarafından hastalık nedeniyle çalışamayanların zararların karşılanmasını kararlaştırılmıştır. Fransa 345, İspanya 200, İtalya 25 milyar Euro gibi yardım paketleri açıklamıştır. Birleşik Krallıkta ise 330 milyar sterlinlik kredi destek

paketinin yanında ilk olarak açıkladıkları 7 milyar sterlinlik mali destek paketine ek olarak 20 milyar sterlinlik bir destek paketi daha açıklamışlardır (Nicola vd. 2020: 7-8).

Türkiye ise salgının erken dönemlerinde 100 milyar liralık destek paketi açıklamıştır (<https://tr.euronews.com/2020/03/19/ekonomide-covid-19-turkiye-nin-100-milyar-tl-onlem-paketi-ekonomistler-ne-diyor-corona>, E.T: 18.01.2020).

Toplumun salgından en çok etkilenen bireyleri, düşük gelirliler, işçi sınıfı, kadınlar ve sağlık çalışanları olduğu üzerinde bir fikir birliği vardır (Rose-Redwood vd., 2020: 101). Ayrıca göçmenler ve sığınmacıların birçok ülke vatandaşları tarafından ayrımcılığa maruz kalan grupların başında gelmesi virüsün yayılımı için en uygun gruplardan olması, zor şartlarda yaşamlarını sürdüren bu insanların hayatlarını daha da zorlaştırdığı söylenebilir (Karayelioğlu, 2020: 28). Farklı sosyal sınıf mensubu bireylerin farklı risk faktörlerine maruz kaldıkları ve ölüm oranlarının da farklılık gösterdiği söylenebilir (Calnan ve Johnson, 1985: 55). Bireylerin gereken veya istenen sağlık hizmetine ulaşamaması hastalığın kronik hale gelmesine neden olabilmektedir. Sağlık sistemlerinde eşitliğin olmaması, yetersiz ve başarısız sağlık müdahaleleri ve politikaları sebebiyle büyük kitleleri olumsuz etkilemektedir (Karakaş, 2020: 549).

Arap baharı sonrasında Avrupa ülkelerine gelen mülteci sayısında ciddi artış gözlenmiş ve Avrupa'nın en büyük sorunlarından birisi haline gelmiştir (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 106). Salgından en çok etkilenen gruplardan biri olan mülteciler Avrupa ülkelerinde salgının

yayılmındaki artışın sebeplerinden birisi olabilmektedir. Yaz mevsimindeki göçmen hareketliliği ile birlikte göçmenlerin izledikleri göç yolu üzerindeki ülkelerin büyük çoğunluğu yaz mevsimi sonu kümeleri, ilkbahar mevsimi sonu buldukları kümeden daha yoğun kümelere geçtiği gözlenmiştir.

Şekil 7: Avrupa Göç Yolları (Kaynak: Milliyet, E.T. 17.03.2021).

Gündelik, mevsimlik veya proje bazlı düzensiz çalışmalar, Belçika, Hırvatistan, Fransa, Macaristan, İtalya, Romanya, Slovakya ve Slovenya gibi AB ülkelerinde sıkça uygulandığı ve önem kazandığı ileri sürülmektedir (Erdoğan ve Genç, 2019: 59-60). Avrupa ülkelerindeki dönemsel iş gücü hareketliliği COVID-19 salgınının dönemsel olarak artıp azalmasının nedenleri arasında gösterilebilir.

Salgınlar toplumdaki bireylerin kaygı ve stres düzeyini yükselttiği ve travmatik etkileri arttırdığı bilinmektedir. Enfekte olma riski

bireylerde, kendisi, ailesi, işi, özgürlüğü ve sahip olduklarını kaybetme korkusu hayatının olağan akışının bozulması gibi koşullar bireyin psikolojisini etkilemekte ve davranışlarının bozulmasına neden olmaktadır. Bireylerin hastalığı algılama biçimleri ve o hastalığa karşı verilen tepki üzerinde etkilidir. Salgın zamanında sergiledikleri davranışlar can kayıplarına ve salgının yayılma hızı üzerinde rol oynar. Dolayısıyla salgın sürecinde toplumun psikolojisi ve davranışlarını bilmek ve bu davranışların yönetimi salgın ile mücadelede önem arz etmektedir (Aslan, 2020, s. 50). COVID-19 salgını toplumdaki bireylerin zihinsel sağlığı üzerinde de ciddi bir etkiye sahiptir. Salgın nedeniyle uygulanan sosyal izolasyonun sadece ekonomik etkileri değil zihinsel etkileri de yetkililerce dikkate alınmalıdır (Alradhawi vd, 2020).

Salgın gibi olağan üstü hallerde toplumsal kurallara uymak büyük önem arz etmektedir. Avrupa ülkelerinde toplumu oluşturan bireylerin kurallara uyma oranı (Polonya hariç) %60'ın altında olduğu görülmektedir. Toplumsal kurallara en az uyan ülke %20 ile Fransa olmuştur. Fransa'yı, Macaristan, İsveç, İsviçre ve Portekiz izlemektedir. Bu ülkelerde kurallara uyma oranı ise %28'i geçmemektedir (Canatan, 2011: 83). Toplumu oluşturan bireylerin salgınla mücadelede kurallara uyması büyük önem arz etmektedir. Avrupa toplum yapısında bireyciliğin kuralcılığın önünde olması Covid-19 salgınında dezavantajlı bir durumdur. Nitekim kümelerdeki değişime ve salgın yoğunluğuna neden olduğu söylenebilir.

COVID-19 salgınının Avrupa ülkelerinde yayılımı hızlı olmuştur. Çalışmada ele alınan ülkelerin mevsimlere göre kümelerde göstermiş oldukları değişime birçok faktör sebep olarak gösterilebilir. Avrupa birliğine üye ülkeler arasındaki serbest dolaşım imkanı, sınır komşuları ile olan ilişkiler, nüfus yoğunluğu, ülkelerin izledikleri farklı politikalar, göçmen yoğunluğu, toplumsal olaylar ve sağlık sistemleri gibi birçok faktör ülkelerin yer aldıkları kümelerde değişime neden olmaktadır. COVID-19 gibi küresel salgınlar ile başa çıkmada tüm toplumların ortak hareket etmesi ve üzerine düşeni yapması gerekmektedir. Ülke yöneticilerinin de vatandaşların üzerindeki gerilimi azaltması ve salgınla mücadelede toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak gereken tüm imkanları seferber etmesi salgınla mücadelede büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alcântara, E., Mantovani, J., Rotta, L., Park, E., Rodrigues, T., Carvalho, F. C. ve Souza Filho, C. R. (2020). Investigating Spatiotemporal Patterns Of The COVID-19 in São Paulo State, Brazil. *Geospatial Health*, 15(2), 201-209.
- Alradhawi, M., Shubber, N., Sheppard, J. ve Ali, Y. (2020). Effects Of The COVID-19 Pandemic On Mental Well-Being Amongst Individuals in Society-A Letter To The Editor On “The Socio-Economic Implications Of The Coronavirus And COVID-19 Pandemic: A Review”. *International Journal Of Surgery (London, England)*, 147-148.
- Anderson, R. M., Heesterbeek, H., Klinkenberg, D. ve Hollingsworth, T. D. (2020). How Will Country-Based Mitigation Measures Influence The Course Of The COVID-19 Epidemic? *The Lancet*, 395(10228), 931-934.
- Aras, İ. ve Sağıroğlu, A. (2018). Almanya ve Suriyeli Mülteci Krizi. *Uluslararası İlişkiler Ve Diplomasi*, 1(1), 105-116.
- Artantaş, E. ve Gürsoy, H. (2020). Covid-19 Üzerine Temel Sosyal Tartışmalar Ve Türkiye'nin Aldığı Tedbirlere Ait Bir Çerçeve. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 158-171.
- Aslan, R. (2020). Kovid-19 Fizyoloji Ve Psikolojiyi Nasıl Etkiliyor? *Ayrıntı Dergisi*, 8(88), 47-59.
- Aykut, S. ve Aykut, S.S. (2020). Kovid-19 Pandemisi Ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Temelinde Sosyal Hizmetin Önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1 (1), 56-66.
- Calnan, M. ve Johnson, B. (1985). Health, Health Risks And Inequalities: An Exploratory Study Of Women's Perceptions. *Sociology Of Health ve Illness*, 7(1), 55-75.
- Canatan, K. (2011). Türkiye Ne Kadar Bireycidir?. *Eskiye*, (20), 79-84.
- Carrillo-Larco, R. M. ve Castillo-Cara, M. (2020). Using Country-Level Variables To Classify Countries According To The Number Of Confirmed COVID-19 Cases: An Unsupervised Machine Learning Approach. *Wellcome Open Research*, 5(56), 56, 1-22.

- Casella, M. Rajnik, M., Cuomo, A., Dulebohn, S. C., ve Di Napoli, R. (2020). Features, Evaluation And Treatment Coronavirus (COVID-19). In Statpearls [Internet]. Statpearls Publishing.
- Chen, B., Sun, J. ve Feng, Y. (2020). How Have COVID-19 Isolation Policies Affected Young People's Mental Health?—Evidence From Chinese College Students. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-6.
- Cordes, J. ve Castro, M. C. (2020). Spatial Analysis Of COVID-19 Clusters And Contextual Factors in New York City. *Spatial And Spatio-Temporal Epidemiology*, 34, 100355, 1-22.
- Çağdaş, Y. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomi Ve Kamu Maliyesine Etkilerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi. *Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(Özel Sayı), 137-163.
- Çakmak, Z. (1999). Kümeleme Analizinde Geçerlilik Problemi Ve Kümeleme Sonuçlarının Değerlendirmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 187-205.
- Demircioğlu, M. ve Eşiyok, S. (2020). Covid-19 Salgını İle Mücadelede Kümeleme Analizi İle Ülkelerin Sınıflandırılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 369-389.
- Dempster, A. P., Laird, N. M. ve Rubin, D. B. (1977). Maximum Likelihood From Incomplete Data Via The EM Algorithm. *Journal Of The Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 39(1), 1-22.
- Desjardins, M. R., Hohl, A. ve Delmelle, E. M. (2020). Rapid Surveillance Of COVID-19 in The United States Using A Prospective Space-Time Scan Statistic: Detecting And Evaluating Emerging Clusters. *Applied Geography*, 102202, 1-7.
- Ek, S., İlhanlı, H. ve Kahraman, S. Ö. (2020). Covid-19'un Zayıf Halkası: Yaşlı Nüfus. *Türk Coğrafya Dergisi*, (76), 33-44.
- Erdoğan, E. ve Genç, K. G. (2019). Avrupa Birliği Ülkelerinde Geçici/Gündelik Çalışma. 1. Seçme Yazılar-III, 55-92.

- Eren, H. ve Ömürbek, N. (2019). Türkiye'nin Sağlık Göstergeleri Açısından Kümelenmesi Ve Performans Analizi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(29), 421-452.
- Everitt, BS., Landau, S., Leese, M. ve Stahl, D., (2011). Cluster Analysis 5th Edition. John Willey And Sons Ltd., UK.
- Filippone, M., Camastra, F., Masulli, F. ve Rovetta, S. (2008). A Survey Of Kernel And Spectral Methods For Clustering. Pattern Recognition, 41(1), 176-190.
- Fitri, I., Asmar, M. R. ve Rabhasy, A. (2020). Data Cluster Mapping Of Global Covid-19 Pandemic Based On Geo-Location. Jurnal Mantik, 4(1, May), 511-520.
- Ghosal, S., Bhattacharyya, R. ve Majumder, M. (2020). Impact Of Complete Lockdown On Total Infection And Death Rates: A Hierarchical Cluster Analysis. Diabetes ve Metabolic Syndrome: Clinical Research ve Reviews, 707-711.
- Hajizadeh, R. ve Behnemoon, M. (2020). Is The New Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic Halted By Malaria Epidemics? The Archives Of Bone And Joint Surgery, 8(Suppl 1), 319-320.
- Hansen, P. ve Jaumard, B. (1997). Cluster Analysis And Mathematical Programming. Mathematical Programming, 79(1-3), 191-215.
- He, F., Deng, Y. ve Li, W. (2020). Coronavirus Disease 2019: What We Know?. Journal Of Medical Virology, 92(7), 719-725.
- Ho-Kieu, D., Vo-Van, T. ve Nguyen-Trang, T. (2018). Clustering For Probability Density Functions By New-Medoids Method. Scientific Programming, 2018, 1-7.
- https://en.wikipedia.org/wiki/list_of_george_floyd_protests_outside_the_united_states (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://medyascope.tv/2020/04/05/koronavirus-zaman-cizelgesi-ne-zaman-ortaya-cikti-nasil-yayildi-onemli-tarihler-nelerdi/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://tr.euronews.com/2020/03/19/ekonomide-covid-19-turkiye-nin-100-milyar-tl-onlem-paketi-ekonomistler-ne-diyor-corona> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

- <https://tr.euronews.com/2020/06/03/paris-te-toplanma-yasag-na-ragmen-20-bin-kisi-george-floyd-icin-bir-araya-geldi> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://tr.euronews.com/2020/06/20/belarus-ta-lukasenko-nun-rakibi-babariko-nun-tutuklanmas-na-tepkiler-suruyor> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://tr.euronews.com/2020/08/08/koronavirus-nufusa-oranlandiginda-dunyada-en-olumcul-bolge-avrupa> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://tr.euronews.com/2020/08/11/rusya-ilk-covid-19-asisi-n-tescilledik-koronavirus> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://tr.euronews.com/2020/11/06/danimarka-da-bir-milyondan-fazla-vizon-mutasyona-ugram-s-virus-tas-d-klar-icin-oldurulecek> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://www.bbc.com/news/world-europe-54839429> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- <https://www.milliyet.com.tr/gundem/avrupa-da-goc-yolu-degisti-2118679> (Erişim Tarihi: 17.03.2021).
- <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (Erişim Tarihi: 30.05.2020 – 30.08.2020 – 30.11.2020).
- Imtyaz, A., Haleem, A. ve Javaid, M. (2020). Analysing Governmental Response To The COVID-19 Pandemic. *Journal Of Oral Biology And Craniofacial Research*, 10(4), 504-513.
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y. ve Bahraminasab, M. (2012). A Framework For Weighting Of Criteria in Ranking Stage Of Material Selection Process. *The International Journal Of Advanced Manufacturing Technology*, 58(1-4), 411-420.
- James, N. ve Menzies, M. (2020). Cluster-Based Dual Evolution For Multivariate Time Series: Analyzing COVID-19<? A3B2 Show [Editpick]?>. *Chaos: An Interdisciplinary Journal Of Nonlinear Science*, 30(6), 061108, 1-10.
- Kadi, N. ve Khelfaoui, M. (2020). Population Density, A Factor in The Spread Of COVID-19 in Algeria: Statistic Study. *Bulletin Of The National Research Centre*, 44(1), 1-7.

- Karaatlı, M. ve Altıntaş, E. (2019). Borsa İstanbul İşletmelerinin Veri Madenciliği İle Kümelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(26), 871-886.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi Ve Yeni Normal Meselesi. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 40(1), 541-573.
- Karayelioğlu, S. (2020). Pandemi Ve Göç: Pandemi Sürecinin Göçmenler Üzerindeki Etkisi. Birinci Uluslararası Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Sempozyumu (Usbbas) Bilgitoy Tebliğler Kitabı, 16.
- Kartal, E., Balaban, M. E. ve Bayraktar, B. (2021). Küresel Covid-19 Salgınının Dünyada Ve Türkiye’de Değişen Durumu Ve Kümeleme Analizi. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, 66-70.
- Kumar, S. (2020). Use Of Cluster Analysis To Monitor Novel Coronavirus-19 Infections in Maharashtra, India. Indian Journal Of Medical Sciences, 72(2), 44-48.
- Kupferschmidt, K. ve Cohen, J. (2020). Can China's COVID-19 Strategy Work Elsewhere? Science, 367(6482), 1061-1062. (<https://science.sciencemag.org/content/367/6482/1061/tab-pdf> (Erişim Tarihi: 08.04.2021)).
- Mahmoudi, M. R., Baleanu, D., Mansor, Z., Tuan, B. A. ve Pho, K. H. (2020). Fuzzy Clustering Method To Compare The Spread Rate Of Covid-19 in The High Risks Countries. Chaos, Solitons ve Fractals, 140, 110230, 1-9.
- Mei, J. P. ve Chen, L. (2010). Fuzzy Clustering With Weighted Medoids For Relational Data. Pattern Recognition, 43(5), 1964-1974.
- Melin, P., Monica, J. C., Sanchez, D. ve Castillo, O. (2020). Analysis Of Spatial Spread Relationships Of Coronavirus (COVID-19) Pandemic in The World Using Self Organizing Maps. Chaos, Solitons ve Fractals, 109917, 1-7.
- Morens, M. D., Folkers K.G. ve Fauci S.A. (2009). What Is A Pandemic? Journal Of Infectious Diseases, 200, 1018-1021.
- Neuburger, L. ve Egger, R. (2020). Travel Risk Perception And Travel Behaviour During The COVID-19 Pandemic 2020: A Case Study Of The DACH Region. Current Issues in Tourism, 1-14.

- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., ve Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: a review. *International journal of surgery*, 185-193 (journal pre-proof, S. 1-24).
- O'grady, C. (2020). The U.K. Backed Off On Herd Immunity. To Beat COVID-19, We'll Ultimately Need It. (<https://www.nationalgeographic.com/science/2020/03/ukbacked-off-on-herd-immunity-to-beat-coronavirus-we-need-it/> (Erişim Tarihi: 07.04.2021)).
- Rahman, M. A., Zaman, N., Asyhari, A. T., Al-Turjman, F., Bhuiyan, M. Z. A. ve Zolkipli, M. F. (2020). Data-Driven Dynamic Clustering Framework For Mitigating The Adverse Economic Impact Of Covid-19 Lockdown Practices. *Sustainable Cities And Society*, 62, 102372, 1-35.
- Riva, M. A., Benedetti, M. ve Cesana, G. (2014). Pandemic Fear And Literature: Observations From Jack London's *The Scarlet Plague*. *Emerging Infectious Diseases*, 20(10), 1753-1757.
- Rose-Redwood, R., Kitchin, R., Apostolopoulou, E., Rickards, L., Blackman, T., Crampton, J., ... ve Buckley, M. (2020). Geographies Of The COVID-19 Pandemic. *Dialogues in Human Geography*, 10(2), 97-106.
- Rubio-Rivas, M., Corbella, X., Mora-Luján, J. M., Loureiro-Amigo, J., López Sampalo, A., Yera Bergua, C., ... ve Gómez-Huelgas, R. (2020). Predicting Clinical Outcome With Phenotypic Clusters in COVID-19 Pneumonia: An Analysis Of 12,066 Hospitalized Patients From The Spanish Registry SEMI-COVID-19. *Journal Of Clinical Medicine*, 9(11), 3488, 1-19.
- Ruktanonchai, N. W., Floyd, J. R., Lai, S., Ruktanonchai, C. W., Sadilek, A., Rente-Lourenco, P., ... ve Tatem, A. J. (2020). Assessing The Impact Of Coordinated COVID-19 Exit Strategies Across Europe. *Science*, 369(6510), 1465-1470.
- Shammi, M., Bodrud-Doza, M., Islam, A. R. M. T. ve Rahman, M. M. (2020). Strategic Assessment Of COVID-19 Pandemic in Bangladesh: Comparative Lockdown Scenario Analysis, Public Perception, And Management For Sustainability. *Environment, Development And Sustainability*, 1-44.

- Tekin, B. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Ülkelerin Covid-19, Sağlık Ve Finansal Göstergeler Bağlamında Sınıflandırılması: Hiyerarşik Kümeleme Analizi Yöntemi. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 336-349.
- Turan, A. ve Çelikyay, H. H. (2020). Türkiye’de KOVID-19 ile mücadele: politikalar ve aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1-25.
- Ünsal, M. G. ve Kasap, R. (2020) Investigating Covid 19 Data For G20, EU And OECD Countries Via Using Time Series Analysis ve Cluster Analysis. *Journal Of Turkish Operations Management*, 4(2), 424-432.
- Wang, Y. M. ve Luo, Y. (2010). Integration Of Correlations With Standard Deviations For Determining Attribute Weights in Multiple Attribute Decision Making. *Mathematical And Computer Modelling*, 51(1-2), 1-12.

BÖLÜM 2

**COVID-19 VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ:
TESPİT, ANALİZ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ İLE KÜRESEL
TOPLUMUN GELECEĞİ**

Prof. Dr. Mustafa Said YAZICIOĞLU¹
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yasin ASAL²

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, İTBF Dekanı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: msyazicioglu@ticaret.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-6772-8907

² İstanbul Ticaret Üniversitesi, İTBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: uyasal@ticaret.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-1567-9186

GİRİŞ

2019 yılı aralık ayında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 krizi, ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda birçok değişimi beraberinde getirmiştir. COVID-19 krizi, devlet ve toplum ilişkilerinin seyrini önemli ölçüde değiştirmiş, krizle mücadelede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında başarı ve başarısızlıkların ön plana çıktığı görülmüştür. Ortaya çıkan bu farklılıklar, dünyanın krizler karşısında kırılma düzeyini de açıkça göstermiştir.

Bu çalışmada COVID-19'un disiplinler arası bir analizi yapılmış, salgının nedenleri gerçekçi ve eleştirel bir yaklaşım ile ortaya konmuştur. Söz konusu sorgulamayı yaparken, sistem, devlet ve birey arasındaki ilişkilere bütünsel bir bakış açısı sergilenmiş, küresel toplumun mevcut durumu ve gelecekte varması muhtemel noktalara yönelik değerlendirme ve öngörüler sıralanmıştır. Çalışma deskriptif bir metodolojide inşa edilmiş, COVID-19 salgınının nesnel gerçekliklere dayalı analizinin yerine getirilmesinde devlet, toplum ve ekonomi diyalektiği ön planda tutulmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde COVID-19'a gelen sürecin izahı ve küresel toplumun istikrarsızlık alanları, 21. Yüzyıl'ın post-modern neoliberal ilişkiler sistemi içerisinde izah edilmiştir. Söz konusu ilişkiler sisteminin salgın hastalıklar ve insan telakkisini hangi yöne evirdiği sorgulanmış, bu sorgulamanın yerine getirilmesiyle, çalışmanın üçüncü bölümünde devlet ve yurttaş ilişkisinin geçirmekte olduğu yapısal dönüşüm, sosyal göstergeler üzerinden analiz edilmiştir.

Çalışmada, COVID-19'un uluslararası ilişkiler, ekonomi ve devlet düzleminde meydana getirdiği yapısal değişimler³ çalışmaya hâkim olan bütünsel bakış açısı içerisinde değerlendirilmiştir.

Söz konusu bütünsel bakış açısı ile ele alındığında, 21. yüzyılda küresel toplumun bu denli kırılgan bir yapıda olmasının, çalışmanın temel problematiğini oluşturduğu görülmüştür. Söz konusu problem alanına ilişkin temel argümanları, kapitalizmin içsel istikrarsızlığı⁴ olarak ifade etmek mümkündür. Kapitalizmin iç yapısında ortaya çıkan bu istikrarsızlığın, bir süre sonra *istikrarsızlığın istikrarı* haline geldiği çalışmanın ikincil argümanı konumundadır.

Bu yönüyle çalışmanın temellendirildiği araştırma sorularını aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür.

- i. COVID-19 salgınına gelen sürecin toplumsal, siyasal ve ekonomik arka planını oluşturan ögeler nelerdir?
- ii. COVID-19 ile birlikte devlet, toplum ve ekonomi ilişkileri hangi yöne evirilmektedir?
- iii. 21. Yüzyıl'da yaşanması muhtemel diğer salgın hastalıklar karşısında küresel toplumun rol ve fonksiyonu nasıl şekillenecektir?

³ Bu konuda detaylı okuma için lütfen bkz.: Dağlar Macar, O, Asal, U. Y. (2020). "Covid-19 ile Uluslararası İlişkileri Yeniden Düşünmek: Tarih, Ekonomi ve Siyaset Ekseninde Bir Değerlendirme", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid19-Özel Ek), ss. 222-239.

⁴ Kapitalizmin istikrarsızlık üreten içsel yapısına ilişkin lütfen bkz.: Minsky, H. P. (1977), "The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and an Alternative to 'Standard' Theory", Nebraska Journal of Economics and Business, Vol. 16, No. 1, pp. 5-16.

Çalışmanın alt bölümlerinde bu sorulara yönelik eleştirel ve akılcı cevaplar sunulmakta, küresel toplumun geleceğine ilişkin bilimsel öngörülerde bulunmaktadır. Bu amaçla çalışmanın, tümevarım ve tümdengelim metodolojisini birlikte ele alması ve yukarıda ifade edildiği üzere küresel sorunlara yönelik bütünsel bir bakış açısı sunması hedeflenmektedir.

1. COVID-19'A GELEN SÜRECİN İZAHI

COVID-19'un gerçekçi bir analizinin yapılabilmesi için bu krize yalnızca 2019 yılında ortaya çıkmış bir olgu olarak değil, bir bütün olarak yaklaşılması gerekmektedir. Bu bölümde COVID-19'a gelen sürecin izahı küresel toplumun istikrarsızlık alanları bağlamında yapılmakta, 21. Yüzyılda salgın hastalıklar ve insan telakkisi mikro tehditler ve insanlığın geleceği çerçevesinde ele alınmaktadır.

1.1. Küresel Toplumun İstikrarsızlıkları

Küreselleşme olgusu son yıllarda üzerinde en çok konuşulan, tartışılan konuların başında gelmektedir. İletişim kanallarının gelişmesi ve yoğunlaşması sonucu uluslararası ilişkiler kolaylaşmış gibi görünse de bunun zaman zaman girift bir hale geldiği görülmektedir. Hızla artan küreselleşme ve tüketim alışkanlıkları, küresel toplumun temel istikrarsızlıklarını da beraberinde getirmektedir (Baudrillard, 2002).

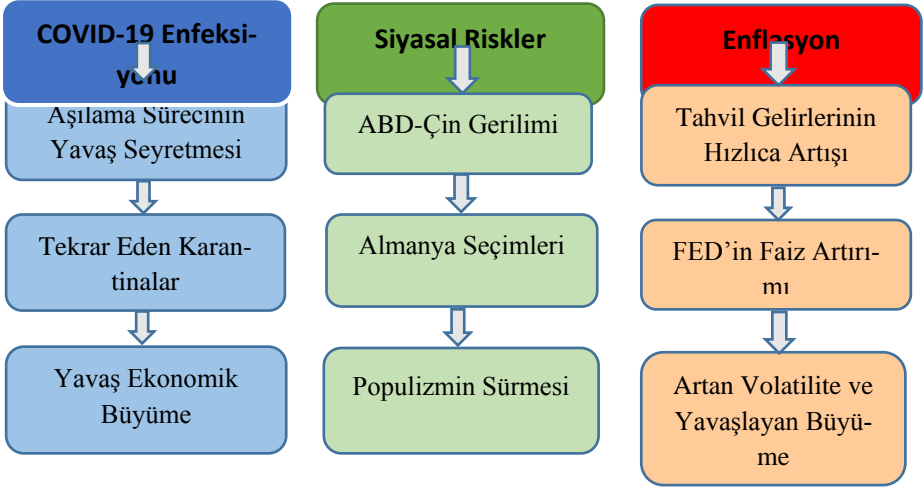
Küreselleşme gelişmiş ülkeleri olduğu kadar, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri de farklı şekillerde etkilemektedir. Uluslararası ticaret hem gelişmiş, hem de karmaşık bir hal almıştır. Uluslararası şirketler tüm ülkelere yayılmış bir şekilde faaliyetlerini sürdürürken, oluşan

rekabet ortamı gelişmekte olan ülkeleri zorlamış, öyle ki bazı durumlarda bu süreç adeta modern sömürgecilik şekline dönüşmüştür.

Ekonomik bakımdan gelişmiş lkeler Afrika kıtasında on binlerce dönüm arazi kiralayarak, doğal tarım yapmak amacıyla vatandaşlarına daha iyi hizmet ulaştırmanın yollarını aramaktadır. Bu tarımsal rnlerin Afrika i pazarında alıcı bulması kolay değildir. Başka sektörlere yapılan bazı yatırımlar düşük maliyetli insan gücünden yararlanarak, geri kalmış ülkeleri yeniden smrme olgusu ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ortaya koyduğu bu gelir dağılımındaki eşitsizlik içerisinde 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 krizi bu eşitsizliği derinleştirmiş, yeni sorunlu alanları beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak, son yıllarda artan kuraklık ve küresel iklim değişikliği, COVID-19 krizi öncesi dünyanın kırılğan alt yapısını daha derin bir görünüme kavuşturmuş, risk parametrelerini çeşitlendirmiştir. 2021 yılına ait güncel risk parametreleri şekil 1’de ifade edilmektedir.

Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşu Fitch’e göre 2021 yılının temel risk göstergeleri 3 ana grupta sıralanmaktadır. şekil 1’de yer alan söz konusu risk göstergeleri **COVID-19 Enfeksiyonu**, **Siyasal Risk ve Enflasyon** başlıklarında toplanmaktadır.

Şekil 1: 2021 Yılına Ait Temel Risk Göstergeleri (Fitch Solutions, 2021).

2021 yılına ait temel risk göstergelerinde COVID-19 salgınının birincil tehdit olarak yerini koruduğu, bu süreci belirleyen etkenlerin aşılama süreci, tekrar eden ulusal karantina ve kapanmalar ile oluşan ekonomik büyümedeki durgunluk olduğu görülmektedir. Öte yandan, siyasi risklerin yine 2021 yılı içerisinde önemini koruyacağı, söz konusu risklerin ABD-Çin rekabeti, Almanya seçimlerinin hangi yönde şekilleneceği ve kıta Avrupa'sı merkezli populizmin varlığı üzerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

COVID-19 krizinin ortaya çıkardığı bir diğer risk olgusunun kamu otoriteleri, Merkez Bankaları ve reel sektör ilişkilerinde derinleşmesi öngörülmektedir. Bu ilişkilerin merkezinde ise enflasyonun olduğu, enflasyonu etkileyen temel başlıkların tahvil gelirlerinde ortaya çıkan artış, FED'in pozisyonu ve artan volatilité ile yavaşlayan ekonomik büyüme olacağı öne sürülmektedir. 2021 yılının temel risk göstergelerinin yanında diğer önemli sorunlar olarak küresel ısınma, iklim deęi-

şikliği, buzulların erimesi ile doğal dengenin bozulması tüm insanlığı ilgilendirmeye devam etmektedir.

Sera gazı salınımının yol açtığı olumsuzluklar ve ozon tabakasında meydana gelen tahribat, dünyanın ekolojik dengesini olumsuz bir şekilde tehdit etmekte, değişen iklim koşullarının zararlı etkileri her alanda kendini göstermektedir. 1992 yılında başlayan ve 2005 yılında daha bağlayıcı bir mahiyet kazanan Kyoto Protokolü bu tür sorunlara çare olarak düşünülmüş, ancak sera etkisi yaratan gaz salınımını sınırlandırmaya yönelik uluslararası çaba, bu konuda en büyük desteği verecek olan ABD'nin protokolü imzalamaması nedeni ile büyük darbe yemiş, adeta ölü doğmuştur.

Bunun yanında gelişmiş sanayi ülkeleri arasına giren Çin ve Hindistan'ın protokole imza atmış olmalarına rağmen, karbon salınımını azaltma yönünde istekli davranmadıkları da bilinen bir husustur. Küreselleşmenin ve küresel toplumun ortaya koyduğu bu olumsuz tavır, sorun çözücü olmaktan çok mevcut sorunları çözümsüzlüğe sürüklemektedir. Bozulan dünya dengesi için böylesine hayati ve önemli bir konuda kayıtsız kalan gelişmiş ülkelerin sağlıkla ilgili bir salgın karşısında tavır al (a)mamaları çok şaşırtıcı değildir. Özellikle ABD'nin salgına yönelik duyarsız tarzı Amerikan toplumunun da tepkisini çekmiş, Başkanlık seçimlerinde ortaya koyduğu tercihle bu tavrını ortaya koymuştur.

1.2. 21. Yüzyılda Salgın Hastalıklar ve İnsan Telakkisi

İnsanlık, tarih boyunca salgın hastalıklarla mücadele edegelmiş, büyük can kayıpları vererek acılar çekmiştir. Dünya genelinde değişik dönemlerde, 200 milyon insanın ölümüne neden olan Veba salgınları yaşanmıştır. Londra’da 1665 yılında ortaya çıkan veba salgını bir yılda 100 bine yakın can almış, Londra nüfusunun %15 ini yok etmiştir. Çiçek hastalığı da büyük oranda ölümlere yol açmıştır. 18. yüzyılda Avrupa’da bir yılda 400 bine yakın can kaybına yol açan bu salgın Amerika kıtasının ilk yerlileri olan Kızılderililerin de sonunu getirmiştir. İspanyol gribi adı verilen salgın ABD’de tespit edilmişse de, İspanya kralının bu hastalıktan ölmesi nedeni ile bu adı almıştır. 1918-1920 yıllarında 18 ay boyunca dünya genelinde 50 milyona yakın insanın ölümüne yol açmıştır. Atatürk’ün de Samsun’a çıkmadan önce bu hastalığa yakalandığı ve hastalığı atlattığı bilinmektedir (Özata, 2007).

Kolera 1800’lü yıllardan günümüze kadar bir milyondan fazla insanın ölümüne neden olmuştur. Bu hastalık, Balkan savaşları esnasında Osmanlı askerlerine de bulaşmıştır (Dağlar Macar, 2009). Günümüzde bu hastalığın halen Yemen’de insan ölümlerine sebep olduğu bilinmektedir. Bağışıklık sistemini çökerten ve insanları dirençsiz hale getiren HIV virüsü ve son evresi olan AIDS, ilk olarak ABD’de ortaya çıkmış ve 40 yılda 35 milyon insanın ölümüne yol açmıştır.

Domuz gribi olarak da bilinen salgın, insanda ağır seyreden grip türü olarak 11 yılda 200 bin insanın ölümüne yol açmıştır. Ebola adlı salgın hastalık 1976 yılında Orta Afrika’da ortaya çıkmış, zaman içinde

başka coğrafyalara da yayılmıştır. 11 bin kişiden fazla insanın ölümüne yol açan bu hastalığın hayvanlardan insanlara bulaştığı tahmin edilmektedir. Bu hastalığa yakalananların ölüm oranı %50 ile %90 oranında değişmekte olup, hastalığın kesin tedavisi hala bulunabilmiş değildir.

Ve nihayet 2019 yılının son günlerinde Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 veya Korona virüs salgını dünyayı tehdit etmeye devam etmektedir. Gelişmiş ülkeleri daha çok etkilediği algısı oluşan bu salgında, günümüze kadar 3 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Salgının bütün hızıyla devam ettiği düşünüldüğünde, can kaybının ulaşabileceği boyut insanları tedirgin etmeye devam etmektedir.

Salgına karşı aşı çalışmaları çeşitli ülkeler ve araştırma kuruluşlarınca hemen başlatılmış, kısa süre içinde kullanıma başlanacak duruma gelinmiştir. Tek teselli kaynağı aşı olsa da bu salgının yol açtığı tahribat yalnızca aşı ile giderilebilecek boyutta değildir. Salgının ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal, psikolojik, moral, eğitim ve uluslararası ilişkiler gibi pek çok konuda insanlığı meşgul edeceğe benzemektedir. Sonuçta, elbette bu salgının üstesinden gelinecektir. Ancak bu yaşananlardan çıkarılacak çok yönlü derslerin olduğu da unutulmamalıdır.

Her salgında olduğu gibi bu salgının da öznesi insan olup devasını yine insan bulacaktır. Nedeni henüz tam keşfedilememiş olan bu virüse karşı, şu anda en etkili mücadelenin maske takarak, insan ilişkilerinde belli bir mesafeye dikkat edilerek ve özellikle el temizliğine özen gösterilerek yürütülebildiği bilinmektedir. Burada gösterilecek

olan dikkat ve özenin iki yönü bulunmaktadır. Öncelikle kişi kendisini korumakta, aynı zamanda karşısındakileri de dolaylı olarak korumaktadır. Aksi davranışın, diğer insanların hak ve hukukunu çiğnemiş olmak anlamına geleceği açıktır.

Başkasının hak ve hukukuna zarar vermenin dini-ahlaki boyutu da olayın nezaketine dikkat edilerek gündeme getirilmelidir. Böyle dönemlerde insanın zaafı, korkuları, endişeleri ve tedirginlikleri, psikolojisini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca insan tek başına yaşayan bir varlık olmadığı için sadece kendisinden sorumlu olmayıp, tek başına hareket etme hakkına da sahip değildir. Bu tür salgınlar bilimsel olarak tıp ilminin konusu olmakla beraber, olayın sosyolojik ve psikolojik boyutlarıyla da incelenmesi gerekmektedir. Dini açıdan da bazı değerlendirmeler yapılagelmiştir. İnsanın özünden sapması, çevreyi ve doğayı tahrip etmesi sonucu bu tür felaketlerin başa geldiği şeklinde yorumlara da rastlanmaktadır.

Bu ve benzeri felaketler romanlara da konu olmuştur. Albert Camus'nun "*Veba*" (1947) adlı romanı ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "*Hakka Sağındık*" kitabı buna örnek teşkil edebilir. Bu tür eserlerde hastalığın oluşturduğu kaotik ortam, insanın bu ortamdaki davranış şekilleri, hastalığın seyri ile ilgili hikâye ve roman tarzında değerlendirmeler yapılmıştır (Gelir, 2020).

İnsanın bu tür felaketler karşısındaki durumu, acziyeti ve tavrı araştırmaya değerlidir. Salgın süresince insan davranışları, psikolojik durumu, yaşadığı travmalar incelendiğinde gelecek için ipuçları verebileceği gibi, bu tür durumlara hazırlık bakımından bilinçlenmeye de

yardımcı olacaktır. Sağlık ve moral yönler önemli unsurlar olup bu boyutların her salgın sonrası analiz edilmesi, muhtemel salgın veya felaketler için hazırlıklı olunmasına katkı sağlayacaktır.

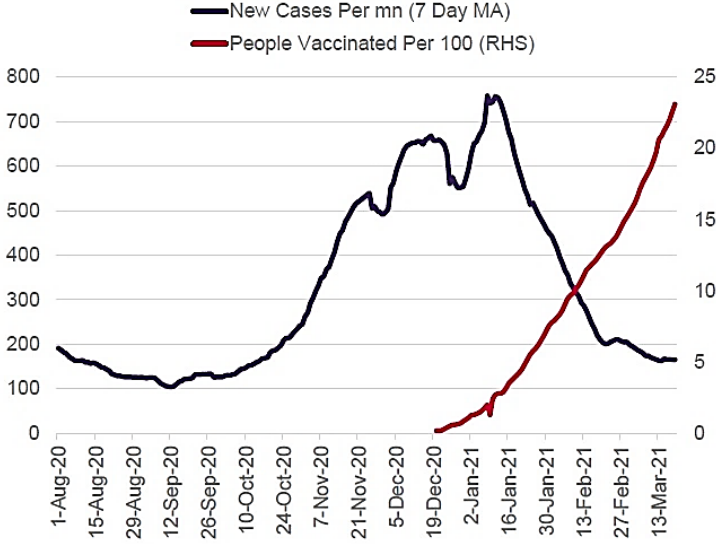
1.3. Mikro Tehditler ve İnsanlığın Geleceği

Son yıllarda hızla artan küresel ısınma ve kuraklık sorunları, insanlığın geleceğinde temel belirleyici olarak yer almaktadır. 2019 yılında Çin'in Vuhan kentinde yer alan açık hayvan pazarlarından çıktığı iddia edilen COVID-19 (Sars-Cov19) pandemisinin, son yıllarda artan küresel ısınma ve iklim krizi ile birlikte anılmaya başladığı görülmektedir (Şahin ve Erensü, 2020). Söz konusu birliktelik, dünyanın karşı karşıya kaldığı tehdit katsayısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Devletlerin 21. Yüzyılda sahip olduğu gelişmiş teknolojik alt yapı ve insan kaynağına rağmen, COVID-19 virüsünün ortaya çıkış nedenleri, gelişimi ve tedavisini aynı nispette geliştiremediği görülmektedir. Salgının ikinci yılından itibaren tedavi ve aşılama süreçlerinde ilerlemeler görülmektedir. Küreselleşmenin bu sürece olumlu bir katkısı olarak görülebilecek bu gelişmeler, devletlerin, küresel veri setlerinin paylaşımı ve hastalıkların gelişimini önleyecek yeni teknolojiler üzerinde işbirliği mekanizmalarının derinleşmesini beraberinde getirmektedir (Balta, 2020).

Ancak, küreselleşmenin bu olumlu etkilerinin ötesinde devletlerin veri ve bilgi paylaşımından ziyade, korumacılığa başvurduğu görülmekte, Avrupa Birliği içerisinde dahi virüsle mücadelede bu uygulamaların ortaya çıktığı görülmektedir. Korona virüs ile mücadelede devletler tarafından geliştirilen aşılarda ve dağıtımına ilişkin adeta bir savaşa dö-

nen bu küresel rekabet, insanlığın geleceğinde mikro tehditlerin ne ölçüde önemli rol oynadığını gözler önüne sermektedir (The Economist, 2021).

Grafik 1: COVID-19 Aşılama Süreci (Fitch Solutions, 2021).

Yukarıda yer alan Grafik 1’de haftalık olarak yeni vaka sayıları ile aşılama oranları yer almaktadır. Mavi eğri, Ağustos 2020’den Mart 2021 sonuna kadar salgının seyrini göstermektedir. Buna göre salgının 2020 yaz aylarında yaşadığı düşüşün ardından, Ekim 2020 itibariyle tekrardan yükselişe geçtiği, Kasım ayının ortasından Ocak ayının sonuna kadar üç kez zirve yaptığı görülmektedir. Kırmızı eğri ise aşılama sürecinin hızı ve aşılanan insan sayısını göstermektedir. Buna göre, aşılama sürecinin 2020 Aralık ayından itibaren ivme kazandığı, Ocak ve Şubat ayları itibariyle dramatik bir yükseliş gösterdiği görülmektedir.

Mavi ve kırmızı grafiklerin kesişme noktası olan 15 Şubat itibariyle yeni korona virüs vakalarında düşüşün hızlandığı anlaşılmaktadır. Ancak, Mart 2021 itibariyle aşılama sürecinde hızlanma olmasına rağmen yeni vaka sayısında yeniden yükseliş olduğu görülmektedir. Mart 2021 tarihinin, dünya genelinde mutasyona uğramış virüs olarak değerlendirildiği, bunlar arasında İngiltere varyantının öne çıktığı ifade edilmektedir. COVID-19 pandemisi tıbbi bir gerçeklik olmasının yanında, bireyi ve toplumu psikososyal boyutlarla etkileyen geniş ölçekli bir olgudur. Bu dönemde ortaya çıkan belirsizliklerin, duygusal ve sosyal boyutlarının nasıl yönetilmekte olduğu birey-toplum ve devlet ilişkileri açısından önem arz etmektedir (Karataş, 2020).

COVID-19 krizinin çok boyutlu etkilerine ilişkin Psikolog Prof. Dr. Doğan Cüceloğlu'nun (2021) aşağıdaki çıkarımı dikkate değerdir;

“Kovid-19’a sadece bedensel sağlık yönünden bakalım. İnsan sağlığı bedensel sağlık olarak tanımlanıp çerçevelendiği zaman o çerçeve içinde anlam kazanır ve bu anlam içinde aşı, ilaç, beslenme ve sosyal mesafe konuları dikkatle takip edilmeye başlanır. O konunun uzmanları dikkatle dinlenir ve takip edilir. Kovid-19 ekonomik zeminde tanımlanıp çerçevelendiği zaman ise başka bir anlam kazanır ve bu anlam içinde üretim, finans, yönetim ve dağıtım konuları başka bir gözle yeniden değerlendirilmeye başlanır. Kovid-19 akıl ve ruh sağlığı yönünden tanımlanıp çerçevelendiği zaman başka bir anlam kazanır ve bu anlam içinde evlilikler, iş yönetimi, eğitim mekânı ve türü üzerinde konuşulmaya başlanır. Büyük resim aşkınlık boyutunda sadece

inanınların hayatını değil, doğanın tümünü içine alacak şekilde tanımlanıp çerçeveslendiği zaman başka bir anlam kazanır ve bu anlam içinde insanın yeri yeni bir gözle değerlendirilip konuşulur.”

Görüldüğü üzere COVID-19 salgını, psikolojik, sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla birçok göstergelyi derinden etkilemiş, bu alanlarda yapısal sorgulama ve değişimleri beraberinde getirmiştir. Söz konusu değişimlerin merkezinde ise devlet otoritesi yer almaktadır. COVID-19’un devlet doğası ve sosyal gelişmişlik göstergeleri üzerinde ortaya çıkarttığı etkiler bir sonraki başlıkta eğitim, sağlık, uluslararası ilişkiler ile sosyal, moral, ahlaki ve psikolojik boyutlarıyla ele alınmaktadır.

2. COVID-19’UN DEVLET DOĞASI VE SOSYAL GELİŞMİŞLİK GÖSTERGELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu yılın ilk aylarında dünyayı sarsan bulaşıcı bir hastalık, tüm sorunları bir yana iterek ülkelerin öncelikli konusu haline geldi. Salgın sürecinde insanların yaşam şekli kısmen de olsa değişikliklere uğradı. Aynı insanoğlu denizlerin, okyanusların derinliklerindeki gizemli ortamları keşfetmiş, oralarda bile yerleşimin olup olamayacağını hesapları yapılı hale gelmiştir. Yer kabuğunun derinliklerinde olup bitenler, depremlere yol açan fay hatlarının hareketlilikleri araştırmalar sonucu belli bir ölçüde bilinir hale gelmiştir. Dünyanın ileride yaşanabilir bir yer olmaktan çıkması düşüncesi, dünya dışında başka bir gezegende yaşam arayışlarına yol açmış, en uygun gezegen olarak belirlenen Mars’ta yaşam kurma fikri yavaş yavaş gerçekleşme yoluna girmiş gibidir. Önümüzdeki yıllarda Mars’a insanlı seyahatlerin başla-

yacağı görülmektedir. Bütün bu baş döndürücü teknolojik gelişmeler yaşanırken, bir anda gözle görünmez bir virüs ortaya çıkıp herkesi şaşkına çevirmiştir. Halen daha yoğun olarak yaşamakta olduğumuz bu salgın olayından çıkarılabilecek pek çok dersin ve sonuçların olduğu görülmektedir.

COVID-19 salgını bittikten sonra da etkileri uzun süre devam edecek gibi görünmektedir. Bir müddet kalabalık ortamlarda bulunmama, toplu ulaşım aracı kullanmada tedirginlik, kafe, restoran, AVM gibi mekânlara gitmekten çekinme gibi hallerin yaşanacağı görülmektedir. Bu yeni tarz daha sade bir hayatı getireceği gibi, aile içi bağların güçlenmesini de tetikleyecek, doğaya verilen önemi ortaya çıkarmak gibi sonuçları beraberinde getirecektir. Çok tahrip ettiğimiz, dengesini bozduğumuz doğaya karşı daha özenli davranacağımız ümit edilir. Kuraklık nedeni ile suları çekilen barajlardan toplanan on binlerce ton çöp manzaralarının tekrarlanmaması dünyanın kazanç hanesine yazılacaktır.

Dijital ortama kayma, iş yerlerine bağımlılığı azaltacağı gibi alışveriş alışkanlıklarımızı da etkileyecek gibi görünmektedir. Bize çok normal ve rutin gelen, değerini gerektiği şekilde kavrayamadığımız sahilde yürüyüş yapmak, kafede kahve içmek, lokantada yemek gibi davranışlar önem kazanacak, değerleri daha iyi anlaşılacak.

Özgürlük kavramı ile ilgili düşüncemiz bile etkilenecek, sınırlı olduğunun bilincine varılarak daha içe dönük bir yaşam önem kazanacak, tevazu gibi unutulmaya yüz tutmuş hasletlerimizi tekrar hatırlamamıza yol açacak gibi görünmektedir. Öyle ki siyaset yapma tarzı ve şekli

bile değişime uğrayarak, vatandaşla temasta dijital imkânlar öne çıkacak, siyasetin önceliklerinde de değişimler yaşanabilecektir. İşte tüm bu muhtemel değişim ve dönüşümlerin istenen yönde gerçekleşmesi, pek çok alanda ileriye yönelik öngörüler üzerinde düşünmeyi ve dersler çıkarmayı gerektiriyor.

Bunu başarabilenler, yaşamakta olduğumuz bu sağlık krizinden pek çok fırsatlara kapı aralayacaklar, öncü rol üstlenerek kazançlı çıkacaklardır. Bazı alt başlıklar halinde hangi alanlarda neler olabileceğine kısaca bakıp, geleceğe yönelik bazı değerlendirmelerde bulunmak yerinde olacaktır.

2.1. Sağlık

Türkiye’de 2003 yılında başlatılan vatandaş odaklı sağlık reformu önemli düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Zaman içinde özel hastanelere de alan açılmış, bu sektörde de hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Oluşan rekabet ortamında kalitenin de yükselmesi ile daha iyi bir sağlık hizmetine ulaşılmıştır. Farklı kesimler için farklı sigorta sistemleri tek çatı altında toplanarak (SGK) hizmette standart ve eşitlik sağlanmış olmakla, pandemi sürecinde bu sistemin önemi daha iyi anlaşılmış oldu.

Sağlık elbette olayın merkezinde yer almaktadır. Türkiye’nin sağlıkla ilgili alt yapısı ve insan malzemesi iyi olduğu için salgınla baş etmede, özellikle ilk dönemde önemli başarılar elde edilmiş, bu arada aksayan şeyleri de görme imkânı olmuştur. Ancak tehlikenin artarak sürüyor olması, tedbirlerin ciddiyetle uygulanmasını gerektirmektedir. Bu arada değişik nedenlerle ülkemizde yaşamakta olan, kayıt içi ve dışı mül-

teci sayısı 7 milyonu aşmış durumdadır. Salgın ortamında bu insanlara sağlık hizmeti sunmanın zorluğu dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

Sağlık çalışanlarının inanılmaz gayret ve çabaları haklı olarak herkesin takdirini kazandı; insanların hayır dualarını aldılar. Haklarının tam verildiğini söyleyebilmek mümkün değil. Herkes evinde veya kısmi zamanlı çalışma ortamında, yaz aylarında da önemli bir kesim tatilde iken sağlık çalışanları tam ve yoğun mesai içinde çalıştılar. Bir taraftan tam olarak bilinmeyen bir hastalık ve tedaviye yönelik ilaç yokluğu yaşanırken, diğer yandan hasta tedavisi ile ilgilenmek ve başkalarına bulaştırmamak için özel çaba göstermek gibi ağır ve yüksek önemde sorumluluk gerektiren bir anlayışla görev yaptılar ve yapmaya devam ediyorlar.

Ayrıca tedavi ile meşgul olurken o zor şartlarda hastalıkla ilgili bilgi edinmeleri gereği de olayın başka bir yönünü gösteriyor. Özetle onların maddi ve manevi haklarını ödemek kolay değil. Bu krizden sağlık sektörünün de elbette çıkaracağı dersler, bu tür bir felaketin tekrarlanması noktasında geliştireceği stratejileri mutlaka olacaktır.

2.2. Ekonomi

Bu süreçte ekonomi olumsuz anlamda en çok etkilenen sektörlerden oldu. Küçük ölçekli esnaf ve zanaatkâr aylarca istedikleri şekilde işlerini yapamadılar. Çalışarak geçimini sağlayan bu kesim kira gelirlerini bile karşılayamaz halde zor günler geçirdi. Devlet yardımlarının elbette herkesin kaybını telafiye yetmeyeceği açıktır. Büyük marketler çalışma saatlerini kısaltarak ve belli sayıda müşteri kabul ederek ayakta kalmaya çalıştı.

Bu sıkıntılı durumdan çıkabilmek için yeni alışveriş usulleri geliştirildi. Telefonla sipariş alarak belli saatlerde evlere servis yapmak sureti ile hem ihtiyaç sahiplerinin işi görüldü hem de kısmen de olsa bir canlılık yaşandı. Öyle görünüyor ki hayat normale döndüğünde bu ve benzeri geliştirilen usuller devam edecek. Zira pratik ve önemli bir konfor sağlamanın yanında, ticari hayatımızda yeni bir alışkanlık olarak benimsenmiş olacak gibi görünüyor.

Sokağa çıkma yasağı, yurt içi ve dışı seyahat kısıtlamaları, alınan diğer bir kısım önlemler, büyüme oranları, işsizlik, bütçe açığı, dış ticaret açığı gibi bazı göstergelerde olumsuzluklara yol açabilecektir. Ekonomilerin yavaşlaması ve seyahatle ilgili bazı kısıtlamalar, turizmin adeta durma noktasına gelmesi genel tabloya olumsuz yansiyacak faktörlerdir.

Türkiye’de tarım önemli ve öncelikli bir alandır. Tarımsal üretim ve ticaret de yaşanan süreçten olumsuz etkilenmektedir. Dışarıda yeme içme %80 oranında azalmış, bu sektör de önemli oranda daralmıştır. Talepteki azalma, nakliye sorunları, dış ticaretin durma noktasına gelmesi, bazı ürünlerin ihracının zorlaşmış olması, ekonomiyi olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Havacılık sektöründeki daralma bu tabloya eklenirse, ne tür sıkıntılarla karşı karşıya olduğumuz daha iyi anlaşılacaktır.

Türk toplumu zor zamanlarda pratik bir kısım çözümler bulma noktasında meziyetlere sahiptir. Unutulmaya yüz tutmuş değerler hatırlanırken, daralan alanlardan çıkış için çözümler üretmek sureti ile hayatın

canlandırılmaya çalışılması, bazı hasletlerimizi hatırlamaya vesile olmakla olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Tüm ekonomik sektörler muhasebelerini yapacaklar, gelecekle ilgili yeni stratejiler belirleyecekler, yeni bir kısım arayışlar gündeme gelecek gelecekle ilgili projeler geliştirilecektir. Yazılım, tasarım, alternatif çözüm önerileri yanında, tüketici alışkanlıklarındaki yeni yönelişlere ve değişimlere göre yeni alanlara yönelip oralarda çözümler üretmek ve yeni fırsat alanları oluşturmak bu sektörün üzerinde çalışacağı hususlar olacaktır. Toplumumuzda çok güçlü olmadığı bilinen tasarruf bilincinin, bu ortamda daha da güçlenmesini sağlayacak öneri ve önlemler de geliştirilmelidir.

2.3. Eğitim

Bu süreçten en çok etkilenen kurumların başında eğitim gelmektedir. Yüz yüze yapılan eğitimin yerini hiçbir metodun karşılayamayacağı aşikârdır. Ancak pandemi nedeni ile ilköğretimden yükseköğrenime kadar bu imkân uzun süre kullanılmadı.

Gündemimize son yıllarda giren uzaktan eğitim alt yapımız ülke genelinde çok yeterli değilse de kısa bir süre içerisinde bu imkân oluşturularak her düzeyde uzaktan eğitim, genelde başarı ile yürütülmektedir. Eğitim kaybının telafisi çok zordur ve yüksek maliyetlere yol açar.

Her kademedeki eğitim sistemimiz pandemi sürecinden çok etkilendi. Ancak şu da görüldü ki bazı olumlu yönleri normalleşme dönemine girildiğinde de uygulama alanı bulmaya devam edecek gibidir. Değişik alanlarda isim yapmış, alanlarında dünya çapında tanınan kimi

bilim adamları, uzaktan da olsa katkı verebileceklerdir. Belki bazı teorik alanlarda eğitim bu yöne evirilecek, maddi açıdan önemli avantajlar elde edilebilecektir. Konu dünya ölçeğinde de değerlendirilecek, uluslararası akademik işbirlikleri ve tecrübe paylaşımları eğitim sistemimize zenginlik ve çeşitlilik katacaktır.

Türkiye’de eğitimin kesintiye uğramasından etkilenen toplam 25 milyon öğrenci bulunmaktadır. Bunların 7 milyon 200 bin civarında yükseköğrenime devam eden öğrencilerdir. Pek çok ülke nüfusundan çok daha fazla öğrencinin eğitimlerinin devam ettiriliyor olması önemlidir. Bir mukayese yapabilmek için komşumuz Yunanistan’ın nüfusuna yakın yükseköğretim öğrencimizin olduğuna burada işaret etmek gerekmektedir. Elbette bu eğitimin aksayan yönleri olacaktır. Uzaktan eğitim için vazgeçilmez internet bağlantısı ve yeterli sayıda cihaz eksikliği zaman zaman gündeme getirilmektedir (Karadağ ve Yücel, 2020).

Eğitimin bu süreçten nasıl etkileneceği, ne tür düzenlemelere ve planlamalara konu teşkil edeceği ilgililerin en çok yoğunlaşacağı alan olacaktır (Özer ve Suna, 2020).

2.4. Sosyal ve Psikolojik Boyut

Bu süreçte yaşanan sokağa çıkma yasakları, karantina süreçleri, insanların kendilerini izole etmeleri, sosyal mesafe kavramının hayatımıza iyice yerleşmesi, sosyal ve psikolojik olarak herkesi etkilemiştir. Sıcakkanlı bir toplum olarak sevdiklerimizi kucaklayamamak, araya mesafe koymak, önceleri biraz yadırgansa da mecburen bu yeni tarz hayatımıza girmiş ve bu konuda uyum sağlanmıştır.

Dış dünyaya yönelik alışkanlıklarımız evlere kapanınca bitti veya en alt seviyeye indi. Başlarda evde olmanın, aile ile birlikte vakit geçirmenin güzellikleri yaşandı. Zamanla, pek çokları için geçim sıkıntısı da ortaya çıkınca ister istemez sorunlar yaşanmaya başlandı. Sürekli eve hapsolmanın, özellikle gençler üzerinde olumsuz etkileri bazı psikolojik travmaların yaşanması sonucunu doğurmuştur. 65 yaş üstü insanlar için uzun süre uygulanan sokağa çıkma yasağı, bir kısım psikolojik sorunları da beraberinde getirmiştir.

Pandeminin zaman içerisinde etkisini kaybedeceği beklentisi gerçekleşmemiş, tam tersi tırmanışa geçmesi ile moralleri yeniden bozmuştur. Dolayısıyla, sosyal ve psikolojik boyut da önemli bir unsur olarak kendisini iyice hissettirmiş bulunmaktadır. Özellikle büyük kentlerde evlerde sıkışıp kalmanın doğurduğu veya doğurabileceği sorunlar ilgililerin dikkatini çekecek boyuttadır. Aile içi iletişim sorunlarının yaşanabileceği de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

Öte yandan insanların içinde buldukları ortam gereği yaşayacakları huzursuzluk, yorgunluk, bitkinlik, yalnızlık gibi duygularda artış meydana gelmesi, bir kısım psikolojik rahatsızlıklara yol açabilecektir. Demek oluyor ki olayın sosyal ve psikolojik boyutu da küçümsemeyecek ölçüde önemlidir. İnsanın ruh sağlığı yerinde olmazsa, işinde başarılı olması bir yana aile içi huzuru da olumsuz etkileyebilecektir. Bütün bu yönleri ile konuya yaklaşılması önem arz etmektedir.⁵

⁵ Bu konuda detaylı okuma için lütfen bkz.: Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). "Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid19-Özel Ek), ss. 304-318.

2.5. Uluslararası İlişkiler

COVID-19 pandemisi uluslararası ilişkilerde önemli gelişmelere yol açacak gibi görünüyor. Her şeyden önce işaret etmek gerekir ki teknolojik ve ekonomik olarak gelişmiş Batılı ülkelerin salgın karşısında düştükleri trajik durumdan çıkarılacak önemli sonuçlar vardır. Başta ABD olmak üzere İtalya, İspanya, Fransa ve Almanya gibi ülkeler, beklenenin aksine çok zor durumda kalmışlardır.

Uluslararası örgütlerin şaşkınlık içinde tavır alamayışlarını hep birlikte hayret ve şaşkınlıkla izlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü ilk harekete geçmesi gereken uluslararası uzman bir kuruluş olarak çok geç devreye girmiş, ne kadar olduğu tartışmalı otoritesini en başta sarsmış, inandırıcılığı büyük darbe yemiştir. Avrupa Birliği (AB) zayıflamış olması bir yana, siyasi anlamda aşırı sağın öne çıkması sonucu, kendi iç dengesini koruma derdine düşmüştür. İngiltere'nin Birlikten ayrılması, göçmenlere karşı sürdürülen aşırı reaksiyoner tutum ve dini azınlıklara karşı hoşgörüden uzak tavır (Fransa örneği) kendi karmaşık iç sorunlarına yönelmiş hali ile dağınık bir görüntü sergilemişlerdir.

Buna karşın Türkiye imkânlarını seferber etmiş, solunum cihazı, maske, acil ihtiyaç duyulan ilaç ve tıbbi malzemelerden yapabileceklerini yerli olarak üretmiş, kendi ihtiyaçlarının yanında, imkânları ölçüsünde İtalya, İspanya, İngiltere, Çin, ABD, Almanya ve diğer ihtiyaç sahibi birçok ülkeye göndererek yardımda bulunmuştur.

Her ÷lke kendi derdine d÷şm÷şken, hatta bazı ÷lkeler kendilerine ait olmayan tıbbi malzemelere el koyarak bencilce davranışlar içine girmişlerdir. Dayanışma ve yardımlaşmanın unutulduğu bir ortamda Türkiye'nin insani tavrı takdir toplamıştır. Sonuç olarak her ÷lkenin kendine yeterli hale gelmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Uluslararası kurum ve kuruluşların da kendilerine yeni bir çalışma düzeni ve ilkeleri belirlemeleri ve zihniyet dönüşümü sağlamaları gereği de açıkça anlaşılmıştır.

Salgının bulaş korkusu, araya giren yaz tatili, eğitim şeklinin değişmesi, ticari faaliyetlerin ve uluslararası hareketliliğin daralması uluslararası ilişkileri de etkileyen unsurlardan olmuştur. Bu izolasyon durumunda devletler de içe kapanıp kendi başının çaresine bakmak durumunda kalmıştır.

Batı ÷lkeleri bu durumda iken bölgemiz ÷lkeleri ve İslam dünyasının durumuna da bakmak gerekmektedir. Bu dünyadan salgın ve yansımaları ile ilgili istatistikî veriler hemen hemen yok gibidir. Zaten bu ÷lkelere yönetim şekli ne olursa olsun, kamuoyu ile bilgi paylaşımı geleneği pek yoktur. Sağlıklı bir nüfus sayımı bile görülmez. Bilgileri yönetici kesimin bilmesi yeterli sayılır. Onun için salgın ve yansımaları ile ilgili fazla bilgiye sahip değiliz. İran, ambargo nedeni ile zor bir dönem geçiriyor. İlaç temininde bile sıkıntılar yaşadığı biliniyor. Başlangıçta İran pandemiden en yoğun etkilenen bölge ÷lkelerinden birisi idi. Daha sonra bilgi akışı kesildiği ve şu anki durumla ilgili birçok veriye sahip olunamadığı için sağlıklı bir değerlendirme yapma imkânı yoktur.

Suriye'deki karmaşanın içinde sağlık hizmetlerinin nasıl etkilendiğini tahmin etmek güç değildir. Sınır komşusu olarak Türkiye'ye sağlık alanında bir tehdit oluşturduğu kuşkusuz. Merkezi bir otorite olmadığı için olayların kontrolü mümkün görünmüyor. Salgın nedeni ile oradaki durum güncelliğini kaybettiği için olup bitenlerle ilgili fazla bilgiye sahip değiliz.

Esas sıkıntı Suudi Arabistan ve ona bağlı hareket eden bir kısım Körfez ülkelerinde görünüyor. Dayanışma ve yardımlaşmanın ortak inanç değerlerimizden olmasına rağmen, bu sıkıntılı dönemde bir dayanışma içinde olmak gerekirken, tam tersi hasmane bazı tutum ve davranışları anlamak kolay değildir.

Bölgede çok farklı siyasi hareketlilikler yaşanmaktadır. Suudi Arabistan ile sürdürüle gelen siyasi ilişkiler en olumsuz dönemini geçirmektedir. 2011 yılında Tunus'ta başlayan rejim karşıtı eylemler bazı ülkelerde rejim/sistem değişikliklerine yol açtı. Totaliter ve halka dayanmayan yönetimlere karşı girişilen eylemlere Türkiye destek vermiştir. Bu, ilk kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Suudi Arabistan yönetimi olaylardan etkilendi; statükoyu devam ettirebilmenin yollarını aradı. Genç prenslerden Muhammed B. Selman veliaht olarak belirlendi ve bu noktadan sonra ilişkiler yavaş yavaş gerilme sürecine girdi.

2017 yılında başta Suudi hükümeti olmak üzere bir kısım bölge ülkeleri Katar'a boykot kararı alınca, Türkiye Katar'a destek verdi ve yanında yer aldı. Bu da bozulma yönündeki Türk-Suud ilişkilerine olumsuz anlamda ivme kazandı. 2018 yılında Suud'lu gazeteci Cemal

Kaşıkçı'nın bilinen vahşice katledilmesi olayı bozulan ilişkileri daha ileri bir noktaya taşıdı. Artık ilişkiler tarihinin en kötü dönemini yaşıyor. Suudi Arabistan ve bir kısım körfez ülkeleri, özellikle Birleşik Arap Emirlikleri'nin çok farklı ilişkiler içerisinde oldukları görülüyor.⁶

Suudi Arabistan yönetiminin tepkisi, bazı çevrelerin Türk ithal mallarının boykotunu istemeye kadar vardı. Kaliteli ve güvenilir Türk ürünlerinin Suud halkı tarafından beğeni ile tercih edildiğini, günlük tüketimlerinde önemli bir paya sahip olduğunu biliyoruz. Suud halkının Türk milletine sempati ile baktığı bilinen bir husus olup, boykotun çok etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu zor ve sıkıntılı süreçte Türkiye'ye karşı görülen bu hasmane tavır hiçbir ülkenin lehine değildir. Tam tersi karşılıklı yardım ve dayanışmanın öne çıkması gereken bir dönemi yaşıyoruz. Köklü tarihi ve kültürel ilişkileri olan ülkelerin kısa sürede hasım durumuna gelmeleri, uluslararası ilişkiler bakımından da zor izah edilebilir bir durum ortaya çıkarmıştır.

Bölgenin önemli ülkesi Mısır ile ilişkiler, Cumhurbaşkanı Mursi'nin askeri bir darbe ile devrilmesi sonucu başlayan gerilim sürecinde tarihinin en kötü dönemini yaşıyor. Bu bozuk ilişkilerin olumsuz sonuçları taraflarca yaşanıyor. Olay ikili ilişkiler boyutunu aşıp, Doğu Akde-

⁶ Bu konuda detaylı okuma için lütfen bkz.: Yazıcıoğlu, M. S., Asal, U. Y. (2021). "Türk Dış Politikası ve İslam Dünyası İlişkilerinin Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Analizi: Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği". Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 9 (1), ss. 212-255.

niz'deki durumu da zora sokan karmaşaya dönüşerek, iki ülkenin de zarar göreceği bir seyir takip ediyor.

Bir tarafta salgın ve onun ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sorunlar, diğer yanda bölge ülkeleri ve onların bir kısım destekçileri ile mücadele kolay bir iş değildir. Elbette burada hataları hep karşı tarafta arama eğiliminde olundukça sonuç almak zorlaşır. Objektif bir özeleştirisi ile varsa bizden kaynaklanan olumsuzlukların da cesaretle gözden geçirilmesi, ilişkilerin düzelmesine yardımcı olacaktır. Nitekim son günlerde bu konuda karşılıklı bazı çabaların olduğu görülmektedir.

Pandemi ile mücadele ederken bölge ülkelerinin, tarihi ve dini bağları da dikkate alınınca, kendi aralarında bir dayanışma içinde olmaları gerekirken, yaşanan bu savrulmanın izahını yapmak zordur. Bu sıkıntılı süreçte sağlık ve diğer ekonomik ve sosyal ilişkilerin düzeltilmesi için herkesin üzerine düşeni yapması bölge ülkelerinin menfaati gereğidir.

Burada İslam Ülkelerinin bir araya gelerek oluşturdukları İslam İşbirliği Teşkilatı'ndan (İİT) kısaca bahsetmek gerekmektedir. 57 ülkenin oluşturduğu bu teşkilatın salgın karşısında etkili hiçbir tavır takınmaması ve bir eylem ortaya koyamaması anlaşılacak bir durum değildir. Bu boyutta bir sıkıntı karşısında hiçbir şey olmamış gibi davranmak başlı başına ibretlik bir olaydır. İncamızın gerektirdiği yardımlaşma, dayanışma, zayıf ve geride kalanların imdadına yetişme gibi hasletlerimizin adeta unutulması, İslam ülkeleri için ibretlik bir durumdur.

Göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsur da ülkemizde yaşayan ve sayıları 4 milyonu aşkın Suriyeli ve diğer yabancı uyruklulardır. Vatandaş olmadıkları ve ülkenin her tarafına yayıldıkları için takipleri de kolay olmamaktadır. Salgınla mücadele ve aşılama noktasında bu kesimin takibi ve gerekenlerin yapılması ilave bir unsur olarak karşılık beklemektedir. Dünyanın en stratejik ve yer altı kaynakları bakımından en zengin coğrafyası üzerinde bulunan İslam dünyasının bu avantajlarını kullanamamasının vebali ve sorumluluğu nasıl izah edilir sorusu ortada durmaktadır. Salgın sonrası olumlu anlamda bir silkinme yaşanması dileğini ifade ile yetinelim.⁷

2.6. Moral ve Ahlaki Boyut

Üzerinde önemle durulması gereken bir boyut da pandeminin moral ve ahlaki değerler bakımından ortaya çıkardığı olumsuzluklardır. Sadece maddi değil manevi dünyamız ve değerlerimiz de etkilenmiştir. Pandeminin ilk dönemlerinde toplu halde bulunmanın olumsuz yansımaları düşünülerek camiler ibadete kapatılmış, toplumumuzca çok önemsenen Cuma namazlarının kılınamaması, daha önce yaşanmadığı için burukluğa ve sıkıntıya yol açmıştır. En azından yaşayan nesil böyle bir durumla karşılaşmamıştı. Bilindiği gibi, bu yıl Ramazan ayının adeta vazgeçilmez bir unsuru olan teravih namazlarının evlerde kılınması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında Müslümanlarca önemsenen Hac ve Umre ziyaretleri de aksamıştır. Salgın nedeni ile vefat edenlerin defin işlemleri usulüne uygun olarak yapılırsa da, katılım ko-

⁷ Bu konuda detaylı okuma için lütfen bkz.: Aybet, G. (2020). “Covid-19 Sonrası Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Dünya Düzeni”, Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği, TÜBA, Ankara, ss.173-192.

nusundaki kısıtlayıcı önlemler sıkıntılara sebep olmuş, moralleri bozmuştur.

Nasıl pek çok alanla ilgili geleceğe yönelik yorumlar ve değerlendirmeler yapılacaksa, bu alanda da ortaya çıkan veya çıkması muhtemel yeni durumlarla ilgili arayış ve yorumlar da yapılacaktır. Camilerin çok uzun süre kapalı kalması durumunda toplu olarak yapılması gereken Cuma namazı nasıl kılınacaktır? Bu ve benzeri durumlara açılımlar getirilmesi, bazı çözümler üretilmesi gerekmektedir. Cuma ve Bayram namazları konusu, salgın döneminde cenaze tekfin işlemleri, vefat edenlerin şehit sayılıp sayılmayacakları gibi konular etrafında bir “karantina fikhî-teolojisi” kavramı tartışılmaktadır (Hıdır, 2020). İslam düşüncesinin dinamik bir unsuru olan yorumlama (ictehat) geleneği, bu açılımlar için güncellenip uygulama alanı bulabilmelidir. Hiç karşılaşılmamış durumlar karşısında şaşırıp kalmak yerine, İslam dininin çözüm üreten mekanizmaları harekete geçirilerek insanların manevi ihtiyaçları karşılanmalıdır.

Önemli başka bir husus, salgına karşı en etkili üçlü olan maske takmak, belli bir mesafeye dikkat etmek ve özellikle el temizliği olmuştur. Bu konuda yetkililer sürekli toplumu uyarmakta iseler de bazı sorumsuz davranışlar da sıklıkla görülmektedir. Konu ile ilgili cezai müeyyideler de bulunmaktadır. Ancak konunun başlığımızla ilgili bir yönü olarak, kul hakkı bakımından topluma benimsetilmesi, insanları bilinçlendirmek bakımından önemlidir. Kul hakkı inancımızda çok önemli bir kavramdır. Basit anlamda kul hakkı başkasına ait bir şeyi onun rızası ve haberi olmadan almak şeklinde anlaşılır. Bu anlam el-

bette doğrudur; ancak kul hakkı çok geniş açılımı olan bir kavramdır. Söz gelimi makam ve yetki sahibi birisi yetkilerini tam ve hakkını vererek kullanamazsa, ondan olumsuz etkilenen insanların hakkını ihlal etmiş, engellemiştir. Onun için işin ehline, uzmanına liyakat sahibi olana verilmesi dini bir kural olarak konmuştur. Yani liyakat ve ehliyet sahibi insanlara görev verilmeli ki insanlar onun olumlu ve güzel işlerinden yararlansınlar. Bunun gibi maske, mesafe ve temizlik esaslarına uymayıp taşıyıcı olarak virüsü başkalarına bulaştıran kişi onların haklarını gasp etmiş, hastalanmalarına sebep olarak onlarca/binlerce insanın hakkını çiğnemiş, inancımıza göre telafisi ancak mağdurların helalliğini almakla elde edilebilecek zor bir duruma düşmüştür. Hastalanmalarına sebep olduğu insanları arayıp, bulup helalliklerini alma imkânı elbette yoktur. İşte bu durum açık bir kul hakkı gaspıdır, telafisi yoktur vebali de oldukça ağırdır.

Dijital ortamın çok yoğun bir şekilde kullanılıyor olması, bazı tarikat şeyhlerinin kitleleri daha iyi kontrol altına alabilmeleri ve yönlendirebilmelerine imkân verebilir. Dolayısı ile sanal bilgilerle yeterli donanıma sahip olmayan bireylerin etki altına alınması ihtimali mutlaka dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Mevcut durumda bu tür etkileşimin ne kadar yönlendirici olduğu düşünülürse, salgın sürecinde ortaya çıkan psiko-sosyal ortamda daha zararlı bazı yönlendirmelerin yapılabileceği unutulmamalıdır (İmıl, 2020). Dijital cemaatleşmenin dünya ölçeğinde bir araya gelişleri bile mümkün kılabilme potansiyeli akıllardan uzak tutulmamalı, bu konularda tedbirler mutlaka düşünülmelidir (Köse, 2020).

3. COVID-19 KRİZİNİN GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE YANSIMALARI

COVID-19 salgının ortaya çıkmasıyla birlikte, salgının kamu otoriteleri ve serbest piyasa ekonomileri üzerinde farklı etkileri olduğu görülmektedir. Söz konusu etkilerin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri ile hali hazırda kıtlık, salgın hastalık ve susuzlukla mücadele eden Afrika ülkeleri ekseninde derinleştiği anlaşılmaktadır. Dünyanın en gelişmiş 7 büyük ekonomisini temsil eden G7 ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin içerisinde yer aldığı G20 grubu başta olmak üzere, küresel platformlarda COVID-19 krizinin piyasalar ve kamu otoriteleri üzerindeki etkileri minimize edilmeye çalışılmıştır.

Suudi Arabistan dönem başkanlığında olağanüstü toplantısını gerçekleştiren G20 grubu, salgınla mücadelenin merkezinde küresel dayanışma ve ulusal aidiyet, sürdürülebilir ve ortaklıklarla inşa edilmiş uluslararası işbirliğinin yer aldığını ifade etmiştir (G20, 2020).

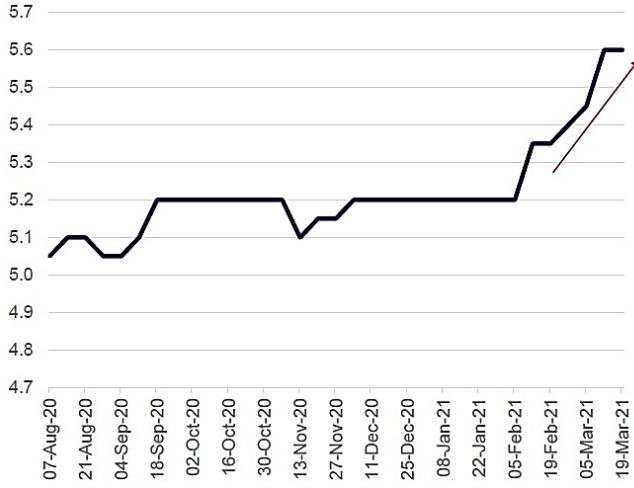
COVID-19 ile birlikte piyasa ekonomilerinin sorunlu alanları ortaya çıkmış, 2008 küresel ekonomik ve finans krizinin etkilerinin tam olarak aşamadığı bir dönemde virüsün ortaya çıkarttığı durgunluk *yeni normal* beraberinde getirmiştir.⁸ (IMF, 2020) Söz konusu yeni normalin sacayaklarında kamu otoritelerini temsilen Merkez Bankaları, özel sektörü temsilen şirketler ve uluslararası kurumları temsilen ekonomik/finansal kuruluşların yer aldığı görülmektedir. COVID-19 ile

⁸ Bu konuda detaylı okuma için lütfen bkz.: Ekren, N. ve Asal, U. Y. (2020). “Kriz ve Sonrası Dönemlerde Ekonomilerin/Piyasaların İşlerliği İle Hükümet Destekleri/Devlet Yardımları Uygulamaları İlişkisi: Ekonomi Politüğün Yeni Normali” İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 19, Temmuz 2020 (Özel Ek) Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı, ss. 370-393.

mücadelede bu kurumların tek başına etkin bir sonuç alamadığı, krizin ekonomi ve toplum üzerindeki etkisinin azaltılmasında ‘*sosyal ekonomi*’ modeline ihtiyacın gittikçe artmakta olduğu anlaşılmaktadır.

OECD tarafından 2020 yılında yayınlanan ‘*Social Economy and the COVID-19 Crisis: Current and Future Roles*’ adlı raporda, COVID-19 ve devamında gelişmesi muhtemel krizlerde, sosyal ekonomi aktörleri tanımlanmakta, bu aktörlerin kısa ve uzun vadeli piyasaları düzenleme ile kamu otoritelerinin gelir kalemlerini güçlendirmedeki fonksiyonları sıralanmaktadır. Söz konusu rapora göre, Avrupa Birliği içerisinde 2,8 milyonluk sosyal ekonomi varlığının, Avrupa istihdamının %6,3’lük bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Bu aktörlerin ortaya koyduğu çarpan etkisinin sağlık ve eğitim başta olmak üzere, bankacılık ve finansal hizmetler üzerinde kapsayıcı etkilerinin olduğu belirtilmektedir (OECD, 2020).

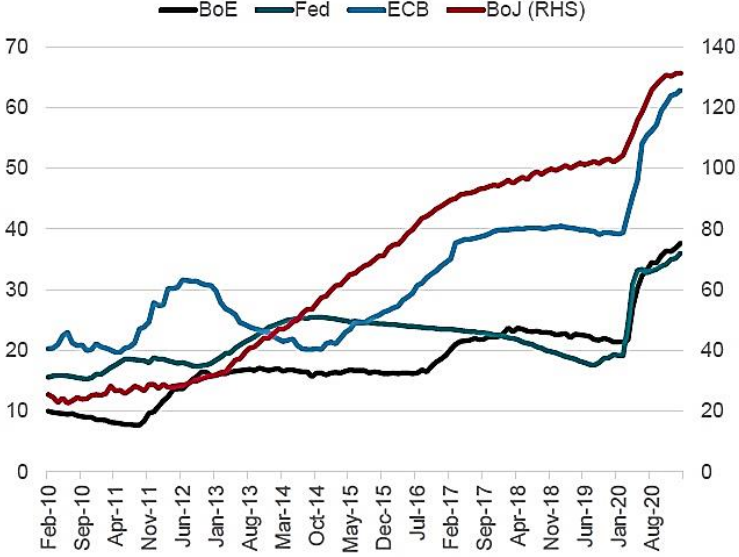
2021 yılı küresel ekonomi büyüme tahminlerinde, salgının seyrinin belirleyici olduğu görülmektedir. Salgın döneminin derinleşmesi, karantinaları beraberinde getirmekte ve ekonomik aktivitedeki derinleşme yavaşlamaktadır. Ancak, buna rağmen 2021 yılının ikinci yarısından itibaren küresel ekonomik büyümenin pozitif bir görünüm kazanacağı öngörülmektedir.

Grafik 2: 2020 ve 2021 yılına ait Ekonomik Büyüme (Fitch Solutions, 2021)

Yukarıda yer alan Grafik 2’de küresel ekonomik büyümenin Ağustos 2020 yılında dalgalı bir görünüm seyrettiği, Eylül ayı itibariyle 5,2 seviyelerine erişip, Kasım ayına kadar bu seviyeye koruduğu görülmektedir. Kasım ayında, salgının yeniden yükselişe geçmesiyle birlikte ekonomik büyümede yaklaşık 0.1 puanlık azalış yaşandığı ve ekonomik büyümenin Kasım ayı öncesi seviyeye, aralık ayı ortasında kavuştuğu görülmektedir. Aralık, Ocak ve Şubat 2021 aylarında ortalama 5.2’lik büyüme trendini koruyan küresel ekonomik görünümün, aşılama sürecinin dünya genelinde artış göstermesiyle birlikte Mart ayının başlangıcından itibaren 5.4 ve 5,6 seviyelerine eriştiği görülmektedir. Nisan 2021 ve devamında küresel ekonomik büyümedeki artış eğrisinin sürdürülebilir olacağı öngörülmektedir. Aşağıda yer alan Grafik 3’te ise salgınla mücadelede ortaya çıkan enflasyonist ortamın düzenlenmesi ve denetlenmesinin temel aktörü olan Merkez

Bankalarının bilanço büyüklüklerine ait son 10 yıllık görünüm yer almaktadır.

Grafik 3: Merkez Bankaları Bilanço Büyüklükleri (Fitch Solutions, 2021).

Grafik 3'te İngiltere Merkez Bankası (BoE), Amerikan Merkez Bankası (FED), Avrupa Merkez Bankası (ECB) ve Japonya Merkez Bankası'nın (BoJ) varlıklarının GSYH'ye oranı ve bilanço büyüklükleri yer almaktadır. Küresel ekonomideki ağırlıkları ile değerlendirildiğinde G7 üyesi 3 ülke ve 27 üyeli Avrupa Birliği merkez bankasının yer aldığı söz konusu grafik, küresel ekonomideki etkisi yönüyle önem arz etmektedir. Dört büyük Merkez Bankasının da 2008 yılında gerçekleşen küresel ekonomik krizin ardından 2010-2011 ve 2012 yılı itibariyle ekonomi yönetimlerindeki ağırlıklarını arttırdığı, bilanço büyüklüklerini kademeli olarak genişlettiği görülmektedir.

Enflasyonla mücadele ve para piyasalarını yeniden düzenleme ekseninde oluşan bu genişlemenin, enflasyonist ortamın azalmasıyla kısmi olarak daralma yaşadığı, COVID-19 krizinin derinleştiği 2020 yılı itibariyle söz konusu dört büyük merkez bankası bilanço büyüklüklerinde dramatik artışların meydana geldiği görülmektedir. Krizin devam etme olasılığı ile düşünüldüğünde, bu sürecin bir süre daha benzer bir görünüm arz edeceği öngörülmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal alanda ortaya çıkan bu belirsizlik, kriz dönemlerine yönelik *yeni nesil istikrar* arayışını beraberinde getirmektedir. Bir sonraki bölümde, krizler döneminde devlet ve toplum davranışlarına yönelik öneriler sıralanmaktadır.

4. KRİZLER DÖNEMİNDE NASIL BİR İSTİKRAR?

4.1. Salgınların Önlenmesine Yönelik Öneriler

COVID-19 salgını bir süre sonra ortadan kalkacak ve tarihteki önemli yerini elbette alacaktır. Bu dönemde normal hayat akışımız değişti, davranış şekillerimiz etkilendi. Kendimizi, sevdiklerimizi, başkalarını korumak için gayret sarf ettik, gerektiğinde izole olduk ve yaşam tarzımızı olabildiğince değiştirmeye çalıştık. Modern çağın adeta vazgeçilmez sorunu olan stres yükümüz arttı, korkularımız bunlara ilave oldu. Bu tehlike geçince ister istemez bir rahavet yaşanacak olup bunun iyi yönetilmesi önemlidir.

Basında, yaşanan sıkıntıları artırabilecek bir kısım haberler zaman zaman yer almaktadır. Bilgi kirliliğinin bu tür olumsuz ortamları daha da zora soktuğu bilinen bir husustur. Özellikle sosyal medyanın sansasyonel haberlerinden mümkün olduğunca uzak durulmalıdır. Elbette

tamamen dışı kapanma bir çözüm değildir. Ancak abartılı ve gerçek bilgiye dayanmayan duyum ve haberlerden mümkün olabildiğince uzak durmak, hassas hale gelen insan bünyesi için daha uygun olacaktır. Sağlık konusunda bile bazen birbirleri ile çelişen beyanlar kafaları karıştırmakta, zaman içinde daha sağlıklı bilgiler verilmektedir. Böyle karmaşık ve zor durumlarda bu tür aksaklıklar fazla abartılmamalı, paniğe sebep olmamalıdır.

Hijyenin bu salgında ne kadar önemli olduğu ortaya çıktı. Ancak bu konuyu da aşırı bir şekilde değil de normal olarak uygulamak gerekir. Takıntı olabilecek başka rahatsızlıklara yol açmayacak dengeli bir davranış benimsenmelidir. Bir hastalıktan kaçarken başkalarına kapı aralanmamalıdır.

Bu tür sıkıntılı durumlarda yaşanan yalnızlık insanları daha karamsar hale sokabilir. Bunun da başka rahatsızlıklara ve huzursuzluklara yol açma ihtimali hep vardır. En azından yakın akraba ile zaman zaman, belirlenen sağlık şartlarına sıkıca bağlı kalmak koşulu ile bir araya gelmek tarafları rahatlatacaktır. İçinde bulunulan yeni duruma uyum sağlamak için çaba gösterilmeli, uzmanların belirttiği şekilde ve imkânlar ölçüsünde spor ve egzersiz yaparak rahatlama yolları aranmalıdır.

Sürekli tekrarlandığı gibi alkol, sigara ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıkların bu vesile ile terk edilerek daha sağlıklı bir hayatın sürdürülmesi, bu sıkıntılı dönemin bir kazanımı olarak görülmeli ve değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin salgın hastalıklarla mücadele sürecinde Mehmet Akif Ersoy tarafından 17 Kasım 1910 tarihinde Sırat-ı Müstakim Dergisi'nde yer alan 'Koleraya Dair' yazısı bugüne olan yansımaları ile önemlidir: Bir okuyucusu Akif'e bir mektup gönderir. Eskiden salgın çıktığı zaman para ile hafızlar tutulup, ülkenin değişik yerlerine gönderilerek salgına karşı gelinmeye çalışılırdı. Aynı âdetin devamı için hükümete tavsiyede bulunması Akif'ten istenir. Akif'in yazısında, verdiği cevap mealen ve kısaltılarak şöyle olur:

“Aldığım mektuplardan birinde söylendiği gibi salgın durumlarında para ile hafızlar tutulup ülkenin belli yerlerinde dolaştırılırdı. Bugün İstanbul ve çevresindeki kolera salgını ile ilgili niçin bu usul akla gelmez. Öyle bir usul var ama dindarane değildir. Bununla mücadele sağlık kurallarını uygulamakla olur. Tıbbın söylediği karantina ve tedaviden başkaca yapacak bir şey yoktur. İslam dini tıbbı büyük önem verir. Geçmişte Tıp konusunda büyük insanlar yetişmiş, önemli çalışmalar yapmışlardır. Kur'an hastalara ölümlere okunmak için inmemiştir. Kur'an'daki şifa cahillerin anladığı gibi değildir. Hayatın gerçeği olan İslam'ı cehaletimize, tembelliğimize, aptallığımıza delil gibi göstermeyelim”

SONUÇ

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi ile ilgili toplumu olumsuz etkileyen alanlarda bazı değerlendirme veya hatırlatmalarda bulunulmuştur. Bu değerlendirmelerden görüldüğü üzere pandemi ile mücadelede sadece sağlık ve teknolojik donanımların olması yeterli değildir. Böy-

le bir salgının ortaya çıkardığı ekonomik, eğitim, uluslararası ilişkiler, moral ve ahlaki değerler, psikolojik stres ve travmalar, yalnızlık duygusu ve endişesi gibi unsurlar da bütünün parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tek yönlü bir çözümle bu salgından çıkma imkânı yoktur. Ana sorun elbette sağlıktır. Bir hastalık varsa asıl olan onun teşhis ve tedavisidir. Ancak bu tür salgın ve afetlerde sağlık ana eksenini oluşturursa da bahsi geçen yan unsurlar da ortaya çıkmakta, onlar da çözümün birer parçaları olmaktadır. Olaylar bütünlük içinde değerlendirilemezse istenen sonuca ulaşılamaz. Her parça birbirine geçmek sureti ile ancak anlamlı bir tablo ortaya çıkabilecektir. Bir taraf eksik kalırsa düzelme olsa bile eksik kalacaktır.

Bir kısım dini grup veya cemaatlerin sanal dünyanın sunduğu bu yeni imkânları olumsuz anlamda istismar ederek, bağlılarını kendi emel ve otoritelerini güçlendirme yönünde kullanmaları tehlikesi göz ardı edilmemelidir. Hassas bir konu olan dini alanın istismar edilerek yönlendirilebilmesi ihtimali, ilgili kurumların gerekli çalışmaları yapmak sureti ile toplumu, özellikle gençleri bilgilendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Devlet muhtemel sorunları ön görüp onlarla ilgili çözümleme ve analizler yapan kurumdur. İhmal edilen bazı konu ve sorunların, zaman içinde nasıl kronik hale getirdiği ve çözümün de o oranda zorlaştığı ve zaman aldığı tecrübe edilerek yaşanmıştır. Hele inanç gibi hassas konularda bu tür olumsuz yönlendirmelerin yol açtığı felaketleri yaşamış bir ülke ve toplum olarak dikkatli ve tedbirli olmak hayati önemdedir. Yakın zamanda yaşadığımız fetönün yol açtığı felaketi

yaşamış olmanın verdiği tecrübe ve alınan dersler ışığında davranış göstermekle yeni felaketler önlenebilecektir.

Demek ki olan biteni bütüncül bir yaklaşımla değerlendirip, başta sağlık olmak üzere, o bütünlüğü oluşturan her bir unsurla ilgili gereken yapılmalı ki olumlu bir sonuca ulaşılabilsin. Bu salgın elbette bitecektir. Aşı çalışmaları olumlu ve olabildiğince hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Aşı, iyi korunma veya mutasyona uğrayarak, bu süreç atlatılacaktır. Salgının bir şekilde atlatılması önemli bir aşamadır. Ancak sonrası için çıkarılacak çok dersler ve ibretlerin olduğu unutulmamalı, nerede kalmıştık deyip hiçbir şey olmamış gibi devam edilmemelidir.

Her alanın ilgili ve yetkililerince, salgın sonrası tahlil ve analizlerinin yapılması, yeni dönemi daha sağlıklı ve huzurlu yaşanacak hale getirmenin çareleri ve yolları aranmalıdır. Büyük ülke, egemen güç olarak anılan gelişmiş ülkelerin yaşadığı durumlar ortadadır. Sağlık alanı bir yana normal bir seçimin bile ne tür kaoslara yol açtığını ABD örneğinde gözlemlendi. Demek ki yeni dünya düzeninde kendilerini geliştirmiş olarak kabul eden ülkelere daha avantajlı olarak belirleyici olmak hiç de zor değildir.

Her kriz bazı fırsatlara da kapı açar düşüncesi boşuna söylenmemiştir. Muhtemel fırsatların neler olabileceği üzerine kafa yorarak, özellikle genç nesillere yol ve ufuk açıcı veriler ortaya konmalıdır.

Bu benzeri uluslararası trajik felaketler uyanışa ve ibretler alınarak yeni arayışlara ve çözümlere kapı aralamaktadır. On binlerce insan kaybının yaşandığı II. Dünya Savaşı sonrası, yeni bir dünya düzeni kurulması arayışları ve çabalarının olduğu bilinmektedir. Egemen güç-

lerin yapacağı düzenlemeler elbette kendi hesapları doğrultusunda olacaktır. Asıl olan herkesin kendi kurgusunu oluşturup geleceğini belirleme noktasında üzerine düşeni yapmasıdır. Böylesi uluslararası felaketlerde her ülkenin kendi imkânları ile baş başa kaldığı gerçeği hiç bir zaman unutulmamalı, buna göre hazırlıklı olunması gereği göz önünde bulundurulmalıdır.

Uzun zamandır İslam dünyası olarak yaşadığımız olumsuzlukların özeleştirisi yapılmalı, pek çok imkâna sahip olup bunların farkında olmadan, bir kısım güç odaklarının yönlendirmeleri ile dengesi bozulan, birbirine düşen bu dünyanın uyanışına ve kendine gelmesine yönelik çabaların gösterilmesi vicdani bir sorumluluktur. Yeni sorunlar, yeni bir kısım alanları ortaya çıkaracaktır. Yazılımın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Uzaktan eğitimde kullanılan yabancı programların yerlilerini yapacak birikimli insan kaynağımız vardır. Bu ve benzeri alanlara yoğunlaşarak insanımıza ve insanlığa yararlı şeyler üretmek için önümüzde fırsat ve imkânlar vardır. Yeter ki araştırma gayreti ve geleceğe yönelik projeksiyonlara sahip olalım ve yaşananlardan dersler çıkarıp geleceği kurgulama noktasında katkılarda bulunabilelim. Bu imkân ve fırsat vardır, değerlendirilmeyi beklemektedir. Bu tür çalışmaların devlet tarafından teşvik edilip desteklenmesi gereği elbette olmazsa olmaz bir husustur.

KAYNAKÇA

- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid19-Özel Ek), ss. 304-318.
- Aybet, G. (2020). Covid-19 Sonrası Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Dünya Düzeni, “Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği” TÜBA Yayınları, Ankara.
- Balta, E. (2020). Kara Vebadan Koronavirüse Küreselleşme. Uluslararası İlişkiler Konseyi – Panorama, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/02/10/kara-vebadan-koronaviruse-kuresellesme/>
- Baudrillard, J. (2002). *Tüketim Toplumu*. Çev. Ferda Keskin, Nilgün Tural. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Camus, A. (1947). *Veiba*. Can Yayınları. İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (2021). *Var Mısın? Güçlü Bir Yaşam İçin Öneriler*, Kronik Kitap. İstanbul.
- Dağlar Macar, O, Asal, U. Y. (2020). “Covid-19 İle Uluslararası İlişkileri Yeniden Düşünmek: Tarih, Ekonomi ve Siyaset Ekseninde Bir Değerlendirme”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid19-Özel Ek), ss. 222-239.
- Dağlar Macar, O. (2009). *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*. Libra Kitap. İstanbul.
- Ekren, N. ve Asal, U. Y. (2020). Kriz Ve Sonrası Dönemlerde Ekonomilerin/Piyasaların İşlerliği İle Hükümet Destekleri/Devlet Yardımları Uygulamaları İlişkisi: Ekonomi Politüğün Yeni Normali, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 19, Temmuz 2020 (Özel Ek) Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı, ss. 370-393.
- Fitch Solutions (2021). Global Macroeconomic Update, March 25, 2021. pp. 1-45.
- Frieden, J. (2020). The Political Economy of Economic Policy, IMF: Finance and Development Report.

- G20 Saudi Arabia. (2020). G20 Support to COVID-19 Response and Recovery in Developing Countries Including Africa, Least Developed Countries (LDCs) and Small Island Developing States (SIDS).
- Gelir, Y. (2020). Pandemi Dönemlerinde İnsan ve Hastalık İlişmesine Dair İki Roman: Hakka Sığındık ve Veba, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, ss. 209-232.
- Hıdır, Ö. (2020). Kovid-19 Süreci Sonrası: Teolojik ve Teo-Politik Gelişmeler, “Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği” TÜBA Yayınları, Ankara.
- İml, M. (2020). Kutsal Dünyanın Virüsle İmtihani: Post-Pandemik Dönem ve Din. Dini Araştırmalar, Ocak-Haziran 2020, Cilt 23, Sayı 57, ss. 65-95.
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni Tıp Koronavirüs Pandemisi Döneminde Üniversitelerde Uzaktan Eğitim: Lisans Öğrencileri Kapsamında Bir Değerlendirme Çalışması, Yükseköğretim Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, ss. 181-192.
- Köse, S. (2020). Küresel Salgının İnanç Değerleri Bakımından Yorumu ve Dini Hayata Etkileri, “Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği” TÜBA Yayınları, Ankara.
- Minsky, H. P. (1977), The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and an Alternative to ‘Standard’ Theory, Nebraska Journal of Economics and Business, Winter, Vol. 16, No. 1, pp. 5-16.
- OECD (2020). Tackling Coronavirus (Covid-19): Contributing to a Global Effort, Social economy and the COVID-19 crisis: current and future roles report.
- Özata, M. (2007). *Atatürk ve Tıbbiyeliler*. Umay Yayınevi. İzmir.
- Özer, M. ve Eren, S. (2020). Kovid-19 Salgını ve Eğitim, “Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği”, TÜBA Yayınları, Ankara.
- The Economist. (2021). *Coronavirus vaccines: expect delays Q1 global forecast 2021*. London.
- Yazıcıoğlu, M. S. ve Asal, U. Y. (2021) Türk Dış Politikası ve İslam Dünyası İlişkilerinin Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Analizi: Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 9 (1), 212-255.

BÖLÜM 3

COVID-19 PANDEMİSİNİN LİSANSÜSTÜ MUHASEBE EĞİTİMİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Sema AKPINAR¹
Doç. Dr. Şule YILDIZ²

¹ Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü Sağlık Yönetimi ABD, Sakarya, Türkiye. semaulku@sakarya.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-0797-1486

² Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü Muhasebe Finansman ABD, Sakarya, Türkiye. kasapoglu@sakarya.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4630-0637

GİRİŞ

Dünya sağlık örgütü tarafından 11 Mart 2019 da küresel ölçekte pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını, üretim, ulaşım vb. pek çok sektör yanında eğitim sistemi üzerinde de önemli etkilere neden olmuştur.

Türkiye’de üniversiteler arası koordinasyon ve planlamada yetkili en üst kamu kurumu olan YÖK, salgın süresince, yükseköğretimde aksama olmaması ve eğitimin etkin devamı için çeşitli komisyonlar oluşturarak hızlı şekilde kararlar almış ve çeşitli tedbirler yürürlüğe koymuştur. Bu doğrultuda, 10 Martta Türkiye’de ilk COVID vakası tespitinden sonra, 13 Martta eğitim ve öğretime ara verilmiş, 23 Martta ise yükseköğretim kurumlarında dijital ortamda eğitime geçilmiştir. (<https://covid19.yok.gov.tr>) Bu kararla birlikte Yükseköğretimde geleneksel sınıf ortamında yüz yüze eğitim yerini uzaktan eğitime bırakmış, tüm dünyada çevrimiçi açık derslerin önem kazandığı bir eğitim dönemi başlamıştır.

Daha önceden uzaktan eğitim deneyimine sahip üniversitelerde bu sürece uyum daha kolay gerçekleşse de, uygulamalı ve teorik eğitimin verildiği tüm bölümlerde ve ön lisanstan doktora tüm aşamalarda uzaktan eğitime aniden ve hazırlıksız geçiş öğrenciler ve akademisyenler açısından önemli etkilere neden olmuştur. Salgın döneminde üniversiteler zoom, skype, goggle meet, perculus vb. canlı sınıf platformları oluşturmuş; uzaktan eğitim yöntemi olarak çevrimiçi senkron, çevrimdışı asenkron veya karma yöntemleri uygulamıştır. Yine öğrencilere yönelik teknik destek dokümanları paylaşılmış, sms-e-

posta bilgilendirmesi yapılmış, iletişim noktaları-bilgilendirme portal/platform/sitesi oluşturulmuştur. Benzer şekilde öğretim elemanlarına da, online eğitim, teknik ve pedagojik destek sağlanmıştır. Sınavlar, genelde online sınav, ödev ve proje şeklinde gerçekleştirilmiştir(<https://covid19.yok.gov.tr>).

Bu çalışmada, COVID-19 un lisansüstü muhasebe eğitimine etkisi 15 katılımcının kişisel düşünceleri derlenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın, özellikle pandemi etkisinin uzun yıllar devam edeceği düşünüldüğünde; bu gibi kriz dönemlerinin eğitim üzerindeki etkisinin iyi yönetilebilmesi, geleceğe yönelik eğitim modellerinin tespiti ve muhasebe eğitiminde yeni araştırma konularının gündeme gelmesi noktasında yardımcı olacağı düşünülmektedir. Yüz yüze eğitime alternatif olarak yapılan web tabanlı uzaktan muhasebe eğitime ilişkin öğrenci görüşlerinin; mevcut durumda ve gelecekte uzaktan muhasebe eğitiminin olumlu ve olumsuz yönlerinin tespiti, sürecin etkin şekilde planlanması açısından faydalı olacaktır.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, küresel salgın nedeniyle uzaktan eğitime ani geçiş sürecinde Sakarya Üniversitesi İşletme ve Sağlık Yönetimi anabilim dallarında eğitim alan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin uzaktan eğitime uyum deneyimlerinin ve bakış açılarının belirlenmesidir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, muhasebede uzaktan eğitim konusunun farklı dersler için incelendiği, uzaktan eğitime ilişkin öğrenci ve akademisyen bakış açılarının araştırıldığı çalışmalar mevcuttur. Aşağıda COVID-19 dö-

nemi uzaktan muhasebe eğitimine ilişkin yapılmış çalışmaların özeti-
ne yer verilmektedir.

Kurnaz ve Serçemeli (2020), pandemi dönemi muhasebe eğitimi veren akademisyenlerin uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açılarını araştırdıkları çalışmada, 101 akademisyene anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, akademisyenlerin uzaktan eğitim sistemine olumsuz yaklaştıkları ancak sistemin kullanımıyla ilgili öz yeterlilikleri noktasında sorun yaşamadıkları görülmüştür.

Serçemeli ve Kurnaz (2020), çalışmalarında öğrencilerin uzaktan muhasebe eğitimine ilişkin bakış açıları, öz yeterlilikleri ve görüşlerini belirlenmeyi amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda, öğrencilere anket uygulamışlardır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin uzaktan eğitim sistemini çok fazla benimsemedikleri, sistemin kullanımıyla ilgili öz yeterlik açısından herhangi bir problem yaşamadıkları görülmüştür. Yazarlar, muhasebe eğitiminin, geleneksel eğitim yöntemleriyle uzaktan eğitim yöntemlerini harmanlayan ters yüz eğitim sistemi vasıtasıyla verilmesi gerektiği önerisini getirmişlerdir.

Akgün (2020), çalışmasında, anket yöntemi ile öğrencilerin muhasebe dersinde uzaktan öğrenmeye ilişkin görüşlerini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, kız öğrencilerin çoğunluğu uzaktan muhasebe eğitiminin maliyet avantajı gibi önemli faydalar sağladığını ifade ederken, erkek öğrenciler ise standart bir eğitim programı sağlamaya katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

Demir ve Narlıkaya (2020), öğrencilerin uzaktan muhasebe ve finans eğitime ilişkin tutumlarının belirlenmesini amaçladıkları çalışmada,

öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının, cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği ancak akademik performans, sınıf, internet kullanım süresi ve uzaktan eğitim ön bilgi düzeyi değişkenleri açısından anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Özdemir vd., (2021), çalışmalarında, öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde ders işleniş ve öğrenme verimliliklerinin değerlendirilmesini amaçlanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, öğrencilerin muhasebe derslerini uzaktan eğitimle almayı isteme nedenleri zamanın esnek olması, sınıf ortamında derslere yoğunlaşamamasıdır. Uzaktan muhasebe eğitiminin olumsuz yönleri, her zaman internete ulaşamaması, anlaşılmayan konuların eğitmenlere sorulamaması ve teknik sorunlarla karşılaşılması olarak belirtilmiştir.

Afşar ve Büyükdoğan (2020), lisans öğrencilerinin uzaktan eğitim sistemine bakış açılarını tespit etmeyi hedefledikleri çalışmada, öğrencilerin yarısının öğretim yöntemi olarak uzaktan eğitimi tercih ettikleri görülmüştür. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin en çok sıkıntı yaşadığı konu teknik konulardır ve buna rağmen uzaktan eğitim sistemi ve uygulamalarını kolay ve verimli bulmuşlardır.

Karyağdı (2020) çalışmasında, pandemi döneminde muhasebe ve finans dersleri veren akademisyenlerin uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunların incelenmesi hedeflemiştir. Araştırma sonucunda, akademisyenlerin uzaktan eğitimle ilgili görüşlerinin genel olarak olumsuz olduğu, yüz yüze eğitimin uzaktan eğitimden daha verimli sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir.

Hidayat (2020), çalışmasında, Pamulang Üniversitesi muhasebe bölümünde öğrencilerin e-öğrenme kullanımına ilişkin algılarını ve motivasyonlarını anket kullanarak incelemiştir. Anket sonuçlarına göre, öğrencilerin e-öğrenme kullanımına ilişkin algıları ve ilgileri orta düzeydedir.

Ebaid (2020), çalışmasında, COVID-19 salgını sırasında Suudi Arabistan'daki üniversitelerde geleneksel eğitim sistemine alternatif olarak uygulanan online eğitim hakkında öğrenci görüşlerini araştırmıştır. Öğrenciler, e-öğrenmeden yararlanmadıklarını, e-öğrenmenin en önemli dezavantajlarının öğretim elemanı ile iletişim eksikliği, teknik sorunlar ve bilgisayara aşırı bağımlılık olduğunu ifade etmişlerdir.

Sangster, Stoner ve Flood (2020), 45 farklı ülkede muhasebe eğitimi veren toplam 66 katılımcı ile nitel bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada akademik alanda öğretim, öğrenme, öğrenci destekleme, araştırma ve hizmet gibi birçok kategoride pandemiyle yüzleşmek gerektiğini, iç hesap yapılarak bazı dinamiklerin düzeltilmesi gerektiğini tespit etmişlerdir.

2. ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı, muhasebe eğitimi alan lisansüstü öğrencilerin pandemi dönemi muhasebe eğitimine ilişkin düşünce ve beklentilerini tespit etmektir. Araştırma, veri toplama aracı olarak yapılandırılmış mülakat formunun kullanıldığı nitel bir çalışmadır. Çalışma sonunda elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Mülakat formu kolay ulaşılabilir durum ör-

neklemesi ile tespit edilen ve Sakarya Üniversitesinde İşletme ve Sağlık Yönetimi anabilim dallarında eğitim gören 15 yüksek lisans ve doktora öğrencisine uygulanmıştır. Görüşme formu hazırlanmadan önce, ilgili alan yazın taraması yapılmış, iki öğrenci ve araştırmacılar tarafından görüşme formunda yer alacak sorular oluşturulmuştur. Görüşme formu; öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin 6, online muhasebe eğitiminde karşılaşılan sorunları ve genel düşünceleri ölçmeye yönelik 7 olmak üzere toplam 13 sorudan oluşmaktadır. Bu araştırmanın verileri 08/12/2020-24/12/2020 tarihleri arasında görüşme formunun öğrencilere e-mail yoluyla gönderilmesiyle toplanmıştır.

2.2. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler nitel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması aşamasında, öncelikle her bir görüşme formu K1, K2 şeklinde kodlanmıştır. Görüşme formundaki sorulara verilen yanıtlar incelenmiş ve ortak yönler dikkate alınarak belli temalar oluşturulmuştur. Bulguların sunumunda katılımcıların bireysel olarak dile getirdiği ifadelerden bazılarına yer verilmiştir. Mülakat soruları doğrultusunda oluşturulan temalar aşağıdaki gibidir:

- Tema 1: Online Muhasebe Eğitimine İlişkin Genel Düşünceler
- Tema 2: Online Muhasebe Eğitiminde Ölçme Ve Değerlendirme
- Tema 3: Online Muhasebe Eğitiminin İletişim Üzerine Etkileri

2.3. Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan öğrencilerin 7 si 25 yaş ve altı, 8 tanesi ise 26 yaş ve üstüdür. Katılımcıların 5'i erkek, 10'u kadındır. 6 katılımcı doktora, 9 katılımcı yüksek lisans öğrencisidir. Katılımcıların 8'i belli bir işte çalışmamaktadır. Üç katılımcı dışındakiler Türkiye Cumhuriyeti uyrukludur. 4 katılımcı Sağlık Yönetimi, 11 katılımcı İşletme Anabilim dalında eğitim almaktadır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Yapılan mülakatlara ilişkin elde edilen bulgular, belirlenen temalar çerçevesinde aşağıda sırayla özetlenmiştir:

Tema 1: Online Muhasebe Eğitimine İlişkin Genel Düşünceler

Öğrencilerin genel olarak online muhasebe eğitimine ilişkin düşüncelerini tespit için çeşitli sorular yöneltilmiş, verilen cevaplardaki benzer ifadeler ve ifade sıklığına dikkat edilerek bu ana tema "Uzaktan muhasebe eğitiminin olumlu ve olumsuz yönleri" olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Bu temalar kendi içinde alt başlıklara ayrılarak aşağıda açıklanmıştır.

****Uzaktan Muhasebe Eğitiminin Olumlu Yönleri***

Verilen cevaplar incelendiğinde genel olarak katılımcılar açısından online muhasebe eğitiminde olumlu bulunan yönlerin, dersi tekrar izleme olanağı, zaman, mekan ve maliyet avantajı ve sağlık açısından kendini güvende hissetme düşüncesi üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

Tablo1: Demografik Bilgiler

Katılımcı No	Yaş	Cinsiyet	Mevcut Çalışma Statüsü	Eğitim Durumu	Uyruk	Anabilim Dalı
K1	26	Erkek	Çalışmıyor	Doktora	Türk	Sağlık Yönetimi
K2	25	Kadın	Çalışıyor	Doktora	Türk	Sağlık Yönetimi
K3	26	Erkek	Çalışıyor	Doktora	Türk	Sağlık Yönetimi
K4	27	Kadın	Çalışıyor	Doktora	Türk	Sağlık Yönetimi
K5	25	Kadın	Çalışıyor	Yüksek Lisans	Türk	İşletme
K6	28	Erkek	Çalışıyor	Yüksek Lisans	Türk	İşletme
K7	24	Kadın	Çalışmıyor	Yüksek Lisans	Türk	İşletme
K8	25	Kadın	Çalışıyor	Doktora	Türk	İşletme
K9	27	Kadın	Çalışmıyor	Yüksek Lisans	Türk	İşletme
K10	28	Kadın	Çalışıyor	Yüksek Lisans	Türk	İşletme
K11	25	Erkek	Çalışmıyor	Yüksek Lisans	Türk	İşletme
K12	25	Erkek	Çalışmıyor	Yüksek Lisans	Afgan	İşletme
K13	26	Kadın	Çalışmıyor	Doktora	Türk	İşletme
K14	25	Kadın	Çalışmıyor	Yüksek Lisans	Afrikalı	İşletme
K15	26	Kadın	Çalışmıyor	Yüksek Lisans	Afgan	İşletme

Dersi Tekrar İzleme Olanığı

Katılımcılar genel olarak online muhasebe eğitiminde derslerin arayüz üzerinde kayıt altına alınıp tekrar izlenebilme imkanı olmasının en önemli avantajlardan biri olduğunu belirtmişlerdir. Muhasebe derslerinin yapısı gereği teknik bilgi içermesi, birbiriyle bağlantılı konulardan oluşması ve kaçırılan bir dersin diğer konuları anlamada etkili olması sebebiyle özellikle çalışan öğrenciler bu durumdan memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. Genel olarak online eğitim öğrencilerin zaman yönetimi becerilerini geliştirerek, derslere daha kolay yoğunla-

şabilme imkanı sağlamıştır. Yine öğrenciler sunum yaptıkları dersleri tekrar izlemenin kendileri için öz değerlendirme fırsatı sunduğunu ve geliştirmeleri gereken yönleri gösterdiğini söylemişlerdir. Aşağıda bu konuda bazı öğrenci görüşlerine yer verilmiştir:

“Ders saatleri yüz yüze eğitime göre daha kısa, ben uzun ders saatlerinde çok sıkılıyordum, şimdi ne çok kısa ne çok uzun tam ideal, hem konuyu anlıyorsun hem de canın sıkılmıyor. Ayrıca derste diğer arkadaşlarım benden daha iyi anlıyorlar ama ben geç anlıyorum, online derslerde ders tekrarı bana çok iyi geldi” .(K12)

“Çalıştığım için bazen derslere katılamıyordum, muhasebe dersleri karmaşık ve zor konular içerdiği için sonraki konuları anlamakta güçlük çekiyordum. Online eğitimde ders kaydı sayesinde kaçırdığım dersleri telafi etme şansım oldu”. (K3)

“Ders kayıtlarında bir sorun olduğunda, zaman fark etmeksizin gece 11 de bile telafi dersleri yapabildik. Ayrıca yüz yüze eğitimde ders hocasının anlatım sorumluluğu daha fazlaydı, online eğitimde bize daha çok iş düştü bu da bizi öğrenme açısından geliştirdi.” (K10)

Yabancı uyruklu öğrenciler tarafından vurgulanan nokta ise, dil konusunda yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle örgün derslerde söz alıp konuşmaktan çekindikleri, ama online derslerde yazarak her türlü soruyu sorabildikleri, düşüncelerini daha net ve rahat şekilde paylaşabildikleri ve anlayamadıkları konuları tekrar izleme fırsatının olmasıdır. Öğren-

ciler online eğitimin ders içi motivasyon ve performansı artırdığını düşünmektedirler.

Zaman, Mekan ve Maliyet Avantajı

Katılımcıların çoğu online eğitimin kendilerine zaman ve maliyet tasarrufu imkanı verdiğini, başka şehirde yaşayan öğrenciler yol, kalacak yer masraflarının azaldığını, çalışırken veya başka bir ortamda bile dersi rahatlıkla takip edebildiklerini, mekan açısından kendilerini özgürleştirdiğini ifade etmişlerdir. Online eğitimde zaman, mekan ve maliyet avantajı konusunda bazı katılımcıların önce çıkan ifadeleri aşağıda verilmiştir:

“İlk defa online ders aldım, Mali müşavirlik sınavını da kendim evden çalışarak kazanmıştım. Aynı zamanda stajyer olduğum için okula gidip gelmek zaman alıyordu, şimdi yola harcayacağım zamandan tasarruf ettim, online eğitim benim için çok avantajlı oldu.” (K9)

“Başka şehirde yaşadığım için gidip gelmek her hafta beni hem bedenen hem maddi olarak yoruyordu, online eğitim bana olumlu yansıdı, ayrıca lisansüstü dersler lisanstaki gibi soru çözümlünden çok araştırma ve bireysel çabaya bağlı olduğu için, uzaktan da olsa araştırıp okuyarak konuları anlayabildim.” (K8)

“Online eğitimde bana kalan fazla zamanda hem aileme daha fazla zaman ayırabildim, hem de işten izin almak zorunda kalmadım. Ayrıca tez konumu tespit etmek için güncel yayınları daha yakından takip etmemde de bana fayda sağladı”. (K2)

“Uzaktan eğitimde ev/apart tutma durumum olmadığı ve ailemin yanında kaldığım için eğitim masraflarım sıfırlandı diyebilirim. Okulda bulunmak için harcadığım zaman ve okula geliş için katlandığım maliyet ortadan kalktı. Sağlık sorunum olduğunda bile derslere katılabildim.”. (K4)

“Ben şehir dışından derslere katılan bir öğrenci olduğum için muhasebe derslerinin uzaktan eğitim yöntemiyle verilmesinin benim için en olumlu katkısı, yolda geçirilen zaman ve fiziksel yorgunluğun olmamasıdır. Yolda zaman kaybetmemek bana daha fazla araştırma yapma fırsatı sağladı ve ders dönemimin oldukça verimli geçti. Ayrıca Uzaktan eğitim sürecinde öğrenciye muhasebe dersi ile ilgili daha fazla sorumluluk verildiğini ve (ödev, sunum vb.) böylece öğrencinin gelişmesine katkı sağladığını düşünüyorum. Uzaktan eğitim evli ya da çalışmak zorunda olan ve bu nedenle eğitimleri çeşitli sebeplerle aksayan öğrencilerin daha rahat bir şekilde öğrenim hayatlarına devam etmesini sağlamıştır”. (K14)

Sağlık Güvencesi

Katılımcılar, potansiyel risk taşıyan kişilerle aynı ortamda olmadan ders işlemenin, fiziki mesafenin kendilerini sağlık açısından güvende hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Ayrıca yüzyüze sınav ortamında yaşadıkları kaygı, stres gibi olumsuz psikolojik faktörlerin azaldığını dile getirmişlerdir.

“Trafik vb. nedenlerle sınava yetişememe stresim, sınav kaygım pandemi döneminde azaldı.”(K1)

“Lisansüstü dersleri genelde az kişi olduğumuz için ders hocasının odasında yapıyorduk, pandemide küçük bir odada yakın temasla ve maskeyle ders yapmak yerine bu şekilde online ders almak bizim için oldukça iyi oldu”. (K10)

“Eğer online eğitime geçmeseydik devamsızlıktan kalırdım sanırım, çünkü vaka sayısının hergün arttığı bu dönemde sınıfa girmek büyük endişe ve kaygıya yol açardı, iyi ki online eğitime geçmişiz”. (K6)

****Uzaktan Muhasebe Eğitiminin Olumsuz Yönleri***

Elde edilen veriler sonucunda katılımcıların verdikleri cevaplardan öne çıkanlar incelendiğinde genel olarak, dersin anlaşılma zorluğu, internet sıkıntısı, iletişim eksikliği, teknik sorunlar ve kaynak temini konularında öğrencilerin olumsuz tecrübeler yaşadığı görülmüştür.

-Dersin Anlaşılma Zorluğu

Öğrenciler muhasebe derslerinde yüz yüze eğitimin daha verimli ve akılda kalıcı olduğunu, online ders saatlerinin ve slayt üzerinden işlenen derslerin konu anlatım ve anlaşılmasında yetersiz kaldığını, sürekli interaktif sürdürülemediği için tam anlayamayan yerlerin detaylandırılmadığını düşünmektedirler. Öğrenciler bu durumu aşabilmek için, çeşitli internet sitelerinden, youtube kanallarındaki videolardan, farklı kurum yayınlarından (SMMM odaları, YÖK tez merkezi, muhasebe dergileri gibi) faydalandıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu konularda karşılaştıkları sorunları belirten ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Ders süreleri online eğitimde daha kısa, bu da dersin anlaşılmasına engel oluyor çünkü hocalar konulara yeterince zaman ayıramıyor ve çok hızlı anlatıyor”. (K15)

“Özellikle ileri maliyetleme, hedef maliyetleme gibi derslerde problem çözümü önemli olduğundan, dersi sınıf ortamında kâğıt kalem ile gerçekleştirseydik daha verimli olabilirdi. Ayrıca sınıf ortamındaki gibi derse konsantre olamıyorum, ailemin yanında olunca istemsizce dikkatimi dağıtacak şeyler olabiliyor”. (K2)

“Yazı dili ile kendimi daha iyi ifade edebilen ve sözel olarak iletişim kurmakta zorlanan biri olarak online muhasebe eğitimi teorik bilgi düzeyinde bana katkı sağlasa da, pratik boyutları olan bazı uygulamalı bilgilerin akademisyenlerce kolayca aktarılmayan “örtük bilgi” olarak kaldığını hissediyorum”. (K5)

“Online derslerde, yüzyüze eğitimdeki gibi grup çalışmaları yapmıyoruz, bu yüzden hocalar da bizim anlamadığımız yerleri hemen tespit edemiyor, konular hızlı şekilde anlatılıp geçiliyor. Hocalar slayt yerine tahtayı kullandığında, konular daha anlaşılır ve kalıcı oluyor, ayrıca sınıf içi ortamda daha fazla soru çözebiliyoruz, online derslerde bu mümkün olmuyor.”(K8)

İnternet Bağlantısı Problemi

Katılımcılar internet kısıtı ve internet kopuklukları nedeniyle canlı ders esnasındaki yaşanan sorunların konuları anlamada sıkıntı oluşturduğunu belirtmişlerdir. Konu ile ilgili olarak bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“İnternet bazen zayıf oluyor, ekran donuyor ve derse giremiyorum, dersi takip edemiyorum. Bilgisayarım bazen birden kapanıyor ve cep telefonumdan bağlanmak zorunda kalıyorum, ama telefonda da hem mesajları hem tabloları aynı anda göremiyorum”. (K14)

“Online eğitimde herkes eşit şartlara sahip değil, benim internet kotam kısıtlı, çoğu zaman ailemdaki kişilerin internetini kullanmak zorunda kalıyorum. Ayrıca bulunduğum yerde internet erişimim çok zor, herkesin akıllı telefonu veya bilgisayarı yok. Mevcut şartlarda internete bağlanabilsem bile internet bazen kopuyor, en büyük sorun seste çıkıyor, ses gidince sayfayı yenilemek zorunda kalıyorum ve bu da dersin bölünmesine ve takipte sıkıntıya neden oluyor”. (K6)

“Evde kardeşlerim de online eğitim alıyor ve aynı anda internete girdiğimizde çekim gücü azalıyor, ben telefonumdan girmek zorunda kalıyorum ama o da hiç verimli olmuyor, çünkü telefondan mesaj yazmak ve cevap vermek çok zor”. (K13)

İletişim Eksikliği

Katılımcılar, genel olarak online derslerde yüz yüze soru sorma imkanı olmaması ve soruyu tanımlamanın zor olmasından şikayet etmektedirler. Özellikle muhasebe derslerinde yüz yüze sınıf ortamında soru çözümünün ve aktif katılımın, birlikte yapılan sınıf içi tartışmaların daha verimli olduğunu dile getirmişlerdir. Dijital ortamda etkileşim zayıflığı öğrencilerin motivasyonunu azaltmıştır. Ayrıca çoğu akade-

misyenin sadece mikrofon kullandığı, kamerayı açmadığı, bu durumun da derse olan konsantrasyonu olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.

“Muhasebe derslerinde hocanın jest ve mimikleri ve beden dili dersin etkinliği için çok önemli, bu konuda online eğitimden memnun değilim” (K1)

“Benim için en büyük sorun, sayısal ifadelerin çok olduğu konu ve soruları online erişimle hocaya iletip detaylı öğrenmenin çok zor olmasıydı”. (K15)

“Lisansüstü yüz yüze eğitimde hocalar bize arkadaş, meslektaş gibi yaklaşıyorlardı. Online eğitim hocalarla olan iletişimi, derslerde geçirilen keyifli zamanların, arkadaş ve hocalarla kuracağımız diyalogların önüne geçiyor. Yüz yüze olmayan iletişim ortamında kendimi çok soyutlanmış, dışlanmış, sadece izleyici gibi hissediyorum. Derslerden hiç tat alamıyorum” (K4)

“Uzaktan eğitimde zaman kısıtlaması ve ders akışını bölmek adına sınıf ortamındaki kadar rahat iletişim kuramadığımızı düşünüyorum.” (K11)

Teknik sorunlar

Daha önce dijital ortamda ders almayan öğrenciler uzaktan eğitim teknolojisine uyum konusunda sorun yaşadıklarını, üniversitelerin uzaktan eğitim platformuna ulaşım ve kullanım konusunda hazırladıkları eğitim videoları ve desteği sayesinde bu sorunu biraz aşabildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca özellikle sunum yaptıkları derslerde diji-

tal ortamda materyal-slayt hazırlama ve sunma konusunda kendilerini yetersiz gördüklerini dile getirmişlerdir.

“Ders esnasında meydana gelen teknik problemler yüzünden dersin verimliliği azaldı, bazen derste ses kesildi, görüntü kopukluğu oluştu, bunlar da dikkat dağınıklığına yol açtı” (K1)

“Daha önce uzaktan eğitim tecrübem olmadığı için ilk başlarda biraz zorlandım, özellikle hocalar daha çok ödev şekline sunum yapmamızı istedikleri için hazırlık ve sunum aşaması zor oldu” (K6)

Kaynak Temini

Öğrenciler, çoğu öğretim üyesinin kitabının e-kaynak olarak olmaması, ders dokümanlarının düzenli ve güncel şekilde sisteme yüklenmesindeki gecikmeler nedeniyle sorun yaşadıklarını, bazı derslerde uzaktan eğitime uygun şekilde slayt, video hazırlanmadığını belirtmişlerdir. Öğrenciler uzaktan muhasebe eğitimini desteklemek için çeşitli sitelerden faydalanmışlardır.

“Ödev hazırlamam gereken konuda yeterli kaynak bulamadım, okula gidemediğim için okul kütüphanesinden de faydalanamadım, hâlbuki hocalar kendi odalarındaki kütüphanelerinden bile bize kaynak sağlıyorlardı.” (K5)

“Teorik muhasebe bilgimi güçlendirmek için en çok kullandığım siteler “wikipedia, youtube, pubmet” oldu. Wikipedia temel muhasebe kavramlarını çok güzel özetleyen bir site, Youtube pratik boyutu olan ve online eğitimde anlamadığım konuları destekle-

yen bir site oldu, pubmeti ise güncel bilimsel çalışmalara ulaşmak için kullandım”. (K10)

“YÖK daha önce sadece açık öğretim öğrencilerine açık olan tüm dersleri erişime açtı, ben Youtube dan Anadolu AÖF videolarını izledim ama anlaşılır bulmadım, hocaların bir spiker gibi ifadesiz bilgi aktarımı yerine bir tez veya makaleyi incelemeyi tercih ederim”. (K8)

Tema 2: Online Muhasebe Eğitiminde Ölçme Ve Değerlendirme

Öğrencilerin genel olarak online muhasebe eğitiminde ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşlerini tespit için katılımcılara “*Genel olarak muhasebe eğitiminde ölçme/değerlendirme ve sınav sistemi ile ilgili görüşleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilmiş ve mülakatın ikinci teması bu soru yardımıyla oluşturulmuştur. Öğrencilerin çoğu online muhasebe eğitiminin ölçme ve değerlendirme üzerinde olumsuz etki yarattığı konusunda hemfikirlerdir. Online sınav ve ödevlerde, dışardan yardım alıp alınmadığının belirlenmesi mümkün olmadığından öğrenciler sistemi tam adil bulmamaktadırlar. Öğrenciler özellikle uzun süreli ödev şeklinde tanımlanan sınavların, diğer sınavlara göre (kısa süreli online ödev-online sınav) daha öğretici ve etkin olduğunu, online sınavlarda süre sıkıntısı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin memnun olmadığı diğer bir konu ise, online sınavlarda dikkat toplama zorluğu, kağıt üzerinde soruyu görememenin olumsuz etkisi ve bildiklerini yansıtamamalarıdır.

“Online sınav öğrencinin kendi kendine yüzleşmesi gereken bir olgu, hocaların öğrenci konu anlama durumunu ve çabasını test

etmesi bence çok zor. Sınav esnasında kontrol yapılmadığı için sınavların gerçek öğrenci performansını yansıtmadığını düşünüyorum, zaten pek çok kişinin WhatsApp grupları, ücretli ücretsiz destek veren kişilerden faydalandığını biliyorum” (K3)

“Adaletsiz bir ölme-değerlendirme ve sınav sistemi olduğunu düşünüyorum, ödev veya online sınavda birçok kişi başkalarından yardım alıyor, kendi emek vermek yerine hazır konup kolayca kaçmayı tercih ediyor, benim gibi tek başına çalışıp sınava girenler için çok adaletsiz bir sistem”. (K5)

“Geçen sene sistem çok kötüydü, online sınavlarda çoğumuz sorun yaşadık, sorular cevaplanırken internet kaynaklı sorunlar çıkıyordu, cevaplarımızı yazdıktan sonra kendi kendine siliniyordu, bu durumda konsantrasyonumuzu bozuyordu ve bizi strese sokuyordu. Sınava tekrar girmek zorunda kalıyorduk, bu sene ama daha iyi, cevaplar otomatik olarak kaydediliyor. (K14)

“Online eğitimde sınavların hem avantajı hem dezavantajı vardı. Evimdeki rahatlıkta sınava girmek, sınav stresimi ve heyecanımı azalttı, ancak bazı sınavlarda süre sorunu, açık kaynak doküman durumu sıkıntı oluşturdu. Ayrıca özellikle online ödevlerde internet erişiminin öğrenci için çok kolay olduğu düşünceyle işlenmeyen konular da sorulabildi.”(K9)

“Bence muhasebe dersi özelinde online eğitim bilgi ve beceri düzeyinin ölçülmesinin kayda değer bir etkisi olmadı, ancak genel olarak bilgisayar ve klavye kullanımı iyi olan ve yazı dilini iyi kullanan öğrenciler diğerlerine göre daha şanslı idi”. (K1)

“Hocalarımızın çoğu sınav yerine online ödev vermeyi tercih etti, bu da bizi puan için değil öğrenmek için çalışmaya teşvik etti. Keşke yüzyüze eğitimde de böyle olsa, çünkü soruları cevaplamak için okuduğumuz her makale bize çok şey kattı”. (K8)

Tema 3: Online Muhasebe Eğitiminin İletişim Üzerine Etkileri

Katılımcıların çoğu öğretim üyeleriyle iletişimde sorun yaşamadıklarını ifade ederken az sayıda katılımcı bazı derslerde öğretim üyelerinin sadece slayt üzerinden okuma şeklinde ve basit soruları çözerek dersi işleyip, öğrenci sorularını dikkate almadığını, öğrenciye derse katılma ve konuşma hakkı vermediğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler dönem arkadaşlarıyla iletişimin yüz yüze eğitim kadar etkin olmasa da online ağlar üzerinden gerçekleştirebildiklerini söylemişlerdir

“Online eğitimde hocalarla iletişimi ve uyumumuz elbetteki örgün gibi olmadı, daha önce ders almadığımız hocaların sadece sesini duymakla yetindik. Bu da oluşabilecek sinerjiyi engelledi, biraraya gelebilseydik birçok kongre, dergi için araştırma konuları bulup birlikte çalışabilirdik, etkinlikler yapabilirdik. Hocalara ulaşabilmek için tek yol maildi, bazı hocalar yoğunluktan maillere geç döndü, yani online eğitim bizi bu anlamda olumsuz etkiledi diyebilirim.”(K9)

“Online derslerde hocanın öğrenciler üzerinde kontrol gücü de azaldığı için, bizlerin eksik kaldığı konuları anlayıp geri dönüş yapmada sıkıntı oldu, dersler genelde monolog şeklinde ilerledi”. (K1)

“Arkadaşlarımla iletişimde çok zorlandım, lisanstan çok farklı bir ortam vardı, tamamen menfaat üzerine kuruluydu, yakın arkadaşlarım dışında etik kurallar çerçevesinde bilgi alışverişi yapmak bile sanki en mahrem bilgileri istiyormuşuz gibi algılandı”. (K8)

“Online eğitimde iletişim çok sıkıntılı, sistemsel sorunların yanında, derse aktif katılımın zor olması, ders dışı iletişim kanallarında sorun yaşanması, hocayı ders dışı rahatsız etme çekincesi, yüzyüze olmadığı için yanlış anlaşılmalara neden olma korkusu veya sorunun tam olarak anlatılamayacağı düşüncesi iletişimi etkilemektedir”. (K15)

Bununla birlikte az da olsa bazı öğrenciler, hocaların hızlı şekilde maillerine dönüş yaptıklarını, hocaya ulaşmada sorun yaşamadıklarını, her hafta olan canlı derslerde olası bir problemi iletme şanslarının olduğunu ifade etmişlerdir.

“Hocaların maillere dönüş hızı, dersle ilgili kurdukları gruplar, öğrencilerle sürekli iletişim halinde olmalarını başarılı buluyorum.”(K6)

“Online eğitimde hocalarla iletişimim çok daha rahat, sınıf içinde sormaktan çekindiğim konuları çok daha kolay şekilde sorabiliyorum, online eğitim özgüvenimi artırdı diyebilirim”. (K14)

SONUÇ

Uzaktan eğitime geçiş, eğitim sürecinin önemli paydaşlarından olan öğretim üyesi ve öğrencileri derinden etkilemiştir. Daha önce uzaktan eğitim tecrübesi olmayan öğretim elemanı ve öğrenciler başlangıçta uyum sağlamada zorlarsalar da zaman içinde sisteme adapte olmuşlardır.

Lisansüstü online muhasebe eğitimine ilişkin öğrenci görüşlerinin araştırıldığı bu çalışmada, genel olarak öğrencilerin muhasebe alanında uzaktan eğitim sistemini çok fazla benimsemedikleri ve memnuniyet seviyesinin düşük olduğu görülmüştür. Öğrenciler, muhasebe derslerinin yapısı gereği teknik bilgiler içermesi ve ders saatlerinin azlığı nedeniyle online eğitimde konuları anlamamanın zor olduğunu, anlaşılmayan konulara ilişkin soru sormada zorlandıklarını, öğrenci ve akademisyen arasındaki iletişimin eksik kaldığını, kendilerini sosyal ortamdan uzaklaştırıp bireyselleşmeye yönelttiğini, teknik altyapı yetersizlikleri ve internet kaynaklı sıkıntılar yaşandığını, kaynak temininde zorlandıklarını ve sınav sistemini adil bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Muhasebe derslerinde uzaktan eğitim ile ilgili bu olumsuz faktörlere karşılık, online eğitimde derslerin kaydedilip tekrar izlenme olanağının muhasebe derslerinde verimi artırdığını ve sağlık açısından online eğitimin kendilerine güvence sağladığını belirtmişlerdir. Yine öğrenciler uzaktan muhasebe eğitimindeki zaman, mekan ve maliyet tasarrufunun tez konusu belirleme ve buna yönelik akademik araştırma konusunda kendilerine avantaj sağladığını, bilgisayar kullanma ve internet üzerinden araştırma yeteneklerinin bu süreçte geliştiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler uzaktan eğitim merkezinin eğitim ve desteğin-

den memnunnardır. Başlangıçta uzaktan eğitim merkezi uygulamalarına uyum sağlamakta zorlandıklarını ancak zaman içinde uzaktan eğitim sistem ve uygulamalarının kullanımında tecrübe sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Sayılan faydalarına rağmen, öğrenciler eğer imkan olsa yüz yüze eğitimi online eğitime tercih edeceklerini ancak lisansüstü eğitimde, lisans eğitimindeki gibi temel bilgi anlamında çok fazla kayıp olmadığı için telafi programına gerek olmadığını düşündüklerini söylemişlerdir.

Özetle lisansüstü online muhasebe eğitiminin olumlu tarafları olarak belirtilen konular, zaman ve mekan tasarrufu, ders tekrar izleme olanağı, sağlık güvencesi iken olumsuz bulunan yönler ise, muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle anlaşılma zorluğu, internet ve teknik sorunlar, iletişim problemi, kaynak temini sıkıntısı, adil olmayan sınav sistemi olarak belirtilmiştir.

Pandemi etkisinin uzun yıllar devam edeceği düşünüldüğünde, uzaktan eğitime erişimde ve uyum sağlamada sorun yaşayan, gerekli teknolojik ekipmana sahip olmayan öğrencilere üniversitelerce destek verilmesi, teknik sorunların giderilmesi faydalı olacaktır. Yine öğretim elemanlarının online eğitime uygun şekilde ders notlarını güncelleyip dokümanları sisteme yüklemeleri oldukça önemlidir. Özellikle muhasebe derslerinde birlikte soru çözümüne olanak sağlayan grup çalışmalarına öncelik verilmesi, öğrenci aktif katılımının sağlanması, öğretim elemanlarının WhatsApp grupları, sosyal medya hesapları vb yollarla öğrencilerle etkileşimi artırması eğitimin kalite ve etkinliğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

- Kurnaz, E. ve Serçemeli, M. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim ve Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açılıarı Üzerine Bir Araştırma. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 2(3), 262-288.
- Akgün, A. İ. (2020). COVID-19 sürecinde acil durum uzaktan eğitimi yoluyla verilen muhasebe eğitime yönelik öğrenci görüşleri. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd),6(4), 208-236
- Demir, Ö. ve Narlıkaya, Z. (2020). Covid-19 salgını sürecinde muhasebe ve finans derslerini alan öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının araştırılması. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7(60), 2894-2904.
- Afşar, B. ve Büyükoğan, B. (2020). COVID-19 Pandemisi Döneminde İİBF ve SBBF Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Değerlendirmeleri. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi. (5). 161-182.
- Hidayat, A. (2020). Students' Perceptions of E-learning During Covid-19 Pandemic. Mathema Journal. Volume 2 (2). 34-45.
- Ebaid, İ.E.S. (2020). "Accounting students' perceptions on e-learning during the Covid- 19 pandemic: preliminary evidence from Saudi Arabia. Journal of Management and Business Education. <https://doi.org/10.35564/jmbe.2020.0015>
- Serçemeli, M., E. Kurnaz ve M. Özcan (2020) "Y Kuşığı Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakışı: Atatürk Üniversitesi İİBF'de Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20 (1).
- Özdemir, M., Karavardar, A. ve Özkan, M. (2021). "Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimle Muhasebe Dersleri Alan Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algularının Değerlendirilmesi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:7, Issue:76; pp:07-19
- Güngör Karyadı, N. (2020). Covid-19 Salgın Döneminde Muhasebe ve Finans Grubu Dersleri Veren Akademisyenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Sorun-

ların İncelenmesi: BEU Örneği. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 2(4), 1253-1275.

Sangster A., Stoner, G. and Flood, B. (2020); Insights into Accounting Education in a COVID-19 World, Accounting Education. 29(5), 431-562.

<https://covid19.yok.gov.tr>

BÖLÜM 4

SALGIN HASTALIKLARIN SOSYAL VE İKTİSADİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ERTAŞ¹

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Osmaneli Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon, Bilecik, Türkiye. Abdulkadir.ertas@bilecik.edu.tr

GİRİŞ

COVID-19 salgın hastalığı dünya tarihinde yaşanan ilk salgın hastalık değildir. Bugüne kadar yeryüzünde milyonlarca insanın ölümüne neden olan birçok salgın hastalık yaşanmıştır. Bu salgın hastalıkların bir kısmı bölgesel bir kısmı ise küreseldir. Salgın hastalıkların sağlık açısından sonuçları olduğu gibi sosyal ve iktisadi açıdan da sonuçları vardır. Salgın hastalıklardan sağlığımızı korumakla birlikte iktisadi ve sosyal yaşamımızı da korumamız gerekmektedir. Çünkü sağlığın kaybı sosyal ve iktisadi kayıplara da neden olmaktadır. Bu nedenle aslında sağlığın korunması bir yönüyle iktisadi ve sosyal yaşamın da korunması anlamına gelmektedir.

Toplumsal refahın en yüksek düzeye çıkarılması için sağlık ve sosyal yaşamın birlikte düşünülmesi gerekmektedir. COVID-19 salgını nedeniyle bu farkındalık daha fazla artmıştır. Çünkü bugünlerde salgın hastalıkların sağlığa ilişkin boyutları kadar sosyal ve iktisadi açıdan oluşan riskler de en çok konuşulan konular arasındadır. Salgın hastalıklarla birlikte insanların sosyal yaşamdaki dini ve kültürel davranış kalıpları da değişmektedir. Salgın nedeniyle üretim faaliyetleri dünyada önemli ölçüde yavaşlamış, birçok sektörde faaliyetler durma noktasına gelmiştir. Küresel düzeyde olduğu gibi Türkiye de iktisadi açıdan salgından olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Bu yüzden, salgın hastalıkların kontrolü için halk sağlığı önlemlerinin yanı sıra, bu önlemlerin sosyal ve iktisadi etkilerinin de dikkate alınması gerekmektedir.

Yaşamı tehdit eden durumlara doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalan bireylerde psikolojik hastalıklara yakalanma oranları yüksektir. Toplumun önemli bir kısmında meydana gelen bu psikolojik hastalıklar, iş üretkenliği kaybı ve mali zorluklar gibi acil sosyal ve ekonomik sonuçlarla bireylerin sosyal ve iktisadi yaşamını etkileyebilir. (Sim vd., 2010: 196). Salgınlar, sosyal ve iktisadi düzeni önemli derecede etkileyen, değerleri sorgulatan, kurumlara yönelik güven duygusunu sarsan, belirsizlik ve korkunun hâkim olduğu krizlere neden olmaktadır. Salgın hastalıkların ortaya çıkış nedeninin tam olarak bilinmemesi, virüslerin gözle görülememesi ve toplumun tüm kesimindeki bireylerin risk altında olması gibi durumlar salgın hastalıkları toplumlar için bir travmaya dönüştürmektedir (Aşkın vd., 2020: 305). Yaşanan bu belirsizliklerle birlikte hastalık kapma endişesiyle yaşanan korku, mutsuzluk, ümitsizlik ve çaresizlik gibi duygular da toplumları sosyal anlamda bunalıma sokmaktadır. Daha önce yapılan araştırmalarda enfeksiyon salgınları sırasında bireyler, topluluklar ve uluslararası düzeylerde insanlar üzerinde derin ve geniş bir yelpazede psikososyal etkileri olduğu belirlenmiştir. Bireysel düzeyde, insanlar muhtemelen hastalanma veya kendi kendilerine ölme korkusu ve çaresizlik gibi duyguları yaşarlar. Okulların ve iş yerlerinin kapanmasıyla bireylerin yaşadığı bu olumsuz duygular daha da artmaktadır (Wang vd., 2020: 2).

Bu çalışmada salgın hastalıkların tarihsel gelişimine değinilecek ve hem bu hastalıkların neden olduğu hem de bu hastalıklar sonucunda alınan önlemlerin neden olduğu sosyal ve iktisadi etkilerine değinilecektir.

1. SALGIN HASTALIKLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Deprem, iklim düzensizlikleri, yangın ve kıtlık gibi doğal afetlerin yanında salgın hastalıklar da tarihsel süreçte insan ölümlerinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Çok kısa bir zaman dilimi içerisinde hızla yayılmak suretiyle milyonlarca insanın ölümüne yol açabilen salgın hastalıklar toplumların psikolojisine, sosyal ve iktisadi hayatına olumsuz etkileri olmuştur. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan salgın hastalıklar toplumların birbirleriyle münasebetleri sayesinde yeni yayılma alanları bularak daha önce hiç görülmedikleri yerlerde çok sayıda ölüme neden olmuştur. Salgın hastalıkların birden fazla yolla ortaya çıkması nedeniyle, birçok bilim insanı, dünya çapında bir sağlık krizi olasılığının sürekli mevcut ve büyüyen bir tehdit olduğuna inanmaktadır (Schneider, 2007: 13). İnsanoğlunun bağışıklık sistemi ve tıbbi teknolojideki gelişmeler çoğu zaman korumaya yeterli olsa da bazı virüsler karşısında çaresiz kalmaktadır. İnsanlık tarihinin hemen hemen her yüzyılında bir takım salgın hastalıklar ve bu hastalıklara bağlı ölümler yaşanmıştır. Bu bölümde bunlardan bazılarına değinilecektir.

Tablo 1. Yaşanmış Bazı Salgın Hastalıklar ve Sonuçları

<i>Hastalık</i>	<i>Tarih</i>	<i>Nedeni</i>	<i>İlacı</i>	<i>Sosyoekonomik Sonuçları</i>
Çiçek	12. Yüzyıl	Virüs	Aşı	Çocuk Ölümleri
Lepra	13. Yüzyıl	Bakteri	Antibiyotik	Vücutta deformasyon ve toplumdan dışlanma
Veba	14. Yüzyıl	Bakteri	?	Kitlesel Ölümler ve sosyoekonomik

				yaşamın durması
Frengi	15. Yüzyıl	Bakteri	Antibiyotik	Cinsel Hastalık
Dizanteri	16. Yüzyıl	Virüs, Bakteri, Amip	Antibiyotik	Kirli Sular ve yoksulluk
Tüberküloz	17. Yüzyıl	Bakteri	Antibiyotik	Hijyen, beslenme eksikliği ve yoksulluk
Kolera	19. Yüzyıl	Bakteri	Antibiyotik	Kirli Sular, hijyen, beslenme eksikliği ve yoksulluk
İspanyol Gribi	20. Yüzyıl	Virüs	Antiviral ilaçlar ve aşı	Kitlesel ölümler ve sosyoekonomik yaşamın durması
HIV/AIDS	20. Yüzyıl	Virüs	Antiretroviral tedavi	Cinsel Hastalık
Ebola, Kuş, Domuz, Deli Dana, KKKA, SARS, MERS	21. Yüzyıl	Virüs	İlaçla tedavi, aşı, mutasyon	Küresel salgın, turizm sektöründe kısa dönemli bölgesel gerileme
COVID-19	2019	Virüs	?	Kitlesel ölümler ve sosyoekonomik yaşamın durması

Kaynak: Alpago, 2020:103.

Her yüzyılda bir en az bir veya birden fazla salgın hastalık insan hayatını etkileyerek milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Bu salgınların en yıkıcı olanlarından biri 14. Yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan ve yaklaşık 200 milyon insanın ölümüne neden olan veba salgınıdır. Bu salgına “yersinia pestis” adı verilen bir bakterinin neden olduğu kabul edilmektedir (Özden, 2014: 62). Salgın ticaret yolları ve savaşlar aracılığıyla birçok kıtaya yayıldı ve 1347’de Cenevizlilerin

Avrupa'ya ticaret gemileriyle getirildiği düşünülmektedir (Alpago, 2020: 103). Veba'nın, önemli ölçüde sosyal ve iktisadi etkileri olmuştur. Veba sonrası insanlar sosyalleşmeden uzaklaştılar. Ayrıca din adamlarının ölümü ve salgın için dua edilmesine rağmen salgının bitmemesi dine olan inancı da azaltmıştır. Ekonomi ani ve aşırı enflasyona maruz kalmıştır. Malları ticaret yoluyla temin etmek ve üretmek çok zor ve tehlikeli olduğundan hem yerel olarak üretilen hem de uzaktan ithal edilen malların fiyatları yükselmiştir. Hastalık ve ölüm nedeniyle işgücünün azalması işgücü maliyetlerin artmasına neden olmuştur. İşgücündeki azalma ücretlerin artmasına bu durum yaşam standartlarının yükselmesine neden olmuştur. Köylüler biraz daha güçlü hale geldi ve aristokrasi vebanın getirdiği değişikliklere direnmeye çalıştığında isyan ettiler. 1358'de kuzey Fransa'nın köylüleri ayaklandı ve 1378'de haklarından mahrum bırakılan lonca üyeleri ayaklandı. Avrupa'nın sosyal ve ekonomik yapısı büyük ölçüde ve geri dönüşü olmayan bir şekilde değişmiştir (Decameron, 2014).

Çiçek hastalığı da tarihteki en ölümcül salgın hastalıklardan birisidir ve toplumun her düzeyini etkilemiştir. Avrupa'da 18. yüzyılda yılda 400.000 kişi çiçek hastalığından ölmüş ve hayatta kalanların üçte biri kör olmuştur. Çiçek hastalığının veya 18. yüzyıl İngiltere'sinde bilinen adıyla "benekli canavar"ın semptomları aniden ortaya çıkmıştır (Riedel, 2005: 21). Dünya'da çiçek hastalığından dolayı 500 milyona yakın insan ölmüştür (Türk, 2020: 617). 8 Mayıs 1980'de, Dünya Sağlık Örgütü çiçek hastalığının küresel olarak ortadan kaldırıldığını

onayladı. Tarihte ilk kez insanlık bir hastalığı tamamen ortadan kaldırmıştır (Tognotti, 2010: 264).

İspanyol Gribi, yirminci yüzyılın ilk ve en yıkıcı salgınıydı. "İspanyol" adı yanıltıcıdır. İspanya, grip raporlarını sansürlemeyen ve bu nedenle pandeminin ilk aşamalarında halkın zihninde virüsle ilişkilendirilen bir ülkeydi. Çin'de ortaya çıktığı düşünülen İspanyol gribi ilk olarak Amerika'da 11 Mart 1918'de bildirildi (Fujimura, 2003). Bu grip türü en büyük hasarını Eylül 1918 ile Nisan 1919 arasında vermiştir. Bu sekiz aylık süre içinde dünya nüfusunun yüzde 20 ile 40'ının İspanyol Gribi nedeniyle hastalandığı ve hastalanan insanların 20 milyona yakınının ise öldüğü ifade edilmektedir. Dünya çapında, sadece Amerika'da yaklaşık 500.000 kişi ölmüştür. İspanyol Gribinin bir özelliği, zayıf, yaşlı ve çocuklardan çok, 20 ile 50 yaşları arasında görünüşte sağlıklı olan genç bireyleri etkilemiş olmasıdır (Schneider, 2007: 13). Salgının öncesinde dünyada ortalama beklenen ömür 60 yaş iken salgın sonrası bu rakam 50'ye gerilemiştir (Türk, 2020: 621).

Asya Gribi yirminci yüzyılın ikinci salgını, ilk olarak Uzak Doğu'da görülmüştür. Asya Gribinin ve felaket potansiyelinin erken tespiti ve aşı ve kaynakların koordineli tahsisi virüsün genel etkisini azaltmıştır. İspanyol gribine göre etkileri daha az olmuştur. Asya Gribinin ilk dalgasındaki enfeksiyon oranları en yüksek okul çağındaki çocuklar, genç yetişkinler ve hamile kadınlar arasında görülmüştür (Schneider, 2007: 15). Asya gribi, genç nüfusu daha çok etkilediği için işgücü ihtiyacı artmış üretim yavaşlamıştır (Türk, 2020: 622).

Yakın dönemlerde de çok sayıda salgın hastalıklar yaşanmıştır. Bunlar; HIV/AIDS, SARS, H1N1 Domuz gribi, Ebola, MERS ve son olarak hala sürmekte olan COVID-19 salgınlarıdır. Bu salgın hastalıkların da her birinin insanlığın sosyal ve iktisadi hayatına etkileri olmuştur. Bunlardan özellikle HIV/AIDS salgın hastalığı 30 milyon civarında insanın ölümüne neden olmuştur. COVID-19 salgını ise hala sürmekte olup Aralık 2020 itibariyle 72 milyon civarında vaka sayısı ve bugüne kadar yaklaşık 1,6 milyon insanın ölümüne neden olmuştur.

2. COVID-19

Bir koronavirüsün halk sağlığını tehdit etmesi, toplumlar için bir ilk değildir. 2002-2003 yıllarında şiddetli akut solunum sendromu (SARS) koronavirüs salgını ve 2012 yılında yine koronavirüs Ortadoğu solunum sendromu (MERS) da dünyanın çeşitli bölgelerinde halk sağlığını tehdit etmişti. Bu virüsler arasındaki ortak bağlantı, hepsinin muhtemel başlangıcı hayvandan insana bulaşması şeklinde ortaya çıkmasıdır (Jamal ve Budke, 2020).

COVID-19 ilk olarak 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktığında SARS-Cov 2 olarak isimlendirilen bu virüs 07 Ocak 2020 tarihinde yeni tip koronavirüs olduğu ifade edilerek COVID-19 olarak adlandırılmıştır. Virüs ile ilgili dünyada ilk ölüm 11 Ocak 2020'de gerçekleşmiştir. Dünya Sağlık Örgütü 30 Ocak 2020'de Uluslararası Halk Sağlığı Acil Durumu (PHEIC) ilan ettiğinde virüs Çin dışındaki pek çok ülkeye yayılmıştı. Bu yüzden

DSÖ COVID-19'un hızla yayılmasını önlemek için tüm ülkelerin birbirleriyle iş birliği yapmasını istemiştir

(<https://tinyurl.com/y8ovtja7>). Sürecin sonunda 11 Mart 2020 tarihinde DSÖ tarafından COVID-19 salgın hastalık olarak ilan edilmiştir (<https://tinyurl.com/vyvm6ob>). Küresel olarak bildirilen ölümlerin ve vakaların yaygınlığına ve sayısına bakıldığında, Covid-19 kesinlikle bir pandemi yani salgın hastalıktır (MintAsia, 2020).

Türkiye'de ilk tespit edilen COVID-19 vakası Sağlık Bakanlığı tarafından 10 Mart 2020'de açıklanmıştır. Virüse bağlı ilk ölüm ise 17 Mart 2020'de gerçekleşmiştir.

(<https://Covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/gunluk-vaka.html>). 1 Nisan 2020'de ise koronavirüs vakalarının tüm Türkiye'ye yayıldığı açıklanmıştır (<https://tinyurl.com/y8wkwrl>).

COVID-19 Türkiye'de sosyal, kültürel, ekonomik, idari, iktisadi, askeri ve dini alanlarda birçok önemli değişikliklere ve devletin birtakım radikal kararlar almasına neden olmuştur. Bazı yerleşim yerlerinde, köylerde, kasabalarda ve mahallelerde COVID-19 tedbirleri kapsamında karantina uygulaması yapılmıştır. İlk, orta ve liselerde eğitim-öğretimin tatil edilmesi ve üniversitelerde bahar dönemi derslerinin iptal edilerek sınavların ertelenmesiyle eğitime ara verilmiştir. Havayolu şirketleri tüm yurtdışı ve yurtiçi uçuşlarını ikinci bir duyuruya kadar sonlandırmıştır. Başta cuma namazı olmak üzere cami ve mescitlerde namaza ara verilmiştir. Alışveriş merkezleri, kafeler, restoranlar, kahvehaneler, nişan ve düğün salonları, berberler ve kuaförler, konser ve spor salonları, müzeler, oteller ve kurslar

geçici süreliğine kapatılmıştır. Tüm branşlarda spor müsabakaları ertelenmiştir. Cezaevlerinden 90 bine yakın tutuklu tahliye edilmiştir. Adliyelerde duruşmalar vb. işlemler 15 Haziran 2020'ye ertelenmiştir. Kışlalarda askerlerin celp ve terhis işlemleri ertelenmiştir. Toplu taşıma araçlarında seyrek oturma düzenine geçilmiş, her yerde maske kullanım zorunluluğu getirilmiş ve şehirler arası seyahatler valilik iznine bağlanmıştır.

COVID-19'un genel vaka ölüm oranı şu anda Türkiye'de %2 seviyelerindedir. (<https://Covid19.saglik.gov.tr/>) COVID-19'a karşı Türkiye'de mücadele devam ediyor. Nihai başarıyı yakalayabilmek için insanların COVID-19'a yönelik bilgi, tutum ve uygulamalarından büyük ölçüde etkilenen kontrol önlemlerine bağlılık esastır (Tachfouti vd., 2012; Ajilore vd., 2017; Zhong vd., 2020). Bulaşıcı hastalıklara karşı bireylerin bilgi ve tutumları, toplumdaki panik duygu düzeyi ile ilişkili olup, bu durumda hastalığın yayılmasını önleme girişimlerini daha da zorlaştırabileceğini göstermektedir (Person vd., 2004).

Türkiye'de COVID-19'un salgın yönetimini kolaylaştırmak için, halkın bu kritik anda COVID-19 hakkındaki farkındalığını anlamaya acil bir ihtiyaç vardır.

2.1. COVID-19 ile İlgili Yapılan Çalışmalar

COVID-19 için ilaç geliştirme çalışmaları sürerken, sosyal ve davranış bilimleri de salgın hastalıklarla mücadele ve salgın hastalıkların etkilerini yönetmek için değerli bilgiler sağlayabilir. Etkili halk sağlığı mesajlarını formüle etmek, hastalık yayılımı ile

ilgili kültürel ve yapısal faktörleri belirlemek, toplumlarda olumlu sosyal davranışları sürdürmek, kaygı ve yalnızlığı yönetmek için sosyal araştırmalara ihtiyaç vardır (Van Bavel vd., 2020). Bu kapsamda Dünya’da ve Türkiye’de COVID-19’a ilişkin, salgın sürecinde birçok sosyal araştırmalar yapılmış ve yapılmaya da devam edecek gibi görünmektedir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Çetin ve Anuk (2020) tarafından yapılan bir çalışmada üniversite öğrencilerinin COVID-19 sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılıkları ölçülmüştür. Bu çalışmada, COVID-19 nedeni ile ölüm yaşayanların yalnızlık duyguları yüksek iken, aile ve yakın çevrelerinde COVID-19 nedeni ile ölüm yaşamayanların psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kırık ve Özkoçak (2020) sosyal medyanın COVID-19 salgın hastalığı üzerindeki rolünü incelemişlerdir. Bu çalışmada toplumda korku, panik ve endişenin sosyal medya paylaşımlarına yansıdığı ifade edilmektedir. Afacan ve Avcı (2020) yapmış oldukları çalışmada sosyolojik açıdan COVID-19 değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada COVID-19’un Türk toplumu üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Türk toplumunun sağlık sistemine ve hekimlere olan güven ve desteği de bu çalışmada ifade edilmiştir. Güreşçi’nin (2020) yapmış olduğu çalışmada COVID-19 salgını esnasında kriz yönetimi iletişimi incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin COVID-19 sürecinde yürütmüş olduğu kriz yönetimi ve kriz iletişimi konusunda başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Günay ve arkadaşlarının (2020) yapmış oldukları bir senaryo analizinde her türlü afet ve krizlerden etkilenen en hassas sektör olan turizm sektörüne COVID-19'un etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda turizm sektöründe en kötü 15,2 milyar dolar ve en iyi senaryo olarak 1,5 milyar dolar gelir kaybı yaşanacağı öngörülmüştür. Şen (2020) tarafından yapılan çalışmada ise hazır yemek üreten firmaların COVID-19'dan etkilenme dereceleri ölçülmüştür. Çalışmanın sonucunda hazır yemek firmalarının kapasitelerinin düştüğü tespit edilmiştir. Akca (2020) ise, COVID-19'un havacılık sektörüne etkisini araştırmıştır. Bu çalışmada dünyada görülen daha önceki salgınlardan sonra havacılık sektörünün 6 ayda kendini topladığı ifade edilirken, COVID-19 salgınının etkilerinin daha büyük olacağı öngörülmektedir.

3. SALGIN HASTALIKLAR VE SALGIN HASTALIKLAR İLE MÜCADELE

Salgın hastalıkların uzun bir geçmişi vardır ve tıp literatüründe salgın hastalık kavramı yerine “Pandemi” kavramı kullanılmaktadır. Ancak terimin kendisi henüz birçok tıbbi metin tarafından tanımlanmamıştır. İnsanlık tarihinde, pandemi ile ilişkili krizlerin küresel olarak sağlık, ekonomiler ve hatta ulusal güvenlik üzerinde çok büyük olumsuz etkilere neden olduğu bir dizi önemli pandemi kaydedilmiştir (Qiu vd., 2017). Pandemi, Eski Yunan dilinde “tüm” anlamına gelen “pan” ve “insanlar” anlamına gelen “demos” sözcüklerinden oluşan “tüm insanları etkileyen” anlamında bir kavramdır (Honigsbaum, 2009).

Dünya hızla büyük bir krize hazırlanmak zorundadır. Bir salgın hastalık ne zaman pandemi olarak ilan edilir sorusunu cevabı için; bir salgın hastalık, genellikle coğrafi erişimiyle sınırlı bir hastalık veya enfeksiyon vakası sayısındaki ani artışı ifade eder. Örneğin, 2013'teki Ebola virüsü salgını 11.000'den fazla insanın ölümüyle sonuçlandı, ancak büyük ölçüde Batı Afrika ile sınırlıydı. Fakat bir pandemi, birçok kıtaya ve ülkeye yayılmış bir salgındır (MintAsia, 2020).

Salgın hastalıklar tarih boyunca dönemsel olarak meydana gelmiştir ve ardında birçok ölüm bırakmıştır. Acil durum yönetim planlamacıları, salgın hastalıkların toplum üzerindeki etkisini azaltmak için çalışmaktadırlar. 1918'deki İspanyol gribi gibi salgın hastalıklar, gemi seyahati ve insandan insana bulaşma kolaylığı nedeniyle hastalık hızla dünyaya yayıldığından hızla küresel bir sorun haline gelmiştir (Goss, 2017). Genellikle acil durumlar, felaketler, terör saldırıları ve salgın hastalıklar acil durum yönetimi profesyonellerini hazırlıksız yakalar (McKinnell, 2012). Bazı acil durumların karmaşıklığı ile komuta, iletişim, planlama, kaynak yönetimi ve halkla ilişkiler alanlarında sorunlar tekrar tekrar tanımlanmaktadır. Bu bilinçle, acil durum yönetimi planlamacıları için alan hazırlığını değerlendirmek için mevcut her aracı kullanmamak sorumsuzluk olacaktır (Goss, 2017).

Salgın hastalıkla mücadele edilebilmesi için kamu yönetimi etkinliğine ihtiyaç vardır. Bu etkinlik halk sağlığı önlemlerine yansıtıldığı vakit hastalığın yayılması büyük ölçüde azaltılabilir. Sosyal mesafeyi uygulamak sağduyu gibi görünüyor ve bu politika

SARS salgını sırasında Asya'da başarıyla kullanıldı. Bununla birlikte, bu tür politikalar grup odaklı Asya kültürlerinde işe yarayabilir, ancak ABD, Avustralya ve Batı Avrupa gibi daha bireysel ülkelerde geçerli olmayabilir (Hilyard vd., 2010). Organizasyonlar acil bir etkinliğe hazırlanırken, genellikle bir eylem planı veya misyon beyanı geliştirirler. Ancak, bir kuruluşun bir eylem planı geliştirip yayınlaması, kuruluşun acil bir olaya müdahale etmeye hazır olduğu anlamına gelmez. Eksiklikleri ve boşlukları tespit etmek amacıyla müdahale planını sürekli olarak test etmek, değerlendirmek ve uygulamak son derece önemlidir. Algular, organizasyon personelinin başarılı bir yanıt için gerekli olduğunu düşündüğü eğitime göre değişir (Nowlan, 2012). Personelin, özellikle acil durumları düzenli olarak tecrübe etmedikleri veya ilgilenmedikleri takdirde, hazırlıklı olma algularını yükseltmek için eğitimlerini sürdürmeleri ve eğitimlerine devam etmeleri de önemlidir. Planlamacılar, gerçekçiliği alıştırmaya sürecine dahil etmeli ve tatbikatlar, cezalandırıcı bir değerlendirme aracı olmanın aksine planlamadaki sorunları veya boşlukları belirlemeye teşvik etmelidir (Donahue ve Tuohy, 2006).

Dünya nüfusundaki büyük artışlar ve kentsel bölgelerdeki insan yoğunluğunun fazla olması salgın hastalıklarla karşılaşma riskini artırmaktadır (Mahmood, 2009). Salgın hastalıklara karşı hazırlık konusu ele alınırken, bu duruma insanlar çeşitli şekillerde yaklaşım gösterir. Kimi insanlar, “Başıma gelmesi mümkün değil. Çünkü geçmişte hayatta kaldım ve böylece gelecekte de hayatta kalmaya devam edeceğim ve sadece güvenli tarafta olmak için evde kalacağım” şeklinde yaklaşım gösterirler. Kimi insanlarda, teknolojiye

sahip olmak ve başkalarından daha iyi olduğunu düşünmek gibi kibir öne çıkar. Kimi insanlarda ise, cehaletten gelen kayıtsızlık ve hafife alma eğilimi vardır (Fielding, 2009). Bir salgın hastalığın ilk aşamalarında, insanlar salgın hastalığın topluma getirebileceği tehditlere karşı ilgisiz olabilir. Kayıtsızlık, halkın hastalık oluşturan mikropların İspanyol Gribi gibi bir salgın hastalığa neden olma potansiyeli ve insanların afetlerle ilişkili riski algılamada güçlüğü konusunda anlayış eksikliğinin bir sonucu olabilir (Wilson vd., 2007). Buna ek olarak, insanların bir virüsün mutasyon yeteneği ile birlikte salgın hastalıkla ilgili risk algısı büyük bir sağlık tehdidi haline gelebilir (Hilyard ve diğerleri, 2010).

Depremler, kasırgalar ve tsunamiler gibi grip salgınları da tekrarlayan doğal afetlerdir. İnfluenza virüsünün doğal rezervuarı vahşi su kuşlarıdır. Ancak bir insan grip salgınının, meydana gelmesi için insanların önceden var olan bir bağışıklığa sahip olmadığı ve insandan insana kolayca geçmesine izin veren kritik genetik değişikliklere maruz kaldığı bir kuş gribi virüsünün bir türü gelişmelidir. İnfluenza virüsünün H5N1 türü şimdiye kadar insan sağlığı üzerinde sınırlı bir etkiye sahipti. Ancak mevcut bir tür doğru genetik değişikliklere maruz kalırsa bir insan gribi salgını meydana gelebilir ve bu durum yıkıcı olabilir (Osterholm, 2007). Küresel bir salgın hastalık potansiyeli bugün, eskisinden daha muhtemeldir. Geçmiş ve günümüz arasındaki en büyük fark, enfekte olmuş bir bireyin son derece kısa bir sürede dünyayı dolaşabilmesidir. Bir insanın dünya çapında uçabilmesinin kolaylığı ile, enfekte olmuş bir kişi bir salgın hastalık oluşturan mikrobu haftalara veya aylara karşı birkaç saat içinde

yayabilir. Bir virüsün kısa bir kuluçka süresi olsa bile, enfekte olmuş bir kişi herhangi bir virüs belirtisi göstermeden önce dünyayı gezebilir (Goss, 2017).

Hastalık salgınlarını tanıma ve bunlara yanıt verme sistemleri çok yavaş hareket ettiğinde, sonuç; gereksiz gecikme, daha fazla hastalık yayılması, daha fazla etkilenen ek insanlar ve daha fazla hayat kaybı anlamına gelir. Bu yüzden salgınların uluslararası halk sağlığı acil durumu (PHEIC) olarak değerlendirme ve ilan etme yöntemlerinde değişiklik yapılması gerekebilir (Hoffman ve Silverberg, 2018).

Yerel yönetimler genellikle kasırga, sel ve diğer doğal afetler gibi yerel acil durumlarla başa çıkabilmekte iken, salgın hastalıklar hızla çoğalma yeteneğine sahip oldukları için farklı bir sorun oluşturmaktadır. Salgın hastalıkların hızla küresel bir sorun haline gelme potansiyeli nedeniyle, hükümet müdahale etmek ve salgın hastalıklara müdahale için temel kurallar tesis etmek zorundadır (Goss, 2017). Salgın hastalıklara yanıt vermek için hükümetin politikaları arasında okullar, mağazalar, ibadethaneler ve kamu tesisleri gibi toplu yerlerin kapatılması; şüpheli vakaların karantinaya alınması ve göçmenlik yasağını da içeren sınırların kapatılması yer almalıdır (Hilyard vd., 2010).

Bir salgın hastalık sırasında, dünya çapında hastalıkların ve ölümlerin sayısı kaçınılmaz olarak tedarik zincirlerinde sorunlara neden olacaktır. İşçi devamsızlığı (hastalık, korku, bakmakla yükümlü olunan veya sevdiklerinize bakma ihtiyacı veya seyahat edememe eksikliği), yurtiçi ve yurt dışı seyahatlerdeki aksamalar, acil sağlık için

bağımlı olduğumuz kritik ürünleri sağlayan tedarik zincirlerinin her yönünü etkileyecektir. Elektrik, su kaynakları ve kanalizasyon sistemleri, gıda, reçeteli ilaçlar ve toplum güvenliği gibi konularda aksamalar meydana gelebilir (Kelley ve Osterholm, 2008). Şiddetli bir salgın hastalığa yakalanmadan önce, politika yapıcılar, salgın hastalıklarla başa çıkma planlarını gözden geçirmeli ve çoğu insanın gerçekçi bir şekilde izleyebileceği stratejiler ve uygunluğu kolaylaştırmak için yeterli mali ve yasal destek vermelidirler (Hilyard vd., 2010).

3.1. Salgın Hastalıklara Karşı Hazırlık Planlaması İhtiyacı

Salgın hastalıkların tarihsel sürecine bakıldığında salgın hastalıkların kaçınılmaz olduğu bir gerçek olarak insanlığın karşısına çıkmaktadır. Doğal olarak ortaya çıkan salgın hastalıkların yanında kasıtlı olarak ortaya çıkarılan salgın hastalıkların da varlığı bir gerçektir. Günümüz teknolojisi ile birtakım virüsleri genetik olarak değiştirmek ve başka salgın hastalıkları “tasarlamak” ve onları kasıtlı olarak insanlara bulaştırmak suretiyle ölüme, sosyal bozulmaya ve yaygın paniğe neden olması mümkündür (Gensheimer vd., 2003: 1645). Bir sonraki salgın hastalık ister doğal yollardan gelmiş olsun isterse kasıtlı olarak üretilmiş olsun dünya nüfusu üzerindeki yıkıcı etkilerini en aza indirmek için hazırlıklı olmak gerekmektedir. Salgın hastalıklara karşı sağlıklı bir hazırlık çalışması için yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde birden fazla ortağın desteğine ve iş birliklerine ihtiyaç vardır. Bulaşıcı hastalıklara ilişkin yapılacak hazırlık planlamasında şu beş konu çok önemlidir. Bunlar (Gensheimer vd., 2003: 1646):

Gözetim ve laboratuvar hizmetleri

İletişim

Sosyal hizmetler

Tıbbi bakım

Aşı ve ilaç çalışmaları

Bir salgın hastalığa karşı planlama yapmak ve ona yanıt vermek karmaşıktır ve salgın hastalıklar bir topluluktaki herkesi etkileyebilir. Bu nedenle, dünyanın dört bir yanındaki halk sağlığı görevlileri, sağlık uzmanları, araştırmacılar ve bilim adamları olası salgın hastalıklara karşı planlama yapmak ve bunlara hazırlanmak için birlikte çalışmalıdırlar. Bir salgın hastalık sırasında sağlık hizmetlerine olan ihtiyaç artışına yönelik uzun vadeli planlama, hizmet kalitesinin sürdürülmesi, hastalığın yayılmasının en aza indirilmesi ve en kötü durumda, pandeminin neden olduğu ölümlerin sayısının azaltılması için hayati öneme sahiptir (Schneider, 2007: 18). Bir salgın hastalığa karşı hazırlık planlama biriminde çalışan uzmanların katılımcı olduğu bir araştırmada katılımcılara herhangi bir salgın hastalık durumunda önceliklerinin belirlenmesi istenmiştir. Ölümleri azaltmak, hastalığa yakalanma oranlarını azaltmak, temel hizmetlerin sürdürülmesini sağlamak, ekonomik etkiyi azaltmak ve kaynakların eşit bir şekilde dağıtımını sağlamak şeklinde cevaplar verilmiştir. Bu önceliklerden özellikle ilk üçü çok fazla tercih edilmiştir (Gensheimer vd., 2003: 1646).

4. SALGIN HASTALIKLARIN SOSYAL VE İKTİSADİ ETKİLERİ

Salgın hastalıklar, yalnızca can kayıplarına neden olmayıp aynı zamanda ekonomileri altüst etmekte ve sosyal olarak kaosa neden olmaktadır. Salgın hastalıklar, diğer hastalıklar nedeniyle sağlık kuruluşlarına yapılan başvurularda sağlık hizmetlerine erişimi azaltarak sağlık sistemini bozar, bu da daha büyük ölüm oranlarına ve daha fazla ekonomik depresyona yol açar. Özellikle temel sağlık hizmetleri, halk sağlığı hizmetleri, sağlık altyapısı ve etkili enfeksiyon kontrol mekanizmaları zayıf olan ya da bunlara sahip olmayan ülkeler sosyal ve ekonomik yönden büyük bir yıkıma uğrayabilirler (GPMB, 2019: 13).

Salgın hastalıklar, bireyi ve toplumu birçok hususta etkileyen ve sosyal olarak bozulmalara neden olmaktadır. Çünkü salgın hastalıkların oluşturduğu tehditler arttıkça panikleme ve stres yaşayan bireyler, olağandışı davranış ve tutumlar sergileyebilmektedirler. İnsanlar, etkileri tahmin edilemeyen salgın hastalıklarla karşılaştığında korku ve panik duygusuyla korunma ve kaçınma davranışı sergileyebilirler. Riskler, potansiyel olarak bazı olumsuzlukları bünyesinde barındırır. Bu potansiyel nedeniyle şu anı etkiledikleri gibi geleceğe ilişkin umudu ve güveni de zedeleyebilmektedirler (Karataş, 2020: 6). Güvensizlik duygusunun temelinde risk durumlarındaki artışlar ve bireyselleşme vardır (Furedi, 2014: 109).

İnsanların salgın hastalıklarla başa çıkma yolları ve araçları, sosyal ve psikolojik durumlarına bağlıdır (Bhattacharya, 2020: 9). Küresel

ölçekteki salgınlar beş önemli psiko-sosyal durumu ortaya koymaktadır. Bunlar:

- Salgın hastalıkların ölüm ve bulaşma risklerinin olması nedeniyle insanların panik bir şekilde alış-verişe yönelmesi, gıda ve temizlik malzemesi depolamaya başlaması,
- Virüsün kaynağı olarak kabul edilen ve tüm dünyaya yayılmasına neden olduğu varsayılan toplumlara karşı dışlanma ve damgalanmayı içeren ırkçı tutum ve davranışların sergilenmesi,
- Bulaşma düşüncesi ve sağlığa ilişkin kaygılar nedeniyle gerekmediği halde sağlık sisteminin meşgul edilmesi,
- Salgının bulaşmaması için uygulanan sosyal mesafe, zorunlu izolasyon ve evde kalma gibi durumlara tahammül edememe ve yasaklara uymama davranışları ve
- Salgınla ilgili doğru olan bilgilerle birlikte aslı olmayan iddialarda ve komplo teorilerinde meydana gelen artışlardır.

Şu anda devam etmekte olan COVID-19 salgın hastalığında da görüldüğü gibi dünyada panik ve korkuyla marketlere yönelmeler, ırkçı söylemler, sağlık sistemlerinde yaşanan sorunlar ve komplo teorilerinin artması medya vasıtasıyla sürekli haber konusu yapılmaktadır (Karataş, 2020: 6). Salgın hastalıklarla ilgili yapılan çalışmalarda salgın hastalıkların ölümcül olmaları nedeniyle insanlar üzerinde endişe, panik ve korku oluşturmaktadır. Bununla birlikte böyle zor zamanlarda dayanışma ve yardımlaşma gibi olumlu davranışlar da ön plana çıkmaktadır (Chua vd., 2004; Mak vd., 2009).

Salgın hastalıklar, küresel sağlık ve ekonomiler için önemli bir tehdittir, yılda on milyarlarca dolara mal olur ve bu hastalıkların sıklığı ve etkisi giderek artmaktadır (Keough-Brown vd., 2010: 1345). Salgın hastalıklar dünya çapında ölümlere neden olurken ülkeleri yüz milyarlarca dolarlık ekonomik zarara da uğratmaktadır. Amerika'da yapılan bir çalışmada, olası bir küresel salgın hastalıkta 2012 yılı için 362 milyar dolar ve %12,6'lık GSYİH kaybına neden olacağı tahmin edilmiştir. Küresel nüfusun seyahat ve ticaret ağları yoluyla artan bağlantısı hem salgın hastalıkların ortaya çıkmasını hem de bu hastalıkların yayılmasını artıracaktır. Dolayısıyla bu durumun muhtemel olumsuz ekonomik etkileri de artacaktır (Pike, 2014: 2).

Artan salgın hastalık tehdidine karşı ele alınması gereken konular, salgınların yayılmasını yavaşlatan veya durduran maliyetli bir politika uygulayıp uygulamamak, eğer bir politika uygulanacaksa bunun için en uygun zamanın belirlenmesi, bu uygulamanın sonuçları. Salgın hastalıkların doğasında belirsizlik vardır. Bu belirsizlik önemli bir tehdittir. En uygun politikanın belirlenebilmesi için salgın hastalıkların gelişiminin ve neden olabilecek beklenen zararların dikkate alınması gerekmektedir (Pike, 2014: 3-4).

Şu anda devam etmekte olan COVID-19 salgını gibi bugüne kadar yaşanmış olan salgın hastalıkların çeşitli etkileri olmuştur. Seyahat ve eğlence gibi sektörler salgın hastalıklardan olumsuz etkilenirken gıda ve ilaç gibi sektörler bu hastalıklardan olumlu yönde etkilenmektedirler. Fakat salgın hastalıkların etkisi uzar ve devam ederse ekonomileri yavaşlatmakla kalmaz durdurabilir (Roa, 2020: 1).

Piyasaların ölümcül bir salgın hastalığa tepki verme şekli, küresel müdahale uygulamalarına göre farklı olmuştur. Havayolu endüstrileri ve yolcu gemisi şirketleri gibi seyahat sektörleri için stok performansı bir pandemi sırasında büyük ölçüde azalmaktadır. Bunun nedeni, şu anda COVID-19'da görüldüğü gibi bir salgın hastalık sırasında sınırlı seyahatten kaynaklanmaktadır. Bunun aksine, bir aşı üretme çabasında olan ilaç şirketleri, sanal işlemler, hizmetler ve iletişim konusunda uzmanlaşmış şirketler, ör. Zoom, Amazon vb. hisse senedi fiyatları yükselmiştir (Roa, 2020: 9).

11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO), koronavirüs (COVID-19) salgınının küresel bir salgın hastalık olduğunu resmen ilan etti. Salgının belirgin ekonomik etkileri oldu. Kısa vadede, birçok ülke katı karantina politikaları benimsediğinden, ekonomik faaliyetleri önemli ölçüde sınırlı kalmıştır. Bu pandeminin uzun vadeli sonuçları, kitlesel işsizlik ve iş başarısızlıklarıdır. Birçok sektör ve endüstri birtakım zorluklarla karşılaşmıştır (Zhang vd., 2020: 1). COVID-19 salgınının büyük belirsizliği ve bununla bağlantılı ekonomik kayıplar, piyasaların oldukça değişken ve öngörülemez hale gelmesine neden olmuştur (Zhang vd., 2020: 5). COVID-19, dünya çapında harcama davranışlarında uzun vadeli bir değişikliğe yol açabilir. Örneğin, HIV/AIDS salgınından kaynaklanan tüketici davranışında kalıcı birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Açıktır ki, harcamalarda ve taleplerde dünya çapında bir gerileme ve küresel ekonomi için ciddi bir zorluk oluşturacaktır (Goodell, 2020: 2). Dünya ekonomisinin 2020 yılında en az %2,4 daralacağı öngörülmektedir (OECD, 2020). 2020 yılında küresel çapta doğrudan yabancı yatırım akışının %30-40

arasında azalması beklenmektedir (UNCTAD, 2020). Yine Uluslararası Çalışma Örgütü ILO COVID-19'dan dolayı küresel çapta 5-25 milyon insanın işsiz kalacağını tahmin etmektedir (ILO, 2020). UNESCO ise dünyada yaklaşık 1,5 milyar öğrencinin fiilen okullarından uzak kalacağını tahmin etmektedir (UNESCO, 2020). Dünya Bankası, küresel bir grip salgınının dünya ekonomisine 800 milyar dolara mal olacağını ve on milyonlarca insanı öldüreceğini tahmin ediyor (Garret, 2008: 75). Bu nedenle COVID-19 salgınının küresel çapta toplumsal hayatı önemli ölçüde etkileyeceği ve birtakım değişimlere neden olacağı ve bu gelişmelerin sosyal ve ekonomik sonuçlarının olacağı kaçınılmazdır (Duran ve Acar, 2020: 55).

SONUÇ

Salgın hastalıklar, küresel sağlığı ve ekonomileri tehdit etmektedir. Ayrıca bu hastalıkların sıklığı artmaktadır. 21. yüzyılda insanlık beş önemli salgın hastalıkla karşı karşıya kalmıştır. Bunlar; 2002 yılında SARS, 2009 yılında H1N1, 2014 yılında Ebola, 2016'da Zika ve son olarak da 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgın hastalığıdır. Dünyada birçok ülkeyi etkisi altına alan bu salgınlar pek çok ölüm, hastalık ve ekonomik kayıplara neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Her salgın hastalık, onun nasıl sınırlanabileceği konusunda bilgi edinme ve bir plan geliştirme fırsatıdır. Bir salgın hastalığın etkilerini hafifletmenin anahtarı, devletin her kademesinin başarılı bir şekilde iş birliği ve planlaması ile birlikte toplumun da aktif bir şekilde bu süreçlere dahil olmasıdır. Küresel olarak koordine edilen salgın hastalıklarla mücadele stratejileri, iklim değişikliğini ele

alan mevcut stratejilere benzer şekilde uyarlanabilir olmalı ve bir virüsün ortaya çıktıktan sonra etkisini azaltmaya yönelik olmalıdır.

Salgın hastalıklarla mücadele konusunda pek çok ülke seyahat kısıtlaması, sınırların kapatılması, çalışma koşullarının değişmesi, eğitim-öğretimin uzaktan online yürütülmesi ve karantina uygulaması gibi tedbirlerle hastalığın neden olabileceği maliyetleri en aza indirme amacı güderken muhtemel yaşanacak sosyal ve ekonomik krizlerden de etkileneceklerini düşünmektedirler. Öyle ki tüm dünyada özellikle COVID-19 salgın hastalığı sonrası artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı görüşü hâkim olmaya başlamıştır. Salgın hastalıklar alınan önlemlerle ve geliştirilen tedavi yöntemleriyle etkisini azaltacaktır. Ancak salgın hastalıkların bulaşma yolları ve bulaşma özelliğinin yüksekliği dikkate alındığında bireysellik ön plana çıkaracaktır. Toplumsal faaliyetlerde bulunma, birlikte hareket etme ve birlikte yaşama gibi düşüncelerin yerini bireysel hareket etme, ben merkezli düşünme ve yalnızlığa bırakma ihtimali olacaktır.

Ekonomide güven ortamı çok önemlidir. Salgın hastalıkların ekonomik anlamda sebep olduğu güvensizliği ve zararları azaltmak ve şirketleri iflastan kurtarmak için ekonomik kalkınmaya ivme kazandıracak ekonomi politikaları uygulanmalı, mali önlemler alınmalı ve üretimin daha da artırılması gerekmektedir. Bunun için finansman imkanları, vergi indirimleri ve hibe gibi birtakım teşvikler verilmelidir. Özellikle salgın hastalık sürecinde, öncesinde ve sonrasında hangi sektörlere odaklanılması gerektiğinin tespit edilmesi gerekmektedir. KOBİ'ler çoğu ekonominin bel kemiği olduğundan,

hükümetler, bu işletmelerin korona krizinin neden olduğu mevcut sorunlarının üstesinden gelmelerine yardımcı olmak için KOBİ'lerin çalışanlarını ekonomik anlamda koruma altına almalı, vergi muafiyeti imkânı tanımalı ve harcamaları ve yatırımları artırmak için kolay kredi imkanları sunulmalıdır.

Salgın hastalıklar, insanoğlunun yeryüzünde hikmetle var edilen doğaya karşı bakış açısını değiştirmesi gerekmektedir. İnsanoğlunun bitmek bilmeyen istekleri, tükenmeyen ihtiyaçları var olmakla birlikte yeryüzündeki kaynakların kıtlığı ve bir gün hepsinin tükeneceği gerçeği insanlığın hırslarını, bencilliğini ve önceliklerini değiştirmesi ve gözden geçirmesi gerektiğini göstermektedir. Ya sağlıklı bir yaşam tercih edilecek ve beklenen son elden geldiği kadarıyla geciktirilecek ya da kar maksimizasyonu anlayışı ile insanlığın sonu ile olabildiğinden daha önce karşılaşılacak.

KAYNAKÇA

- Afacan, E. ve Avcı, N. (2020). Korona virüs (Covid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 7, No. 5, ss. 1-14.
- Ajilore K., Atakiti I. and Onyenankey K. (2017). “College students’ knowledge, attitudes and adherence to public service announcements on Ebola in Nigeria: Suggestions for improving future Ebola prevention education programmes”, *Health Education Journal*, Vol. 76, pp. 648-60.
- Akca, M. (2020). Covid-19’un Havacılık Sektörüne Etkisi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 7, No. 5, ss. 45-64.
- Alpago, H. ve Alpago, O, D. (2020). Koronavirüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 8, ss. 99-114.
- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 19, No. 37, ss. 304-318.
- Bhattacharya, S. (2020). The Social Impact of The COVID-19 Pandemic, *ORF Issue Brief*, Vol. 406, pp. 1-13.
- Chua, S. E., Cheung, V., McAlonan, G. M., Cheung, C., Wong, J. W., Cheung, E. P., & Tsang, K. W. (2004). Stress and psychological impact on SARS patients during the outbreak. *The Canadian Journal of Psychiatry*, Vol. 49, No. 6, pp. 385-390.
- Çetin, C. ve Anuk, Ö. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örnekleme, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 7, No. 5, ss. 170-189.
- Decameron, (2014). Social and Economic Effects of the Plague, https://www.brown.edu/Departments/Italian_Studies/dweb/plague/effects/social.php, Erişim Tarihi: 12.12.2020.
- Donahue, A. and Tuohy, R. (2006). Lessons We Don’t Learn: A Study of the Lessons of Disasters, Why We Repeat Them, and How We Can Learn Them, *Homeland Security Affairs*, Vol. 2, No. 2, pp. 1-28.

- Duran, S. M. ve Acar, M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri, *International Journal of Social and Economic Sciences*, Vol. 10, No. 1, ss. 54-67.
- Fielding, R. (2009). Continuity in Crisis Multi-Sectoral Pandemic Preparedness, S. Rajaratnam School of International Studies, Vol. 16, pp. 103-107.
- Fujimura, S. (2003). Purple DeathThe Great Flu of 1918, *Perspectives in Health Magazine*, Vol. 8, No. 3, https://www.paho.org/English/DD/PIN/Number18_article5.htm, Erişim Tarihi: 12.12.2020.
- Furedi, F. (2014). *Korku Kültürü: Risk Almanın Riskleri*, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Garret, A. T. (2008). Pandemic Economics: The 1918 Influenza andIts Modern-Day Implications, *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Vol. 90, No. 2, pp. 75-93.
- Gensheimer, F. K., Meltzer, I. M., Postema, S. A. and Strikas, A. R. (2003). Influenza Pandemic Preparedness, *Emerging Infectious Diseases*, Vol. 9, No. 12, pp. 1645-1648.
- Goodell, W. J. (2020). COVID-19 and Finance: Agendas for Future Research, *Finance Research Letters*, Vol. 35, pp. 1-5.
- Goss, T. (2017). *Emergency Managers' Perceptions of All-Hazards Pandemic Planning Effectiveness in North Texas*, Walden University, ProQuest Dissertations Publishing.
- GPMB, (2019). *A World at Risk Annual Report on Global Preparedness for Health Emergencies*, WHO, Switzerland.
- Günay, F., Bayraktaroğlu, E. ve Özkul, K. (2020). Assessing the Short-term Impacts of COVID-19 Pandemic on Foreign Visitor's Demand for Turkey: A Scenario Analysis, *Journal of Ekonomi*, Vol. 4, pp. 80-85.
- Güreşçi, M. (2020). Covid-19salginında Türkiye’de Kriz Yönetimi İletişimi: T.C. Sağlık Bakanlığı, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 7, No. 5, ss. 53-65.

- Hilyard, K. M., Freimuth, V. S., Musa, D., Kumar, S. and Quinn, S. C. (2010). The Vagaries of Public Support for Government Actions in Case of a Pandemic, *Health Affairs*, Vol. 29, No. 12, pp. 2294–2301.
- Hoffman, S. J. and Silverberg, S. L. (2018). Delays in Global Disease Outbreak Responses: Lessons from H1N1, Ebola, and Zika, *American Journal of Public Health*, Vol. 108, No. 3, pp. 329-333.
- Honigsbaum, M. (2009). Historical Keyword Pandemic, *The Lancet*, Vol. 373, 1939.
- ILO, (2020). ILO Monitor 2nd Edition: COVID-19 and The World of Work Updated Estimates and Analysis. ILO. Nisan 2020.
- Jamal, T. and Budke, C. (2020), Tourism in a World with Pandemics: Local-Global Responsibility and Action, *Journal of Tourism Futures*, pp. 1-8.
- Jr. Roa, E. D. (2020). Pandemics: How the Stock Market and Other Financial Instruments Compares to Past Pandemics, California State University, ProQuest Dissertations Publishing.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme, *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Vol. 4, No. 1, ss. 3-17.
- Kelley, N., & Osterholm, M. (2008). Pandemic influenza, electricity, and the coal supply chain; addressing crucial preparedness gaps in the United States. Center for infectious disease research & policy. University of Minnesota. Accessed online. <https://tinyurl.com/y7mfyvnu>
- Keogh-Brown, R. M., Wren-Lewis, S., Edmunds, J. W., Beutels, P. and Smith, D. R. (2010). The Possible Macroeconomic Impact On The Uk of An Influenza Pandemic, *Health Economics*, Vol. 19, No. 11, pp. 1345-1360.
- Kırık, M. A. ve Özkoçak, V. (2020). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Korona virüs (Covid-19) Pandemisi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 7, No. 45, ss. 133-154.
- Kluge, P. H. H. (March, 2020). We can beat COVID-19 virus through solidarity. WHO <https://tinyurl.com/y8ovtja7> adresinden 21 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

- Mahmood, J. (2009). The Role of Non-Governmental Organizations in Pandemic Preparedness, S. Rajaratnam School of International Studies, Vol. 16, pp. 113-116.
- Mak, I. W., Chu, C. M., Pan, P. C., Yiu, M. G., & Chan, V. L. (2009). Long-term psychiatric morbidities among SARS survivors, *General Hospital Psychiatry*, 31(4), 318-326. doi:10.1016/j.genhosppsy.2009.03.001
- McKinnell, S. (2012). Dimensions of Disaster During Hurricane Katrina: Landscape, Levees, and the Least Fortunate, Colorado State University, Undergraduate Honor Thesis.
- MintAsia, Hong Kong. (2020). How India Can Tackle the Approaching Storm, Hong Kong: HT Digital Streams Limited.
- Nowlan, W. P. (2012). A survey of the extent and perception of readiness of the emergency action plans by athletic trainers in high schools within the Eastern Athletic Trainers' Association, United States Sports Academy, ProQuest Dissertations Publishing.
- OECD, (2020). Interim Economic Assessment Coronavirus: The World Economy et Risk. Mart 2020. <https://www.oecd.org/economic-outlook/>
- Osterholm, T. M. (2007). Unprepared for a Pandemic, *Council on Foreign Relations*, Vol. 86, No. 2, pp. 47-57.
- Özden, K. ve Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları, *İdealkent*, Vol. 5, ss. 60-87.
- Person, B., Sy, F., Holton, K., Govert, B., Liang, A., Garza, B. Gould D., Hickson, M., McDonald, M., Meijer, C., Smith, J., Veto, L., Williams, W. and Zauderer, L. (2004). Fear and Stigma: The Epidemic within the SARS Outbreak, *Emerging Infectious Diseases*, Vol. 10, No. 2, pp. 358-363.
- Pike, J. (2014). Essays on The Economic Impacts of Emerging Infectious Diseases, University of Wyoming, ProQuest Dissertations Publishing.
- Qiu, W., Rutherford, S., Mao, A. and Chu, C. (2017). The Pandemic and its Impacts, *Health, Culture and Society*, Vol. 9-10, pp. 3-11.
- Riedel, S. (2005). Edward Jenner and the History of Smallpox and Vaccination, *Baylor University Medical Center Proceedings*, Vol. 18, pp. 21-25.

- Sağlık Bakanlığı (2020). <https://Covid19.saglik.gov.tr/> adresinden 21 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Sağlık Bakanlığı (2020). <https://Covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/gunluk-vaka.html> adresinden 21 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Schneider, A. S. (2007). *Communication and Pandemic Preparedness In Rural Critical Access Hospitals*, University of North Dakota, ProQuest Dissertations Publishing.
- Sim, K., Chan, H.Y., Chong, N. P., Chua, C. H. and Soon, W. S. (2010). Psychosocial and Coping Responses within The Community Health Care Setting Towards a National Outbreak of An Infectious Disease, *Journal of Psychosomatic Research*, Vol. 68, pp. 195-202.
- Şen, A. M. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'deki Yemek Firmalarında Oluşturduğu Etkinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Afet ve Risk Dergisi*, Vol. 3, No. 1, pp. 89-100.
- Tachfouti N., Slama K., Berraho M. and Nejjar C. (2012). The impact of knowledge and attitudes on adherence to tuberculosis treatment: a case-control study in a Moroccan region, *Pan Afr Med Journal*, Vol. 12, p. 52.
- Tognotti, E. (2010). The Eradication of Smallpox, A Success Story for Modern Medicine and Public Health: What Lessons for The Future?, *Journal of Infection in Developing Countries*, Vol. 4, No. 5, pp. 264-266.
- Türk, A., Bingöl, A. B. ve Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol. 19, ss. 612-632.
- Türkiye'deki son durum vaka ve ölüm sayısı. İllere göre corona virüs vaka sayısı. (4 Nisan 2020). *Hürriyet*, <https://tinyurl.com/y8wkwrkl> adresinden 21 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- UNCTAD, (2020). *Investment Trends Monitor*. 26 Mart 2020.
- UNESCO Press Release, (2020). 1.37 Billion Students Now Home As COVID-19 School Closures Expand, Ministers Scale up Multimedia Approaches to Ensure Learning Continuity.

- Van Bavel, J.J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., Crockett, M. J., Crum, A. J., Douglas, K. M., Druckman, J. N. Drury, J., Dube, O., Ellemers, N., Finkel, E. J., Fowler, J. H., Gelfand, M., Han, S., Haslam, S. A., Jetten, J., Kitayama, S., Mobbs, D., Napper, L. E., Packer, D. J., Pennycook, G., Peters, E., Petty, R. E., Rand, D. G., Reicher, S. D., Schnall, S., Shariff, A., Skitka, L. J., Smith, S. S., Sunstein, C. R., Tabri, N., Tucker, J. A., van der Linden, S., Van Lange, P. A. M., Weeden, K. A., Wohl, M. J. A., Zaki, J., Zion, S. and Willer, R. (2020). Using social and behavioural science to support Covid-19 pandemic response, <https://doi.org/10.31234/osf.io/y38m9>.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y, Xu, L, Ho, S. C. and Ho, C. R. (2020). Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 17, pp. 1-25.
- WHO (March, 2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19- 11 March 2020. <https://tinyurl.com/vyvm6ob> adresinden 21 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Wilson, S., Temple, B., Milliron, M., Vazquez, C., Packard, M. and Rudy, B. (2007). The Lack of Disaster Preparedness by the Public and it's Affect on Communities, *The Internet Journal of Rescue and Disaster Medicine*, Vol. 7, No. 2, pp. 1-8.
- Zhang, D., Hu, M. and Ji, Q. (2020). Financial Markets Under the Global Pandemic of COVID-19, *Finance Research Letters*, Vol. 36, pp. 1-6.
- Zhong, B., Luo, W., Li, H., Zhang, Q, Liu, X, Li, W. and Li, Y. (2020). Knowledge, attitudes, and practices towards Covid-19 among Chinese residents during the rapid rise period of the Covid-19 outbreak: a quick online cross-sectional survey, *International Journal of Biological Sciences*, Vol. 16, No. 10, pp. 1745-1752.

BÖLÜM 5
COVID-19'UN YOKSULLUĞU ARTTIRMADAKİ ROLÜ

Tülay ORUÇ¹

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi PHD, Konya, Türkiye. baturtulay@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-1700-6663

GİRİŞ

2019 yılının son aylarında Çin'in Whuan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 küresel bir salgın olup toplumlara birçok yönden tehdit etmektedir. COVID-19 salgını dünyada yaşanan eşitsizlikleri daha da arttırarak sosyal, siyasi, ekonomik, toplumsal sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Birinci yılını doldurup ikinci yılına giren etkisini dönemsel olarak arttırıp dönemsel olarak azaltan corona virüsü tüm dünyayı birçok açıdan olumsuz yönde etkilemektedir ve etkilemeye de devam etmektedir. İnsanoğlu yaşadığı şu süreçte kısıtlamaların ve sokağa çıkma yasaklarının çoğaldığı insan ilişkilerinin zayıfladığı zorlu bir dönemden geçmektedir.

Dünya eskisi gibi olacak mı? Yeni bir düzen mi kuruluyor? İnsanoğlu bu salgın ile mücadelede ne kayıplar verdi, veriyor, verecek? Salgın ne zaman biter? Eski normal hayata dönülür mü? COVID-19'un yoksullaşmaya etkileri nelerdir? Salgın neden yoksulluğu arttırdı? Artan yoksulluk önlenbilir mi? Bu süreçte yoksullukla mücadele de hangi politikalar uygulanmalıdır? COVID-19 salgını beraberinde birçok sorunu ve soruyu akıllara getirmektedir. Bu sorular şu anda kısmen cevabını bulsa da zamanla hepsi cevaplanmış olacaktır.

COVID-19 virüsü bir hastalık olup zengin ya da yoksul her kesim bu salgın hastalıktan etkilenmiştir. Fakat birçok açıdan kırılgan yapıya sahip olan yoksul kesim bu süreçten maddi ve manevi olarak daha fazla etkilenmektedir. Salgını önlemek için alınan tedbirler, uygulanan kısıtlamalar beraberinde birçok sektörü ve insanı maddi olarak zorla-

miş ve zorlamaya devam etmektedir. Tedbir ve mesafenin önem kazandığı bu süreçte insanlar kabuklarına çekilmiş ve yoksul kesimde daha çok yoksulluğu ile baş başa kalmıştır. Var olan yoksulların üzerine bu salgın ile birlikte her gün daha çok yeni yoksullar eklenmektedir. Bu süreci yönetmek için açıklanan ek paketler çok cüz'ü olup kalıcı çözümler içermemektedir. Bu süreçten devlet ekonomileri de olumsuz etkilendiği için yapılan yardımlar yeterli olmamaktadır.

1. COVID-19 VİRÜSÜ VE ETKİLERİ

1.1. COVID-19 Nedir?

2020 yılının şubat ayında Dünya Sağlık Örgütü, 2019 yılında ortaya çıkan virüsü COVID-19 hastalığı olarak tanımlamıştır (Joseph ve Askhan, 2020: 1). Dünya ülkeleri daha önce görülmemiş olan ve hala etkisini güçlü bir şekilde sürdüren COVID-19 korona virüsü ile mücadele etmeye devam etmektedir. İlk kez Çin'in Wuhan kentinde görülen ve hızlı bir şekilde dünyaya yayılan korona virüsü dünyayı tehdit etmeye devam etmektedir. Geçmişten bu yana insanoğlu çeşitli virüslerle imtihan edilmesine rağmen bu virüs adeta görünmez bir düşmanla mücadele etmeye benzerdir. COVID-19 virüsü Çin'in Whuan kentindeki Huanan Deniz Ürünleri Toptan Satış Pazar'ında yasadışı olarak satılan hayvanlardan ve insandan insana damlacık yoluyla bulaştığı, öksürme, hapşırma yoluyla yayılan bu damlacıkların göz, ağız ve burun mukozasına temasla bulaştığı bilinmektedir (Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu Çalışması, 2020: 6). COVID-19 salgınının etkisi mevsimsel olarak değişim gösterirken virüs henüz kontrol altına alınmadığı için bu durum sorun oluşturmaya devam etmektedir.

COVID-19 virüsüne yakalanan hastalarda, üst solunum yolu enfeksiyonu, ateş, öksürük, halsizlik, nezle, boğaz ağrısı, baş ağrısı, nefes darlığı, mide bulantısı, kusma, ishal, eklem ağrısı gibi belirtiler görülmektedir. Hastalığı hafif geçirenlere evde ilaç tedavisi uygulanırken (evde bakım/evde karantina/tele tıp), ağır geçiren hastalar hastanelerde izole edilmiş odalarda ve yoğun bakım ünitelerinde tedavi edilmektedir (Joseph ve Askhan, 2020: 15).

1.2. Covid-19'un Genel Durumu

15 Mart 2020 tarihinden itibaren ülkemizi de etkisi altına alan COVID-19 salgınının bireysel, toplumsal, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik açıdan birçok olumsuz etkisi olmuştur. “6 Nisan 2021 itibarıyla dünyada kesinleşmiş 131.309.792 vaka tespit edilirken, ölümlü vaka sayısı ise 2.854.276 kişiye ulaşmıştır. Türkiye’de ise Sağlık Bakanlığı’nın verilerine göre vaka sayısı 3.529.601 yaklaşmışken, ölü sayısı ise 32.456” kişidir (WHO, 2021). Dünya salgınla nasıl mücadele edeceğini ve salgını önlemenin yollarını ararken, bir yandan artan hasta sayılarına yönelik yeterli tedavi hizmetini sunmak ve sağlık sisteminin doğru işlemlerini sağlamaya çabalamaktadır. Bu salgınla tüm insanlığın aynı anda güçlü bir savaş vermesi gerekmektedir. İnsanlık bu savaşı verirken hastalığı tetikleyecek davranışlardan uzak durması gerekmektedir. Tedbir, temizlik, hijyen ve temastan uzak, mesafe kurallarına devletlerin belirlediği biçimde uyulmalıdır. Sağlık sisteminde oluşacak bazı tehditleri ortadan kaldırmak için alınan önlemler gereği kısıtlamaları arttırmak ülke ekonomisine ve toplumda ciddi gelir kayıplarına neden olmaktadır. Küçük esnaf grupları, özel sektördeki bir-

çok kesim yaşanan üretim kayıpları, gelir kaybı, istihdam sıkıntısı ve hanelere yansıyan maddi külfetler nedeni ile sıkıntılı zamanlar geçirmektedir. Bu tür ekonomik kayıplar kamu bütçesini de sarsmaktadır. Kamu bütçesi sarsıntısını en aza indirmek ve böyle kriz durumlarına karşı önlemleri almak devletin vazifesi olup bu doğrultuda ek önlemler alması gerekmektedir.

1.2.1. COVID-19'un Günlük Yaşama Olan Etkileri

Tüm toplumlar bu salgın döneminde süreci iyi yönetebilmek adına birçok tedbir alınmıştır. Bu salgın ile birlikte yeni bir döneme geçilmiş ve yeni bir yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. Ülkemizde ilk vakaların görülmeye başlamasıyla birlikte, kronik hastalığı olanlar, hamile ve engelli bireylere idari izin verilmiştir. Kamu, özel ve sivil toplum alanlarında, aile içi toplantılarda dahil, her türlü etkinlik, kültür-sanat, turizm gibi çoğul kişilerden oluşan etkinliklere kısıtlama getirilmiştir. İş yerlerine ve kurumlara esnek çalışma kolaylığı getirilmiştir. Okullar tatil edilerek uzaktan eğitim dönemine geçilmiştir. Uzaktan eğitime online eğitim ile üniversiteler de dahil edilmiştir. Belli bir dönem zarfında seyahat kısıtlaması ve yurt dışından gelenler için 14 günlük karantina uygulaması uygulanmıştır. Sağlık Bakanlığı bünyesinde Bilim Kurulu oluşturularak bu kurulun tavsiyeleri doğrultusunda önlemler alınmıştır. Uzaktan eğitim, esnek çalışma modeli, “Evde Kal Türkiye”, “Herkes Kendi OHAL’ini İlan Etsin” sloganları, şehirlerarası seyahat kısıtlamaları, 20 yaş altı ve 65 yaş üstü bireylerin sokağa çıkma yasakları gibi tedbirler ile bireyler arası temas azaltılarak vaka

sayılarının ve salgının artış göstermesinin önüne geçilmiştir (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020: 36).

COVID-19'un bireylerin hayatında birçok olumsuz etkisi olduğu gibi bazı olumlu etkilerinin olduğu da göz ardı edilmemelidir. İnsanların daha mobil, özgür ve üretken olacağı, dijitalleşmenin artacağı, serbest çalışmanın ve performansın değer kazanacağı, sorumluluğun/faydacılığın önemseneceği, özgürlük/şeffaflığın artacağı, bilime güvenin artacağı, gıda milliyetçiliğinin oluşması, parkların değerinin artması, tele tıp hizmetlerinin giderek hayatımızda yer edinmesi, gıda tüketim şeklinin değişmesi, online eğitim ve sınavların daha çok hayatımızda yer alacağı ortadadır (Gusta Research, 2020: 5-12).

1.2.2.COVID-19'un Ekonomiye Olan Etkileri

Korona virüsünün ortaya çıkması dünya toplumlarını birçok açıdan etkilemiştir. En çok etkilenen alanlardan biri de ülkelerin ve bireylerin ekonomik durumudur. Ekonomik zararı en aza indirebilmek için iki tür strateji geliştirilmiş olup bu stratejilerden birincisi, virüsü baskılamayı amaçlayan "sıkı izolasyon" yöntemi ve diğer mücadele yöntemi ise virüsün daha geniş bir kesime yayılmasını göze alan "sürü bağışıklığı" yöntemidir (Bayar vd., 2020: 5). Çoğu ülke bu stratejilerden birincisini yani "sıkı izolasyon" yöntemini uygulamaktadır.

Salgından olumsuz yönden etkilenen sektörleri incelediğimizde en başta turizm, ulaştırma ve hizmet sektörü, imalat sanayisi ve ticari faaliyet yapan sektörler büyük zarar görmüştür. Salgının ilk dönemlerinde ve virüsün etkisinin arttığı dönemlerde zorunlu haller dışında

seyahat kısıtlamasının getirilmesi, sokağa çıkma yasaklarının getirilmesi gibi durumlar neticesinde ekonomi bu durumdan zarar görmektedir. Mevsimsel olarak artış ve azalış gösteren korona virüsü ekonomik durumdaki dengeyi de değiştirmektedir (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020: 5). Uluslararası Çalışma Örgütüne göre, salgından en kötü etkilenenler fabrika işçileri ve serbest meslek mensuplarıdır. Salgınla birlikte ortaya çıkan sosyal mesafe, esnek çalışma, uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma, hizmet başı ücretlendirilme gibi farklı çalışma modelleri ortaya çıkmaya başlamıştır (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020: 16-17). COVID-19 salgını ile birlikte Türkiye’de ve Dünyada ekonomik gelişmeyi tehdit etmekte ve küresel ölçüğe yayılan bu hastalık olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır. COVID-19’un ekonomik etkilerini incelediğimizde, düşük gelir gruplarının gelir kaybı yüksek gelir gruplarına göre daha fazladır. Türkiye de birçok ülke gibi virüse karşı ekonomi politikaları geliştirmesi gerekmektedir. Virüs ile ekonomik anlamda da etkin mücadele edebilmek için uluslararası sunulan kaynaklardan yararlanmak zorundadır (Bayar vd., 2020: 5). “Dünya Çalışma Örgütü’nün tahminlerine göre yaklaşık olarak yüzde 81’ine yakını yani 2,7 milyar çalışan kişi salgının ekonomik olumsuzlukları ile karşı karşıya kalmıştır”. Salgının neticesi olarak yarım milyardan fazla insanın yoksullaşacağı tahmin edilmektedir. Virüs var olan eşitsizliği daha da arttırarak zengin ile yoksul arasındaki uçurumu arttırmaktadır (Yılmaz, 2020: 5). Dünya ekonomisi bu süreçten küçülme göstererek yoksullaşma artmıştır. Yoksulluk sınırında olan kişiler bu süreçte olumsuz etkilenerek yoksullukları artmıştır (United Nations, 2020: 4).

COVID-19 salgınına karşı tedbir alabilmek için 10 Mart'tan sonra yayınlanan genelgeler ile birçok sektör faaliyetlerini geçici bir süre için durdurmuştur. “İç İşleri Bakanlığının yayınladığı bu genelgelere göre birçok işletme kapatılmış ve hayatın yüzde 80 oranında durduğu bir dönem olmuştur. Kısmi süreliğine çalışmayı durduran yaklaşık olarak 212 bin iş yeri, esnaf, sanatkar ve küçük işletme bulunmaktadır. Bu durumdan 1,4 milyon çalışana yakın kişi olumsuz etkilenmiştir”. Virüsün yayılmasını engellemek için alınan bu tedbirler birçok kişinin mağdur olmasına, işsiz kalmasına ve maddi sıkıntı çekmesine neden olmuştur. Kamu sektörü çalışanlarının maaşları devlet tarafından karşılandığı için çok sıkıntı çekmemesine rağmen özel kesim çalışanları iş ve gelir kaybına maruz kalmıştır (Yükseler, 2020: 1). Salgından dolayı ekonomide oluşabilecek sıkıntıları gidermek adına iş dünyası ilgili bakanlıklar ile görüşmesi neticesinde Covid-19 nedeniyle oluşabilecek riskleri en aza indirebilmek için “istihdama devam” çağrısında bulunmuşlardır. 18 Mart 2020’de de Cumhurbaşkanlığı tarafından salgının ekonomiye olan olumsuz etkilerini azaltmak için “Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi” oluşturulmuştur. Bu pakete göre, “KDV tevkiyatı (iki milyondan fazla mükellefin mutahassar, KDV ve prim ödemelerini 6 ay ertelenmesi), tüm gelir vergisi mükellefi 1,9 milyon birey mücbir sebep hali kapsamına alınmış, otel kiralamalarına ilişkin ödemelerin 6 ay ertelenmesine, SGK primleri, konaklama vergisi ödemeleri, nakit sıkıntısı çeken firmalara kredi desteği, kredi ödemelerindeki gecikmelere esneklik, KOBİ’lere likidite ve teminat, ihracatçı firmalar için stok teminatı, kısa çalışma ödeneği, asgari ücret desteği, ihtiyaç sahibi 2 milyon 111 bin haneye 1.000 TL nakdi yardım yaparak 2

milyar TL'lik paket" devreye sokularak desteklenmiştir (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020:36, www.isim.org.tr, 2020).

COVID-19'un ekonomiye olan olumsuz etkileri hükümetlerin vergi kayıpları yaşamasına ve küresel borç krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2020:14). 31 Mart'tan sonra birçok ülkede bir dizi mali tedbirler açıklanarak COVID-19 ile mücadele kapsamında sosyal koruma ve istihdam programı işlerlik kazanmıştır. Nakit transferi programı en çok başvurulan sosyal yardım türü olmuştur (United Nations, 2020: 5). Türkiye salgınla mücadele kapsamında öncelikle "100 milyar TL'lik destek sağlayarak, ihtiyaç sahibi bireylere gelir desteğinin verilmesi, kısa çalışma ödeneğinin verilmesi, virüsten etkilenen sektörlerin ve 65 yaş üstü bireylerin vergilerinin ertelenmesine, belediyelere yapılacak olan ödemelerin esnetilmesine, virüsten etkilenen çalışanların maaşlarının 3/2'sinin devlet tarafından desteklenmesine, sağlık personellerine duyulan ihtiyacın artması üzerine 32 bin yeni sağlık personelinin işe alınmasına, ihtiyaç sahibi vatandaşlara 500 milyon TL gıda yardım paketi" verilmesini sağlamıştır (Yılmaz, 2020: 35).

COVID-19 salgınının bazı sektörlerin ortadan kalkmasına sebep olduğu gibi yeni sektörlerin de ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu da yeni iş alanı ve yeni fırsat oluşturmaktadır (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020: 3). COVID-19 salgınından olumlu yönden etkilenen sektörlerin başında gıda sektörü gelmektedir. Tıbbi, medikal ve hijyen ürünlerinin imalatı da bu süreçte oldukça fazla rağbet görmüştür (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020: 10).

Korona virüsü salgınının ne kadar süreceği ve insan hayatını ne zamana kadar tehdit edeceği bilinmezken virüsün etkisini ortadan kaldırmak ve kırmak için birçok ülke aşı bulma çabasına girmiştir. Bulunan aşılarda birçok ülkede kullanılmaya başlanmış olup bu salgını ortadan kaldırıp kaldırmayacağı belirsizliğini korumaktadır. Salgının daha uzun dönem ekonomik yönden olumsuz etkilerinin devam edeceği de maalesef açık bir şekilde ortadadır. Bu salgın döneminde bazı ekonomik tedbirler alınabilir. Bu tedbirler, çalışanlar için gerekli önlemlerin alınması, vergi muafiyetlerine gidilmesi, krizi atlattık için gerekli finansal güce sahip olma, işgücü esnekliği, maliyet yapısında esneklik, geleceğe uygun büyüme modelinin geliştirilmesi gibi sıralanabilir.

1.2.3.COVID-19'un Eğitime Olan Etkileri

COVID-19'un oluşturduğu yeni dönem ile birlikte dijitalleşme, online, e-hayat sürecine geçiş başlamıştır. Zarar gören tek şey ekonomi olmamakla beraber eğitim sistemi de bu süreçten oldukça olumsuz etkilenmiştir. Salgının ortaya çıkmasıyla beraber uzaktan eğitim modeline geçilmiş bu da beraberinde birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Televizyon ve online sistem ile uzaktan yürütülmeye çalışılan eğitim sistemi yeterli düzeyde olmayıp eğitimde fırsat eşitliği düşüncesine de gölge düşürmüştür (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020: 16-17). 16 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitime ara verilmiş ve artan vaka sayısını ve ölümlerin artmasını engellemek için ilk etapta sosyal etkinliklerin iptali ve daha sonra ilköğretim, ortaokul, liseler ve üniversiteler tatil edildi. Daha sonra eğitim TRT EBA televizyon kanalları üzerinden ve internet aracılığıyla uzaktan eğitime dönmesine geçilmiş oldu (İpekyolu Kal-

kınma Ajansı, 2020:38). Salgının düşük seyrettiği dönemlerde Bakanlık kararı ile belli sınıfların belli kurallar ve günler çerçevesinde yüz yüze eğitim yapılmasına imkan verilmiştir. Fakat salgının artması ile tüm eğitim sistemi tekrardan uzaktan online eğitime geçmiştir.

Uzaktan eğitim sistemini ilk kez tecrübe eden öğretmenler ve öğrenciler 2021 bahar eğitim dönemine de aynı şekilde devam etmektedir. Yeni eğitim sistemi beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Eğitimde eşitlik sorunu ortaya çıkmış ve yeni sistemin mağdur ettiği ciddi bir kesim ortaya çıkmıştır. Online eğitim sisteminden yararlanamayan, birden fazla eğitim alan çocukları olan aileler bu sistemin en çok mağdur ettiği kesimi oluşturmaktadır. Uzaktan eğitim sisteminden yararlanamamanın dışında öğrencilerin uzun süre boyunca ekrana maruz kalması, derslere yeterince odaklanamaması, online sistemden kaynaklanan arızaların derslerin işlenememesine neden olması gibi birçok olumsuz faktör de eğitim sisteminin işleyişine büyük zararlar vermektedir. Eğitim eşitsizliği yoksul kesimi daha derinden sarsmaktadır. Gelir farklılıklarının yanında eğitim olanaklarına yeterince ulaşamamanın olumsuz yönleri de yoksunluklarına eklenmiştir.

2. YOKSULLUK SORUNU

2.1. Yoksulluk Nedir?

Temel ihtiyaçların karşılanamaması olarak ifade edilen yoksulluk, küreselleşmenin de etkisiyle büyük sorunlar arasında yerini almıştır. İşsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması yoksulluğu tetiklemektedir (Kulaksız, 2014: 92). Yoksulluk tarihin her döneminde yaşanmış ve yaşanmaya da devam eden bir sorun olmuştur. Yoksulluğun

insanlık için problem olarak tanımlanması, “İngiltere’de 17. yüzyılın başlarında Yoksulluk Yasalarında” yer almıştır. Bu yasa ile yoksulların buldukları şartların iyileştirilmesi hedeflenmiştir. İktisadın temel taşlarından biri olan Adam Smith’in 18. yüzyılın sonuna doğru yaşadığı topraklardan dolayı yoksulluk konusuna önem vermiştir (Ökten ve Kale, 2009: 61). Tüm toplumların çözüm bulamamış sorunlarından biri olan yoksulluk, bireylerin temel gereksinimlerini yeterince karşılayamama durumu olarak ifade edilirken, yoksulluğun yalnızca iktisadi değil aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasal, çevresel ve psikolojik vb. birçok yönü bulunmaktadır. Bireyin, asgari düzeyde geçimini sağlayacak miktarda yiyecek, barınma, giyim ve sağlık gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılayamama durumu yoksulluk olarak tanımlanmaktadır (Bayraktutan ve Aktay, 2012: 2-3). Yeterince üretimin olmamasından kaynaklanan yoksulluk aynı zamanda üretilen ürünlerin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında adil bir şekilde paylaşılmasından kaynaklanmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2668).

2015 yılında düzenlenen “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde, 193 ülkenin imzası ile 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” kabul edildi. Bu kalkınma programına göre, belirlenen “Binyıl Kalkınma Hedefleri” doğrultusunda yoksulluğun ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Şen ve Batı, 2020: 78). Küreselleşen dünya düzeniyle birlikte üretim yapısında ve teknolojide önemli gelişmeler/değişimler yaşanmakta olup en varlıklı dönemi yaşadığı ifade edilen günümüz dünyasında bile, devam eden yoksulluk sorunu büyük önem teşkil etmektedir (Gerşil, 2015: 160). Yoksul bireylerin toplam nüfus içindeki oranı, ülkelerin ekonomik yapılarına ve yapmış oldukları çalış-

malara göre değişiklik göstermektedir (Yıldırım vd.,2011: 1). Az gelişmiş ülkelerde yoksulluk daha büyük bir sorun oluşturduğu için bu ülkelerde ciddi bir şekilde yoksulluk sorunu ile mücadele edilmektedir. Yapılan birçok araştırmaya göre ve dünyanın içinde bulunduğu bu zor dönemlerde sadece az gelişmiş ülkeler değil gelişmiş ülkelerde de yoksulluk oranı gittikçe artmaktadır (Sapançalı, 2001: 126). Ülkelerin ekonomik yapısına göre yoksullukta farklılık göstermektedir. Yoksulluk, toplumsal bir durum olduğu gibi toplumun temel unsuru olan bireylerin de birebir yaşadığı bir sıkıntıdır. Bireylerin bu yoksulluk sorunundan nasıl etkilendiği nasıl mücadele ettiği zamanla ortaya çıkan değişimi ve gelişmelere uyum sağlayıp sağlayamadığının sorgulanması ve incelenmesi gerekmektedir (Şengür ve Taban, 2012: 61).

2.2. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğa birçok faktör neden olabilmektedir. Bu faktörler her ülke için farklı olup bazı unsurlar açısından benzerlik göstermektedir. Ekonomik/mali/İş(gücü) yapısı, hane tipi, gelişmemişlik ve gelir dağılımı adaletsizliği, kötü coğrafi koşullar ile eksik sosyal politikalar yoksulluğu tetikleyen temel faktörlerdir (Kulaksız, 2014: 95). Ekonomik gelirin bireyler arasında eşit ve adil bir şekilde dağıtılmamasından kaynaklanan gelir farklılığı, yoksulluğun en önemli nedenlerinden biridir. Dünyadaki acımasız kapitalist küresel sistem de yoksulluğu arttıran başka bir etmendir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011: 438).

Yoksulluğa neden olan faktörler; iş gücü piyasasının kötü koşulları, maaş düşüklüğü, istihdam edilememe, çalışan yoksullar, işsizler, istihdam olanaklarının yetersizliği, niteliksiz istihdam, kayıt dışı istih-

dam, yoksul hane halkının büyüklüğü, yoksul nüfustaki artış, çocuk ve genç yani tüketici nüfusun yüksek olması, eğitimsizlik ve göçler yoksulluğu arttıran önemli etmenlerdir (Kulaksız, 2014: 95-96) Sosyal güvencenin olmayışı yada yetersizliği, uluslararası finans sermayesinin olumsuz etkisi, vergideki adaletsiz düzen, yüksek faiz oranları ve rant ekonomisi, doğal afetler, çalışamayacak durumda olan engelli bireylerin fazla olması, kabiliyet farklılıkları, miras ile sahip olunan gelirler, piyasada tekelleşmenin olması, devlet teşviklerinin yetersizliği, (Öztürk ve Çetin, 2009: 2666) savaşlar, iç çatışma ve terörizm sorunu, ekonomik krizler/istikrarsızlıklar, küresel sermaye hareketlerinin olumsuz etkisi, sağlık şartlarının yetersizliği, kültürel gereksinimlerin karşılanamaması, vasıfsız/niteliksiz işçi olmak gibi nedenler yoksulluğu etkilemektedir (Sarısoy ve Koç, 2010:330,331). Salgın, virüs gibi tüm toplumu hatta dünyayı sarsan büyük olaylar da ülkelerin ekonomik yapılarına büyük zararlar vererek yoksullaşmayı arttırmaktadır.

2.3. Yoksullukla Mücadele Yöntemleri

Yoksullukla mücadele de üç farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Bu yaklaşımlar “dolaylı, dolaysız ve radikal reform yaklaşımıdır”. Dolaylı yaklaşım, ülkedeki ekonomik durumun gelişmesine paralel olarak yoksulluğun azaldığı fikri hakimdir. Ekonominin iyileşmesi ile birlikte eğitim, sağlık, istihdam artışı, işsizliğin giderilmesi, gelir dağılımının artması yani dolaylı da olsa yoksulluğun azalacağı ifade edilmektedir. Dolaysız yaklaşım ise, yoksulların yaşam şartlarını iyileştirecek politika ve programların uygulanması, yoksul bireylere sağlanan transferlerin arttırılması, gıda, sağlık, eğitim, istihdam ve alt yapı olanakları-

nın geliştirilmesi düşünceleri yer almaktadır. Radikal reform yaklaşımı, dolaylı ve dolaysız yaklaşımların aksine bireylere göre değil, yoksulluğun fazla olduğu bölgelerde insanların yaşam düzeylerini geliştirecek projeleri konu almaktadır. Radikal reform yaklaşımına konu olan yoksul bireyler için kredi teşviki, sulama imkanı, içme suyu, ulaşım, sağlık, eğitim ile ilgili alt yapı hizmetlerini hedef edinmektedir (Kızıler, 2017: 84). Yoksullukla mücadelede işsizliği azaltmak ve ekonomik büyümeyi sağlayarak yoksulluğu azaltmak hedeflenmektedir (Bayraktutan ve Aktay, 2012: 4). Dünya Bankası (WB) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), uluslararası düzeyde yoksullukla mücadele eden en önemli iki kurumdur. Ulusal düzeyde yoksullukla mücadele eden hükümetler kamu harcamalarının bir kısmını bu yoksulluğu azaltmak için kullanmaktadır. Yoksullukla mücadelede kullanılan kamu harcamaları her ülkede aynı şekilde etkili değildir. Sivil toplum kuruluşları, özel kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalar ulusal düzeyde olup yoksulluğun azaltılması için mücadele etmektedirler (Sarısoy ve Koç, 2010: 331).

Dünya Kalkınma Örgütü'nün 2005 yılında yayınladığı raporunda bireyleri yoksulluktan kurtarmanın en etkili yolunun, yeni iş olanakları oluşturmak ve istihdamı arttırmak şeklinde olduğu belirtilmektedir. İşsizlik sorunu, kişilerin devamlı iş aradıklarını fakat iş bulamadıklarını ya da buldukları işe alınacak yeterlilikte olmadıkları için işsizlik sorunu devam etmektedir. 2007 yılında yayınlanan raporda ise, gençlerin işsizlik sorununun üzerinde durarak, yoksullukla mücadelede gençlere destek verilmesini ve genç girişimcilerin teşvik edilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. 2008 raporunda, kırsaldaki kalkınma

projeleri konu alınarak ve kırsal kesimde yapılabilecek politika ve programlara değinilmiştir. 2009 raporunda, dünyadaki coğrafi yapıya göre en yoksul ve kırılgan grupların yararlanabileceği şekilde ekonomik etkinliklerin dağıtılması gerektiği fikri hakim olmuştur (Öztürk ve Çetin, 2009: 2683-2684). 2015 raporuna göre ise, yoksulluk yalnızca maddi olanaklardan yoksun olma durumu değildir. Yoksulluk bireylerin hayatta kalmalarını sağlayacak temel besin ve temel ihtiyaçlardan mahrum kalma ve yaşam standardının düşük olması nedeni ile aldıkları kararların kalitesini etkilemektedir. Eğitim imkanlarının geliştirilmesi, bireylerin kendi potansiyellerinin farkında olması, hayata dahil olma, karar vermede daha istekli olması, bulunduğu dezavantajı gidecek motivasyona sahip olmasını sağlayacak politika ve programların geliştirilmesi gerekmektedir (Yazıcı ve Düzkaya:2016: 625).

Yoksulluk tüm insanlığı tehdit eden büyük bir sorundur. Yoksulluk sorununu ortadan kaldırmak için yapılan uygulamalar yetersiz kalmaktadır. Yoksulluğu azaltacak yaşam standardını ve refah düzeyini yükseltecek biçimde politika ve programlar oluşturulmalıdır (Eştürk ve Kılıç, 2016: 151). Yoksullukla mücadele de uygulanan politika ve programların başında sosyal yardımlar gelmektedir. Sosyal yardımlar, yoksul bireylerin maddi yükünü hafifleten gıda, giyim, barınma, eğitim imkanı gibi yardımlardan oluşmaktadır. Sosyal yardımlar, yoksul birey ile birebir paylaşılan bir yardım türü olduğu için yoksullukla mücadelede etkili bir uygulamadır (Bedir, 2012: 92). Yoksullukla mücadelede politika ve programların uygulanmasında etkin olan aktörler uluslararası kuruluşlar, hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları bu konuda önemli yetkilere ve sorumluluklara sahiptir. Bu

sorumlulukların temelinde birlikte hareket etme anlayışı yatmaktadır (Battal, 2016: 302).

2.4. Türkiye’de Yoksulluk Sorunu

Türkiye’deki yoksulluk sorununu incelemek gerekirse, 1980 öncesi dönem ve 1980 sonrası dönem olarak ikiye ayırmak gerekir. “1980 öncesi döneminde uygulanan ithal-ikameci ekonomi politikaları, 80’li yıllarda bırakılmış olup, küreselleşen ekonomilerle bütünleşebilmeyi sağlamak için serbest piyasa ekonomisine ilişkin çalışmalar uygulamaya konulmuştur. 1980 öncesi dönemde toplumsal olan yardımlaşma ve dayanışma duygularının giderek ortadan kalkması, sendikal hareketlerin yavaşlaması, sanayide emek ağırlıklı üretim tekniklerinin yerini teknoloji-dijital ağırlıklı üretim tekniklerinin alması, yoksulluk oranlarında ve gelir dağılımındaki dengesizliğin artmasına neden olmuştur” (Yıldırım vd., 2011: 2). “Türkiye 1980’li yıllardan sonra IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla ekonomisini dışa açarak kalkınma ve gelişmesine bu noktada yönlendirmiştir. 1990’lardan itibaren yaşanan küresel sorunlar birçok ülkede yoksulluğun hızla artmasına neden olmuştur”. Birçok ülke gibi Türkiye’de küresel sorunlardan nasibini almış ve giderek artan yoksulluk problemleri ile uğraşmaktadır (Şengür ve Taban, 2012: 67).

Türkiye’de bireyler birçok faktörden dolayı gelirlerinde veya harcama bütçelerinde meydana gelen azalmalar ile yoksul durumuna düşmektedir (Sarısoy ve Koç, 2010: 329). Hane halkı, fertlerin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumları, çalıştıkları sektörler gibi etmenler bireyleri yoksullaştırmaktadır. Türkiye’de yoksulluk en belirgin şekilde kırsal kesim-

de gözükmektedir (Türk ve Ünlü, 2016: 98). Yoksulluğun oluşmasına neden olan faktörler genellikle işsizlik, çalışanların maaşlarının yetersizliği, birçok özel sektörün barındırmış olduğu olumsuz koşullar, kırdan kente yapılan göçler ve yaşanan ekonomik krizler sebep olmaktadır. Maalesef Türkiye’de de bu olumsuz faktörlerin hepsine rastlamak mümkün gözükmektedir (Zengin, 2004: 39). Türkiye’de sosyal yardım alan yoksul bireylerin eğitim düzeyleri ve elde ettikleri gelirler, işsizlik oranları ve işsiz kalınan süre, kayıt dışı istihdam ve sosyal güvenlik imkanlarından yararlanma yetersiz düzeydedir. Bu sorunların hepsi yoksulluğun başlıca sebeplerini oluşturmaktadır (Bedir, 2012: 102).

Dünya’da yoksullukla ilgili yapılan mücadele çalışmaları 1970’li yıllara dayanırken Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra yoksulluk sorunları üzerinde ciddi bir şekilde durulmaya başlanmıştır. TÜİK yoksulluk verilerinin toplanmasına 2002 yılından itibaren yoksulluk çalışmalarıyla başlamıştır. Yoksulluk üzerine yapılan ve resmi kurum tarafından yayınlanan ilk çalışma “TÜİK’in 2002 yılında hazırlamış olduğu hane halkı bütçe anket çalışması sonuçlarıdır” (Barışık ve Kasap, 2012: 28). “1973’ten 2004 yılına kadar yoksulluk oranı, 21 yılda, yalnızca %5’lik bir gerileme göstererek, 2004 yılında %26,98’e gerilemiştir”. Ancak 2004 yılından itibaren yoksulluk oranında önemli bir düşüş olmuştur. Öte yandan, mutlak yoksulluk oranında 1973–2004 yılları arasında meydana gelen düşüş 2005–2008 dönemindekinden daha düşüktür (Sarısoy ve Koç, 2010: 335). Ülkemizde 2002 yılında yoksulluk sorunu ciddi anlamda kendisini gösterirken 2006 yılına doğru hanelerin yoksul olma durumlarının giderek azaldığı görülmektedir

(Ayvaz Kızılgöl ve Üçdoğruk, 2011: 382). Türkiye’deki yoksulluk boyutu ve yoksul birey oranında 2007-2009 arası dönemde büyük bir değişiklik olmamıştır. “2007 yılında 12.261.000 olan yoksul birey sayısı 2009 yılında 12.751.000 kişiye yükselmiştir. Harcama esasına dayalı görelî yoksul sayısı ise 2007 yılında 10.127.000 kişi iken 2009 yılında 10.669.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen günlük gelir bazında ise günlük 1\$’ın altında gelire sahip olan birey sayısı yoktur. Günlük 2,15 \$ gelire göre 2007 yılında 356.000 kişi olan yoksul sayısı 2009 yılında 159.000 kişiye düşerken, benzer şekilde günlük 4,3 \$ gelir düzeyinde 2007 yılında 5.796.000 kişi olan yoksul sayısı 2009 yılında 3.066.000 kişiye inmiştir” (Barışık ve Kasap, 2012:33).

Tablo1: Türkiye’de Yoksulluk Oranı (2002 – 2018) (macrorends.net,2021)

Yıllar	Günlük 5.50\$’ın Altında Kazancı Olanlar %	Değişim Oranı %
2002	35.00	-4.10
2003	38.50	3.50
2004	28.10	-10.40
2005	25.70	-2.40
2006	23.20	-2.50
2007	19.80	-3.40
2008	16.90	-2.90
2009	16.70	-0.20
2010	15.90	-0.80
2011	13.60	-2.30
2012	13.00	-0.60
2013	11.40	-1.60
2014	10.50	-0.90
2015	11.50	1.00
2016	9.90	-1.60
2017	9.20	-0.70
2018	9.20	0.00

“Türkiye’de 2015 yılında yoksulluk oranı 2014 yılına göre %1 artışla %11,50 oldu. Türkiye’de 2016 yılında yoksulluk oranı 2015 yılına

göre %1,6 düşüşle %9,90 oldu. Türkiye’de 2017 yılında yoksulluk oranı 2016 yılına göre %0,7 artışla %9,20 oldu. Türkiye’de 2018 yılında yoksulluk oranı 2017 yılına göre %0 artışla %9,20” oldu (macro-trends.net).

Türkiye ekonomisi son on yılda büyüme oranlarında yükselmiş ve gelir dağılımı açısından kaydedilen ilerleme mutlak yoksulluk oranlarının düşmesini sağlamıştır. Buna rağmen, kırsal bölgelerde yoksulluk oranı yüksekliğini korumuştur (İnan, 2013: 15). Türkiye’deki yoksulluğun temelinde küreselleşmenin getirdiği zorluklar, işsizlik ve maaşların yetersizliği, tarım sektörünün istihdam içindeki payı, kayıt dışı ekonomi, kurumsallaşmamış kamu transferleri, adaletsiz vergi politikası, eğitimsizlik, göç, konut sorunu, gelir dağılımı dengesizliği ve bölgelerarası farklılıklar şeklindedir (Battal, 2016: 306). COVID-19 salgınının Türkiye’de arttırmış olduğu yoksulluk verileri ileride netlik kazanacaktır.

2.4.1. Türkiye’de Uygulanan Yoksullukla Mücadele Çalışmaları

1990 yıllardan itibaren resmi olarak Türkiye’de yoksullukla mücadele edilmeye başlanmıştır. Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarına göre Türkiye’nin en önemli amacı, “gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek ve mutlak yoksulluğu ortadan kaldırmak” şeklindedir. Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin planlanması ve işlerlik kazanması ile Türkiye’de yoksullukla mücadele çalışmaları hız kazanmıştır. “2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Pla-

nında da dengeli gelir dağılımı vurgusu yapılarak, birey odaklı bir yaklaşım” benimsenmiştir (Şengür ve Taban, 2012: 67).

Türkiye’de yoksullukla mücadele etmek için birçok sosyal yardım türü bulunmaktadır. Türkiye’de yoksullukla mücadelede yerel yönetimler, dernekler, vakıflar ve kamu harcamalarının katkısı oldukça fazladır (Sarısoy ve Koç, 2010: 328). Yoksullukla mücadele eden bu kurumlar; “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu dahilinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu” şeklinde sıralanmaktadır (Türk ve Ünlü, 2016: 99). Türkiye’de yoksullukla mücadele çalışmalarında başarılı olması beklenen alanlardan biri gelir dağılımı politikalarıdır. Burada sosyal güvenlik sisteminden önemli başarılar beklenmektedir. Gelir dağılımını etkileyen politikaların başında büyüme ve kalkınma, istihdam, ücret ve fiyat politikalarından yoksullukla mücadele yerine bütçe büyüklüklerine sadık kalmayı sağlayacak görevler beklenmektedir (Bedir, 2012: 100).

Türkiye’de yoksullukla mücadelede uygulanmakta olan politika ve programların bir kısmının pek etkili olduğu gözlemlenmezken bir kısmının ise etkili olduğu gözlemlenmiştir. Kentsel bölgelerde yaşayan yoksul bireylerin istihdam alanlarının sanayi/hizmet sektörü olması ve çalışanların sosyal güvenceli olması nedeniyle kentsel alanlardaki yoksulluk oranı kırsal bölgelere göre daha düşük oranda görülmektedir. Kentsel bölgelerde yoksulluğun azalmasına etki eden bir

diğer etmen de yerel yönetimlerin kırsaldaki kesime göre hizmetlerinin daha gelişmiş olmasıdır. Yerel yönetimlerdeki hizmetlerin çeşitliliği ve toplumun tüm kesiminin aynı şekilde yararlanmasına imkân vermesi, toplumdaki ihtiyaç sahiplerine belediyeler tarafından yardımların yapılması, kentsel bölgelerde yoksullukla mücadelede önemli rol üstlenmektedir (Barışık ve Kasap, 2012: 49). Türkiye’de yoksullukla mücadele sorunu özellikle kriz dönemlerinde büyüme üzerine odaklanmasına rağmen gelir dağılımında eşitsizliklere neden olduğu görülmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 72).

3. COVID-19’UN YOKSULLUĞA ETKİSİ

3.1. Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk Durumu ve COVID-19 Vakası ile Yoksullaşma

Salgından tüm dünya etkilendi ama en çokta yoksullar etkilendi.

COVID-19 salgınında rol alan aktörler virüs, tıp dünyası (bağışıklık, ilaç, aşı) & sağlık/ekonomi/hayat dengesi, toplum/şirket yöneticileri ve bireylerden oluşmaktadır. Dünyayı etkisi altına alan bu salgın, küresel, ulusal, sektörel, yerel, şirket ve insanlardan oluşmaktadır. Sürecin bizlere getirmiş olduğu “yeni normal” düşüncesi, nakit akışı problemi ve insan kaynağı şirketlerin konusu olurken bu süreçte insanlardan istenen temassızlık, maske, mesafe takınarak hastalıktan korunmak ve bireylerin birbirinden izole olmuş bir hayat sürmesidir (Wyman, 2020: 8). Virüsün ortaya çıkışından bu yana uygulanan kısıtlamalar ve tedbirler nedeni ile Dünyanın hemen hemen her yerinde ekonomik sorunların yaşanmasına, iş ve gelir kayıplarının oluşmasına bunlar neticesinde yoksullaşmanın artmasına neden olmaktadır.

“Dünya Bankası’nın Haziran 2020’deki Küresel Ekonomik Beklentiler Raporuna göre, 2020 yılı için COVID-19 salgını nedeni ile en iyi ihtimalle 71 milyon insanın aşırı yoksulluğa ve kötü ihtimalle 100 milyon insanı aşırı yoksulluğa itebileceğini 2019 yılında %8,23 olan yoksulluk oranının %9,18’lere çıkabileceği” tahmin edilmektedir. Yeni oluşacak olan aşırı yoksullukların büyük bir kısmı mevcutta var olan yüksek yoksulluk oranına sahip olan ülkelerde yaşanacaktır. Artan eşitsizlikler beraberinde olumsuz koşulların yaşanmasına neden olacaktır (Worldbank, 2020). Sağlık için ayrılan bütçeye bakıldığında “dünyada sağlık için yapılan harcamaların %80’i zengin ülkeler tarafından yapılmaktadır. Dünya sağlık harcamalarının %51’i hükümet bütçelerinden karşılanırken %35’i bireylerin kendi imkanları ile karşılanmaktadır”. Bu durum yoksulların sağlık hizmetlerine erişimini olumsuz yönden etkilemektedir (Şen ve Batı, 2020: 80). COVID-19 virüsünün ekonomik olarak, genel de ortalama düzeye sahip gelirlerde bir azalma yani yoksullaşma meydana gelmektedir. Bu durumda zengin insanları daha az gelir kaybına uğrattırken yoksul insanları daha çok gelir kaybına uğratmaktadır. Rakamlarla ifade etmek gerekirse “salgın ile birlikte en yoksul kesimin %20’nin toplam gelirden aldığı oran salgın öncesinde %6,5’ten %5,6’ya gerilemiştir. Bu da gelir oranında yaklaşık %13,8’lik bir azalmayı ifade etmektedir. En zengin kesimin ise %20’nin toplam gelirden aldığı oran yaklaşık olarak toplam gelirin yarısına denk düşecek şekilde %48’e kadar artmaktadır” (Bayar vd., 2020: 14). COVID-19 salgını ile birlikte ekonomik sorunları gidermek için Türkiye’nin uluslararası ve ulusal birçok kaynağa ve yardıma ihtiyacı bulunmaktadır.

3.2. COVID-19 Nedeni ile Artan Yoksulluğu Önlemek İçin Yapılması Gereken Çalışmalar

- Yoksulluğu önlemek için öncelikle yapılması gereken, yoksulluğa neden olan etkenleri tespit edip, bu sorunlarla mücadele edebilmektir (Sarısoy ve Koç, 2010: 329).
- Eğitim imkanlarının geliştirilmesi ve her kesimin ulaşabileceği nitelikte eğitim sisteminin olması gerekmektedir. COVID-19'un en çok sarstığı alanların biri de eğitim ve öğretim sistemi oldu. COVID-19 ile uzaktan online eğitim sistemine geçildi fakat bu da eğitim eşitsizliğinin ortaya çıkmasına neden oldu. Teknoloji ve internet olanaklarına sahip olmayan ailelerin çocukları bu süreçte büyük bir mağduriyet yaşamaktadır. Ekonomik seviyesi yüksek olan kesim uzaktan eğitimin minimum düzeyde olumsuz etkisini yaşarken köylerde yaşayan gıda, barınma ve giyinme gibi daha temel sorunlarını bile gideremeyen yoksul kesim eğitim mağduru haline geldi. Bu sürecin eğitime olan olumsuz etkisi ilerleyen yıllarda daha net ortaya çıkacaktır.
- Sağlık nedeniyle oluşan sorunların giderilmesi, herkesin sağlık güvencesine sahip olması. COVID-19 süreci boyunca Sağlık Bakanlığı hassas ve sistemli bir şekilde çalışma yürütmeye çalışmaktadır. Birçok ülkede COVID-19 testleri ücretli yapılırken ülkemizde ücretsiz biçimde halkın hizmetine sunuldu. Salgının başladığı ilk dönem de eczaneler aracılığıyla ücretsiz maske dağıtımı yapıldı. Birçok ülke bu süreçte hastane, hasta yatağı, dok-

tor, hemşire, tıbbi malzeme açısından yoksunluk çekerken ülkemiz bu tür sıkıntılar yaşamadığı gibi birçok ülkeye tıbbi malzeme yardımında bulundu. “Türkiye Çin’den getirilen Corona-Vac aşısının ilk dozları 14 Ocak Perşembe günü sağlık çalışanlarına uygulanmaya başladı” (tr.euronews.com, 2020). Türkiye’de uygulanacak olan aşı grup sıralaması “Sağlık Bakanlığı’nın yayınladığı sıralamaya göre; 1. Aşama: Sağlık grubunda çalışanlar. Daha sonra yaşlı, engelli, koruma evleri gibi yerlerde kalan ve çalışanlar. 65 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. 2. Aşama: Mili Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kritik görevdeki kişiler, Zabıta, Özel güvenlik, Adalet Bakanlığı, Cezaevleri, Eğitim Sektörü, Gıda Sektörü, Taşımacılık Sektöründeki çalışanlar, 60-64 yaş arası bireyler, 55-59 yaş arası bireyler, 50-54 yaş arası bireyler, 3. Aşama: Kronik hastalığı olan (40-49 yaş arası bireyler, 30-39 yaş arası bireyler, 18-29 yaş arası bireyler), diğer bireyler, 4.Aşılama: Aşılama sırası geldiği halde aşı yaptırmayanlar oluşturmaktadır” (covid19asi.saglik.gov.tr, 2021).

- Kentlerde ve kırsalda iş imkânlarının arttırılması, yetişkin eğitiminin sağlanması, mesleki eğitim kurslarının sayılarının ve niteliklerinin arttırılması, sanayiye işgücünü kazandıracak nitelikte olması, nakit gelir desteğinin temin edilmesi, kırsal kesimde tarım ve hayvancılığın canlandırılması, çiftçilere ve besicilere sağlanan teşviklerin arttırılması, yoksulluğun önlenmesinde uygulanabilecek sosyal ve ekonomik politikaların öncelikleri arasında gösterilebilir (Yıldırım vd., 2011: 1). Asgari ücret uygulamasının daha yaşanabilir bir seviyeye getirilmesi, yoksul ailelere

doğrudan para yardımının yapılması, gıda yardımında bulunmak, ücretsiz sağlık hizmetleri oluşturmak, yoksul ailelerin çocuklarına okullarda burs sağlama ve kırtasiye masraflarının karşılanması, artan oranlı gelir vergisi yasaları, gelir dağılımındaki dengesizlikleri önleyici etki yapması, sosyal güvenlik programları, işsizlik sigortası programları, işsizlik maaşlarının iyileştirilmesi, enflasyonun önlenmesi ülkedeki gelir dengesizliğinin de önüne geçilmesi sonucunu doğurur. Kalkınmanın hızlanması işsizliği düşürecektir ve yoksulluğun azaltılmasında etkili olacaktır (Yıldırım vd., 2011: 9-10). Yoksulluk sorununu gidermek için gerekli tüm imkanların sunulması gerekmektedir.

- Salgın nedeni ile işine son verilen bireylerin ekonomik ve sosyal haklarının korunmasını sağlayacak tedbirlerin alınması.
- Salgının etkilediği ekonomik, sosyal, çevresel etkilerini inceleyecek kamu, özel, sivil temsilcilerden oluşacak ekiplerin kurulması.
- Vaka ve ölen insan sayısını azaltmak için gerekli tedbirlerin alınması.
- İş hayatını, eğitim koşullarını, teknolojik yaşamı, ekonomik durumu ve salgının arttırdığı yoksullaşmayı giderecek şekilde düzenlemelerin yapılması.
- Sağlık sektörünün bu süreçte yaşamış olduğu sıkıntıları giderecek politikaların oluşturulması.
- Salgının gündelik yaşama olan olumsuz etkilerini minimize etmek (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2020: 48).

Siyaset ve ekonomi dünyasının liderleri bu zor zamanlarda kariyerlerinin en önemli kararlarını vermeye çalışmakta ve doğru zamanda doğru bilgi ve desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır (Wyman, 2020: 13).

SONUÇ

COVID-19 salgınının ne zamana kadar süreceği ve nasıl etkiler ortaya çıkaracağı sadece tahminlere dayalı olup zaman kimi tahminleri doğrularken kimi tahminlerinde yersiz olduğunu ortaya çıkaracaktır. COVID-19'un toplum üzerindeki etkileri sosyolojik, psikolojik, ekonomik olarak değerlendirilip ele alınmalıdır.

Sağlık Bakanlığı'nın COVID-19 salgınına önlemek için almış olduğu tedbirler, uygulamış olduğu tedaviler belirli dönemlerde vaka ve vefat edenlerin sayısında düşüslere neden olsa da belirli dönemlerde bu düşüslerin yerini tekrardan artan vaka sayıları ve vefat edenler almaktadır. Sağlık bakanı, sağlık kurumları ve sağlık çalışanları gerekli fedakarlıkları göstererek bu süreci iyi yönetmeye çalışmaktadır. Fakat Türk eğitim sistemi ve ekonomi sistemi bu süreci aynı şekilde başarılı bir biçimde geçirmemektedir. Online eğitim sistemi ile eğitimde fırsat eşitliğinin önüne geçilmiştir. Tüm bireyler eşit teknoloji imkanına sahip olmadığı için ve TV aracılığıyla yürütülen eğitim sistemi de bu eğitim farkını giderecek düzeyde ve donanımda olmadığı için zengin bireyin eğitim olanaklarına sahip olan çocuk ile yoksul bireyin eğitim olanaklarına sahip olmayan çocuğun aldığı eğitim aynı düzeyde olmamaktadır. Üniversiteler de bu süreci online geçirdiği için birçok öğrenci bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Özellikle uygulamalı bilim dalına sahip bölümler uygulama yapma imkanı bulmadığı için

bu süreçten daha çok olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçten en çok etkilenen sektörlerin başında ekonomi gelmektedir. Hükümet birçok tedbir paketi açıklamasına rağmen ekonomiye çok az olumlu etkisi olmuştur. Birçok sektör bu salgın nedeni ile çalışamaz duruma gelmiş ve bu sektörlerden kazanç sağlayan bireyler mağdur olmaktadır.

COVID-19 virüsü ile birlikte dünya “maske, mesafe ve tedbirin” önemli olduğu yeni bir düzene geçmiş oldu. Sosyal mesafenin arttığı, toplumların izole edildiği bir süreç başlamış oldu. Türkiye, COVID-19 virüsü ile mücadeleye birçok tedbir ve kısıtlama kararı alarak devam etmektedir. COVID-19 virüsüne yakalanan kişi sayısı ve bu hastalığa yakalanarak hayatını kaybedenlerin sayısına bakıldığında dünyadaki birçok ülkeye gibi Türkiye’deki COVID-19 virüsünden ölenlerin sayısı da her geçen gün hızla artmaktadır. Türkiye tüm sağlık imkanlarını bu süreçte seferber etmiş etmeye de devam etmektedir. Virüs ekonomik anlamda birçok sektörü olumsuz etkilemiştir. Çok az sektörde ekonomik daralma gözükmezken birçok sektörde ekonomik daralma gözükmiştir. Virüs ile birlikte mevcut yoksullar daha çok yoksullaştı ve yeni yoksulların ortaya çıkmasına yol açtı. Virüsün neden olduğu yoksulluk “geçici yoksulluk” olarak tahmin edilmekte olup virüsün daha ne kadar devam edeceği belli olmadığı için bu durumda belirsizliğini korumaktadır. Yenidünya düzeni, dijitalleşmenin arttığı, insanlar arası ve toplumsal ilişkilerin zayıfladığı ve eskisi gibi olmayacağı ortadadır.

KAYNAKÇA

- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğın Analizi. *Niğe Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2, ss. 60-76.
- Ayvaz Kızılgöl, Ö. ve Üçdoğruk, Ş. (2011). 2002-2006 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşam Standartları ve Yoksulluğa İlişkin Mikro Ekonometrik Analizler. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu* Özel Sayı, ss. 373-390.
- Barışık, S. ve Kasap, A. (2012). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Kamu Harcamalarının Rolü. *ZfWT Vol. 4*, No.3, ss. 27-52.
- Battal, S. (2016). Yoksulluk Kavramının Yerelleşmesi: Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetimlerin Konuya Yaklaşımı. *International Journal of Social Science*, Sayı 52, ss. 301-316.
- Bayar, A. A., Günçavdı, Ö., Levent, H. (2020). Covid-19 Salgınının Türkiye’de Gelir Dağılımına Etkisi ve Mevcut Politika Seçenekleri. *İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, Nisan, Politika Raporu*, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, ss. 1-21.
- Bayraktutan, Y. ve Akatay, M. (2012). Kentsel Yoksulluk ve Mikro Finansman: Kocaeli Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 1-34.
- Bedir, E. (2012). Yoksullukla Mücadelede Yeni Bir Tartışma Alanı: Vatandaşlık Geliri. *Sosyal Güvenlik Dergisi /1*, ss. 92-116.
- Eştürk, Ö. ve Kılıç, A. (2016). Türkiye Kırsalında Kadın Yoksulluğu-The Poverty of Women in Turkey Countryside. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Nisan, ss. 143-153.
- Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:22, Sayı:1, ss. 160-181.
- Gutsa Research. (2020). İletişimde Covid-19 Etkisi. *ajangusta.com* (Erişim Tarihi:28.09.2020).
- İnan, F. (2013). Sivil G20 Türkiye Raporu. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, ss. 1-24.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı. (2020). Covid19 Salgını TRC1 Bölgesi Sosyo-Ekonomik İlk Etkileri. *İka.org.tr*, Nisan, Gaziantep, ss. 1-52.

- Joseph, T. ve Ashkan, M. (2020). Göğüs Hastalıkları Uzmanlarının Covid-19 için Uluslararası Ortak Görüşü. Çeviri: Ahu Pakdemirli ve Sermet Sezigen. E-kitap, Nisan. ss. 1-38.
- Kızıler, N. (2017). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları. *Journal of Life of Economics*, Sayı 11, ss. 77-100.
- Kulaksız, Y. (2014). Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 3, Eylül-Aralık, ss. 91-111.
- Ökten, Z. ve Kale, T. (2009). Türkiye’de Bölgesel Yoksulluğun Yapısı ve Yoksulluğa Karşı Politikalar. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 3, Eylül. ss. 59-91.
- Öztürk, M. ve Çetin, I. B. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yasar University*, 3(11), ss. 2661-2698.
- Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu Çalışması. (2020). Covid-19 (2019-n CoV Hastalığı) Rehberi. *T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü*. ss. 1-24.
- Sapancalı, F. (2001). Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 3, Sayı: 2, ss. 115-140.
- Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Maliye Dergisi*, Sayı 158, Ocak-Haziran, ss. 326-348.
- Şen, E. ve Batı, F. (2020). Covid-19 Pandemik Krizinin Yönetim ve Ekonomi Politik Üzerine Olası Etkileri. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(2), ss. 71-84.
- Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 13(1), ss. 59-89.
- Türk, T. ve Ünlü, H. (2016). Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası ve Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2016, Cilt: 7, Sayı: 14, ss. 92-104.
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2020). Covid-19 Ekonomik İstikrar Kalkamı Paketi. <http://www.isim.org.tr/> Erişim Tarihi: 22.09.2020
- United Nations. (2020). Politika Özeti: COVID-19’un Kadınlar Üzerindeki Etkisi.1-21. turkey.un.org (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

- World Bank (2020). Covid-19'un (koronavirüs) Öngörülen Yoksulluk Etkileri. *Worldbank.org* (Erişim Tarihi: 03.04.2021).
- WHO (2020). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. covid19.who.int/table *org* (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- Wyman, O. (2020). Pandeminin Seyri ve İşe Dönüş-Ne zaman ve Nasıl?. *Webinar*. ss. 1-43.
- Yazıcı, E. ve Düzkaya, H. (2015). Dünya Kalkınma Raporu 2015 Perspektifinden Yoksulluk, Çocuk Gelişimi, Ev İdaresi ve Verimliliğe Yeniden Bakış. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ss. 611-631.
- Yükseler, Z. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının İstihdam ve Büyümeye Etkisi. www.researchgate.net (Erişim Tarihi: 29.09.2020).
- Yıldırım, A. Doğan, C. Topcuğlu, A. (2011). Türkiye'de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz. *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi- VII'de sunulan bildiri*, 22-23 Aralık, Ankara.
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). Göç ve Yoksulluk: Hakkari Örneği. *Gazi Antep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(1), ss. 437-462.
- Yılmaz, M. L. (2020). Kovid-19 Salgını ve Sonrası Ekonomi Boyutu İle İlgili Değerlendirmeler. *Polis Akademisi Yayınları:91*, Rapor No:36, Nisan, Ankara, ss. 1-52.
- Zengin, H. S. (2004). Siyasi İktidar ve 'Toplumsal Hoşnutsuzluk': 2000'li Yıllarda Türkiye'de 'Sosyal Patlama' Söylemi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi- Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*.
- covid19asi.saglik.gov.tr (Erişim Tarihi:30.03.2021).
- tr.euronews.com (Erişim Tarihi: 29.10.2020).

BÖLÜM 6

COVID-19 SALGINIYLA BİRLİKTE ARTAN AİLE İÇİ ORANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. İrfan YILDIRIM¹

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Lisesi, Van, Türkiye, yldrmirfann@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9949-7667

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tespitlerine göre 'Yeni Koronavirüs' salgını yaklaşık dört ayda dünyanın her tarafına yayılmış ve neredeyse on altı ay geçmesine rağmen tedavisi bulunmayan bu salgınla mücadele adına tüm ülkeler kendilerine göre birtakım tedbirlere yönelmişlerdir. Yayılma döneminde, kısa süre içinde dünyanın her tarafında acil tedbirler alınmış, sokağa çıkma ve karantina uygulamaları başlatılmış ve bazı ülkelerde insanlar evlerinde çalışmak zorunda bırakılmıştır. Bu olağanüstü durum, insanların sahip olduğu yaşam düzenini bertaraf etmiş, aile ilişkilerinde gerginlik ve stres yaşamalarına sebep olmuştur. Şöyle ki, evde durmak zorunda bırakılan aile bireyleri, zamanla birbirlerine tahammül edemez hale gelmiş, ailede farklı şiddet türlerinin yaşanmasına ve aile içinde meydana gelen şiddet oranlarının da yükselmesine neden olmuştur.

3

Olağan dönemlerde dahi ailede birtakım sebeplerden dolayı gerilen ilişkiler ve bunun sonucunda aile içinde yaşanan şiddet türleri söz konusu iken, salgın gibi olağanüstü durum arz eden zamanlarda aile içinde yaşanan şiddet daha yüksek düzeylerde seyredebilmektedir. Aile bireyleri arasında yaşanan ilişkiler, zaman içinde şekil kazanan ve belli bir rutine dönüşen bir yapıya sahiptir. Belirli bir işi/mesleği olan aile bireyleri zamanlarının önemli bir kısmını işleriyle uğraşarak geçirmekte, iş yerinde farklı bireylerle iletişime geçme imkânına sahip olmakta ve stresini farklı şekillerde atabilmektedir. Okula devam eden çocuklar ise yaşamlarını belli bir düzen dâhilinde sürdürme imkânına sahip olmaları hasebiyle iletişime geçme, arkadaşlarıyla paylaşımında

bulunma ve istedikleri gibi zaman geçirme imkânına sahip olduklarından dolayı içsel sıkıntılarını giderebilmektedirler.

Yaşamlarında belli bir hareket alanına sahip olan insanlar, salgın ile birlikte bir takım yaşamsal risklerden dolayı evde durmaya mecbur kalmış/bırakılmışlardır. Aile bireylerinin zamanlarını nasıl geçireceklerine dair belirsizliklerden ve salgın hastalığa yakalanma riskinden dolayı yaşadıkları gerilim ve stresin, diğer aile bireyleri ile yaşadıkları ilişkilere yansımaması mümkün değildir. Ayrıca karantina uygulanan yerlerde veya sokağa çıkma yasağı bulunan bölgelerde insanların günlük ihtiyaçlarını karşılayamaması ailedeki gerginliklerin bir başka kaynağını oluşturmuştur. Diğer taraftan belirli bir geliri olmayan veya düşük gelir grubunda bulunan ailelerin salgın sürecinde ihtiyaçlarını karşılamada yaşadıkları sorunlar onların psikolojilerine doğrudan sirayet etmiştir.

Salgınla birlikte, özellikle ilk aylarda, dünyanın her tarafında aile içi şiddet vakalarının oranlarında ciddi artışların yaşandığına dair bilgiler yazılı ve görsel basında ve literatürde sıklıkla yer almıştır. Bu sebeple aile içi şiddet oranlarının yükselmesinde etkili faktörlerin çok boyutlu ele alınması önem arz etmektedir. Bu çerçevede literatüre yansıyan bulguların araştırılması üzerinden yapılan bu çalışma, adına ‘Yeni Koronavirüsü (COVID-19)’ denilen salgın hastalığın ne olduğuna, alınan önlemlere ve bu önlemlerin etkilerine, bu süreçte literatüre yansıyan aile içi şiddetin artan oranlarına ve bu artışlara kaynaklık eden faktörlerin analiz ve yorumlanmasına yoğunlaşacaktır. Salgınla birlikte yaşanan bireysel, ailesel ve toplumsal boyutlardaki değişimlerin

değerlendirildiği çalışmada, ayrıca kriz zamanlarının aile içi şiddet oranlarıyla olan ilişkisi ele alınmakta ve bu çerçevede değerlendirilmektedir.

1. SALGININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ALINAN ÖNLEMLER

İlk olarak, 2019 yılı aralık ayının son günlerinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hubei eyaletine bağlı Vuhan kentinde bulunan deniz ürünleri pazarının çalışanlarında tespit edilen virüs salgınının tanımlanmasına ve detaylı bilgisine ancak 13 Ocak 2020 tarihinde ulaşılabilmektedir. Koronavirüsü denilen bu virüs türüne daha önce de karşılaşıldığı için ismine 'Yeni Koronavirüs (COVID-19)' denilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020/a). Dünya Sağlık Örgütü, 30 Ocak'ta salgını 'Uluslararası Önem Sahip Halk Sağlığı Acil Durumu' (PHEIC) olarak ilan etmiş, 11 Mart'ta ise bütün dünya için tehlike arz eden bir salgın şeklinde, 'Coronavirus Disease (COVID-19)' olarak nitelendirmiştir (WHO, 2020/a). Türkiye'de ilk vakanın tespit edilmesi 11 Mart 2020'ye denk gelmektedir. İlk ölüm ise 15 Mart 2020'de meydana gelmiş, Nisan 2020'de ise salgının bütün Türkiye'ye yayıldığı ifade edilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020/b).

Yeni koronavirüsü, tespit edildiği andan itibaren dünyanın gündemine oturmuş, salgınla ilgili başta sağlık alanı olmak üzere çok sayıda bilimsel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Daha çok yayılma alanlarına ve korunma önlemlerine dikkat çekilmiş, kurumsal tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgının dünya çapında yayıldığından ilan edilmesinden hemen sonra ülkelerin birtakım önlem-

ler almaya yönelmesi dikkat çekici olmuştur. Kısa zamanda ABD ulusal acil durum ilan etmiş, Çin’de, Vuhan dâhil çoğu şehir karantinaya alınmıştır. Mart 2020’de birçok Avrupa ülkesi de salgından dolayı karantina ve sokağa çıkma yasakları ilan etmiş ve insanların evlerinde kalmalarını zorunlu tutmuştur. İtalya ve İspanya ülke çapında karantinaya gitmiş, Fransa’nın her tarafında alarm seviyesi yükseltilmiş ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Aynı günlerde Ortadoğu ülkelerinde de sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş, Suudi Arabistan ise hac ziyaretlerini kısıtlamıştır.

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yetkili merciler, daha mart ayının ortalarında, vatandaşları salgından korumak üzere, önce salgına karşı kırılgan bir yapıda olan 65 yaş üstü insanların evden çıkmamalarına yönelik uygulamalar başlatmıştır. Okullar hemen tatil edilmiş ve uzaktan eğitim almanın altyapısı oluşturulmuştur. Ardından salgının çocuklar yoluyla bulaşmasını önlemek üzere 20 yaşın altında olanların dışarıya çıkışı yasaklanmıştır. Sınır kapıları kapatılmış, hava uçuşları askıya alınmış, yurtdışından gelen yolculara karantina uygulaması başlatılmış, her türlü sanatsal, sosyal ve kültürel etkinlikler durdurulmuştur. Başta hafta sonları olmak üzere sokağa çıkma yasakları uygulanmış ve akabinde vatandaşlara yönelik ‘Evde Kal’ ve ‘Hayat Eve Sığar’ gibi çağrılar yapılarak bireysel ve toplumsal birtakım önlemler alınmaya çalışılmıştır. Kısa süre içerisinde *maske* ve *eldiven* gibi virüsün doğrudan bulaşmasını engelleyen malzemelerin seri üretimine ve gerekli tıbbi araç-gereçlerin tedarikine başlanmıştır.

Türkiye'nin her tarafında bilgilendirme kampanyaları düzenlenmiş ve insanların salgın hastalığı yakından tanımaları için kurumsal çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın 14 Nisan 2020 de yayınladığı 'COVID-19 Rehberi' (Sağlık Bakanlığı, 2020/b), yeni koronavirüsü ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *“Koronavirüsler (COV), soğuk algınlığı gibi toplumda yaygın görülen, kendi kendini sınırlayan hafif enfeksiyon tablolarından, Orta Doğu Solunum Sendromu (Middle East Respiratory Syndrome, MERS) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS) gibi daha ciddi enfeksiyon tablolarına neden olabilen büyük bir virüs ailesidir.”* Daha önce karşılaşılan koronavirüs türlerinden farklı olan ve insan sağlığı üzerinde daha fazla olumsuz etki bırakan 'yeni koronavirüsü', dünyanın her tarafında ciddi ölüm oranlarına sebebiyet veren salgın bir hastalık halini almıştır. Bu ölümcül hastalığın yaygın belirtileri arasında baş ve boğaz ağrısı, öksürük, ishal, nefes almada güçlük, tat ve koku alma kaybı, burun akıntısı, yüksek ateş, halsizlik, kas ve eklem ağrıları bulunduğu saptanmıştır (Işık, 2020: 7). Yeni koronavirüsü, daha çok yaşlılarda ve hipertansiyon, kardiyovasküler hastalık, kanser, diyabet, kronik akciğer gibi hastalığı olan kişilerde etkisini göstermiştir. Alınan sıkı önlemlere rağmen yaklaşık on altı ayda, dünyanın her tarafından yüz kırk milyondan fazla insan bu hastalığa yakalanmıştır. Yakalananların önemli bir kısmının atlattığı bu salgın hastalık, üç milyondan fazla (3.026.206 / 18 Nisan 2021) insanın ölümüne yol açmıştır (WHO, 2020/a).

Yüksek bulaşma yeteneğine sahip ve kişiden kişiye bulaşabilen salgın bir hastalık türü olarak yeni koronavirüsü, her üç kişiden başka üç kişiye bulaşması ile meydana gelebilecek on döngünün sonunda yaklaşık 59 bin kişiye bulaşma imkânına sahip olduğu bildirilmektedir (Aslan, 2020: 39). Kronik rahatsızlığı bulunan, vücut direnci düşük olan ve daha çok ileri yaşta bulunan insanlarda etkisi daha fazla olsa da, salgın hastalığın hemen her yaşta insanlarda ölüme sebebiyet verdiği, dünyanın her tarafından edinilen haberlerden anlaşılmaktadır. Gençlerin salgın hastalıktan etkilenmedikleri veya daha az düzeyde etkilendikleri yönünde yaygın bir kabul söz konusudur. Ancak uzmanlara göre, gençlerdeki hastalık belirtilerinin hafif düzeyde olması halinde bile özellikle akciğerde ve daha aşağısında bulunan dokularda, yaşa bakılmaksızın, ciddi hasarlar bırakabilmektedir (Aslan, 2020: 39).

Salgın hastalığı tedavi edecek bir ilaç henüz bulunmamaktadır. Ancak salgına karşı aşı bulma çalışmaları ise farklı düzeylerde devam etmektedir. Kasım 2020 itibariyle üzerinde çalışılan 212 aday aşı çalışmasının olduğu, bu aşılarından 44'ünün klinik araştırma aşamasına geçtiği bildirilmiştir (Atlas Üniversitesi, 2020). Aşı bulma girişimlerinde Almanya, Çin, Amerika ve Rusya gibi bazı devletlerin bu konuda önemli mesafeler kaydettikleri söylenebilir. 2020 yılı aralık ayı itibariyle uzmanlar tarafından yapılan açıklamalara bakıldığında umut vaat eden gelişmelerin yaşandığı görülmektedir: *“Faz III çalışmaları sonuçlanmış ve bağımsız kurumlarca onaylanmış tüm aşılar etkili olur; önemli olan yeterli miktarda aşıya en erken tarihte ulaşabilmek...”* (Hürriyet,

2020). Aradan geçen sürede bazı aşuların 3. dozun da yapılması gerektiğini belirtmeleri çalışmaların kısa sürede nihayete eremeyeceğini göstermektedir. Ayrıca bütün dünyaya yetecek düzeyde aşı üretmenin zaman alacağı ve salgının etkisinin yaklaşık bir yıl daha süreceği tahmin edilmektedir. Söz konusu virüsün mutasyona uğrama ihtimalinin her zaman olabileceğine yönelik uzmanlarca yapılan açıklamaların boş yere yapılmadığı, 2020 yılının son aylarında İngiltere’de karşılaşılan mutasyona uğramış virüsün keşfedilmesiyle anlaşılmıştır. Tespit edilen bu yeni virüsün daha hızlı yayıldığı belirtilmektedir (BBC: 2020/d). Dolayısıyla virüsün insanlığı daha ne kadar uğraştıracağı ve gündemden çıkıp-çıkmayacağı hususu belirsizliğini korumaktadır. Kısa zamanda tedavisi öngörülemeyen bu salgının önüne geçebilmek için uzmanlar tarafından daha çok bağışıklık sistemini güçlü tutmak, insan ve hayvanlarla yakın temastan kaçınmak, el hijyenine ve sosyal (fiziksel) mesafeye dikkat etmek, insanların bulunduğu toplu mekânlarda maske takmak önerilmektedir (Aslan, 2020: 39). Bunlarla birlikte kaygı, stres, panik vb. duygu durumlarından uzak durmak da, sağlıklı bir psikolojiye sahip olmak bakımından hayati önem taşıdığına vurgu yapılmaktadır.

2. SALGIN SÜRECİNDE ARTAN AİLE İÇİ ŞİDDET ORANLARI

Salgının görüldüğü ilk ülke olan Çin’de sokağa çıkma yasaklarının hemen sonrasında boşanma oranlarının üç katına çıkması tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Salgın sürecinin daha başında, farklı ülkeler-

den peş peşe artan aile içi şiddet ile ilgili haberler gelmeye başlamıştır. Bu süreçte basına ve raporlara yansıyan veriler kısaca şu şekildedir; Ocak ve Şubat 2020’de sokağa çıkma yasağının uygulandığı Çin’in Xi’an şehrinde, 1 Mart 2020’den itibaren resmi daireler yoğun bir boşanma talebiyle karşı karşıya kalmış ve bir önceki yıla göre boşanmalar %300 oranında artış göstermiştir. Boşanma gerekçeleri ise genellikle çiftler arasında yaşanan şiddetli geçimsizlik (Euronews, 2020) olarak kaydedilmiştir. Ailelerde meydana gelen şiddet olaylarının %90’ının, ortaya çıkan yeni salgın hastalıkla bağlantılı olduğu, kâr amacı gütmeyen yardım kuruluşlarının yaptıkları açıklamalardan anlaşılmaktadır (Cgdev, 2020: 3). Salgının ABD’de görülmeye başlanmasıyla birlikte Ulusal Yardım Hattı’na gelen çağrıların ürkütücü seviyede olduğu, gelen çağrıların bir önceki yıla göre %30 daha fazla arttığı, aile içi şiddetin ise %10 artış gösterdiği şeklindedir (Andrew, 2020: 1). Fransa’da ise, karantina önlemleri alındıktan sonra Paris’te meydana gelen aile içi şiddet vakalarında %30 oranında artışın yaşandığı, İçişleri Bakanı Christophe Castaner tarafından beyan edilmiştir (BBC, 2020/a).

Birleşik Krallıkta, aile içi istismar konusunda yaptığı çalışmalarıyla bilinen ve aynı zamanda önde gelen yardım kuruluşlarından biri olan Refuge, salgınla birlikte insanların hareket alanlarının kısıtlanmaya başlanmasından itibaren gelen yardım çağrıları %25 düzeyinde artış gösterdiğini belirtmiştir (Bradbury ve Isham, 2020: 2047). Ayrıca aynı ülkede, web sitesi üzerinden ulaştırılan yardım çağrılarında da %150 oranında artış yaşanmıştır (Cumhuriyet, 2020). Salgının bu ilk ayla-

rında İngiltere’de, aile üyeleri tarafından evde gerçekleşen istismar olaylarının iki katına çıktığı, yardım hattına bir günde gelen çağrılar yaklaşık %700 arttığı da bildirilmiştir (Theguardian, 2020). Almanya’da ise yardım derneklerinin tespitlerine göre, kısmi sokağa çıkma yasağının başlamasının ardından ailede meydana gelen şiddet oranlarında ciddi düzeylerde artış yaşanmıştır. Sığınma evlerinde yer kalmadığı için gelen başvurular polise yönlendirilmiş, şiddete maruz kalanların otellere yerleştirilmesi için yetkililere çağrılar yapılmıştır (Lodoshaber, 2020). Lübnan ve Malezya’da, salgının başlamasından itibaren yardım hatlarına intikal eden çağrılar bir önceki yıla göre iki katına çıkmış, Avustralya’da ise aile içi şiddet ile ilgili yapılan aramalar son beş yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Kıbrıs’ta da ilk vakanın görüldüğü 9 Mart’tan hemen sonraki haftada yardım hattına gelen aramalarda %30, aynı dönemde İspanya’nın Katalonya bölgesinde ise %20 oranında artış göstermiştir (Haber.sat7turk, 2020).

Tunus’ta karantina sürecinin uygulandığı 23 ile 27 Mart 2020 arasında, kadına şiddete yönelik kurulan ihbar hattına toplamda 1899 çağrı gelmiş, bu çağrılar bir önceki yıla göre yaklaşık beş kat artış gösterdiği belirtilmiştir (TRTHaber, 2020). Brezilya’da ise salgın ile birlikte aile içi şiddet vakaları %40-50 arasında, alarm düzeyinde yüksek bir seviyeye çıkmıştır (Wiley Online Library, 2020/a, Telles ve diğ. 2020: 1). Güney Kıbrıs’ta da, ilk vakanın görülmeye başlanmasıyla aile içi şiddet olaylarında ciddi artış meydana gelmiştir. Güney Kıbrıs’ta bulunan ‘Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Derneği’, 23 günlük dönemde sığınma ile ilgili çağrılarının 15, aile içi şiddet çağrılarının ise 230 oldu-

ğunu, söz konusu çağrılarının önceki aya göre %47 oranında artış kaydettiğini belirtmiştir (Kıbrıs gazetesi, 2020).

Salgının dünyanın her tarafına yayılmasından kısa süre sonra Dünya Sağlık Örgütü de, başta Çin'in Vuhan kenti olmak üzere İspanya, Fransa ve İtalya'da artış kaydedilen aile içi şiddet vakalarına ve boşanma oranlarına dikkat çeken açıklamalarda bulunmuştur (AA, 2020). Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres ise, salgınla birlikte ABD, Güney Afrika, Hindistan, Fransa, Avustralya ve Türkiye'de aile içinde meydana gelen şiddet vakalarının artışına dikkat çekmiş ve hükümetlerin aile içi şiddet olaylarına yönelik acil eyleme geçmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Guterres, ayrıca ailede meydana gelen istismar vakalarından dolayı istismarcıların cezalandırılması için yargılama sisteminin çalıştırılması gereğine vurgu yapmıştır (Habertürk, 2020). Bu ülkelerin dışında Arjantin, Kanada, İtalya ve İspanya da aile içi şiddet vakaları önemli oranlarda artış göstermiştir (Telles ve diğ. 2020: 1).

Aile içi şiddet oranlarında yaşanan artışlar bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli düzeylerde seyrettiği tespit edilmiştir. Örneğin İstanbul Emniyet Müdürlüğü, 2019'un mart ayında aile içi şiddet olaylarının 1804, 2020 yılının mart ayında ise 2493 olduğunu ve bir önceki yıla göre %38,2 oranında artış yaşandığını belirtmiştir (AA, 2020). Salgının bu ilk aylarında Türkiye'de yaşanan kadın cinayetlerinde de ciddi bir artış yaşanmıştır. Zira Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun hazırladığı rapora göre, Türkiye'de evden çıkmama çağrılarının başladığı 11 Mart ile 31 Mart arasında geçen 20 günlük

sürede 21 Kadın öldürülmüştür (Sputniknews, 2020). Nisan 2020’de hazırlanan bir rapora göre (COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi İle Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu-Nisan 2020), salgın sürecinde kadınlara yönelik aile içi şiddet olayları yaklaşık %27 oranında artış göstermiştir. Aynı araştırmada katılımcılara sorulan ‘*Sizce Karantina Süreci Kadına ve Çocuğa Şiddeti Tetikliyor mu?*’ adlı soruya, %45,9’unun ‘Evet’, %36,9’unun ‘Kısmen’ ve %17,2’sinin ‘Hayır’ şeklinde yanıt verdiği tespit edilmiştir. Söz konusu araştırma kapsamında katılımcılara hangi şiddet türlerine maruz kaldıkları da sorulmuş ve elde edilen verilere göre %23,7’sinin ‘psikolojik şiddet’e, %10,3’ünün ‘ekonomik şiddet’e, %4,8’inin ‘dijital şiddet’e, %1,7’sinin ‘fiziksel şiddet’e ve %1,4’ünün ‘cinsel şiddet’e maruz kaldığı, %1,1’inin ise ‘ısrarlı takip’e uğradığı saptanmıştır. Araştırmada ayrıca, çocuklara uygulanan şiddet türlerine ait verilerin daha yüksek düzeylerde seyrettiği ortaya konulmuştur. Çocuklara yönelik uygulanan ‘psikolojik şiddet’in %53, ‘ekonomik şiddet’in %24,8, ‘dijital şiddet’in %12, ‘fiziksel şiddet’in %7,5, cinsel şiddetin ise %2,7 oranında olduğu ortaya konulmuştur (Sahamerkezi, 2020: 5).

3. AİLE İÇİ ŞİDDET VE KRİZ DÖNEMLERİYLE İLİŞKİSİ

Aile, mensuplarının bakım ve gereksinimlerini karşıladığı, akıl ve beden sağlığını korumaya ve geliştirmeye çalıştığı, güven duygusuna sahip olduğu bir yuva olarak bilinmektedir. Ancak ailenin bu fonksiyonlarını her zaman yerine getiremediği, bazen şiddet eylemlerinin sıklıkla görüldüğü bir mekân olduğu da bir gerçektir (Ünal, 2005: 9).

Aile içinde gerçekleşen şiddet türleri arasında özellikle çocuklara ve yaşlılara yönelik ihmal ve istismarın yanında, aile bireyleri arasında sıklıkla yaşanan fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet türleri de bulunmaktadır. Aile üyelerinin birbirlerini kontrol etme dürtüsünden kaynaklanan aile içi şiddet, tehditten öldürmeye, fiziksel ve cinsel şiddetten (istismar) kişilik gelişimine zarar vermeye ve kişinin psikolojik bütünlüğünü bozmaya kadar birçok davranışı kapsamaktadır (Akın, 2013: 29). Ailede meydana gelen ve etkileri kısmen de olsa mağdurda ömür boyu görülebilen şiddet türlerinden biri olan fiziksel şiddet, mağdur bireyin bedensel olarak zarar görmesine neden olan tokat, tekme ve yumruk atma, sert bir cisimle vurma, saçını çekme vb. işkencelere maruz bırakılmasıdır. Ailede sıklıkla görülebilen ancak dışarıya pek yansımayan psikolojik şiddet ise, ailenin herhangi bir üyesinden diğerine küfür, tehdit ve hakaret etmek, bağırarak, onu yakın çevresiyle görüştürmemek, aşağılamak vb. şeklinde gelişen ve bireyin kişiliğini hedef alan eylemlerle muamelede bulunmaktadır. Genellikle gizli kalan veya üstü örtülmeye çalışılan cinsel şiddet, bireyi istemediği halde ilişkiye zorlamak, fuhuş yaptırmak, erken yaşta ve istemediği biriyle evlendirmek, cinsel organına zarar vermek vb. eylemlerle ifade edilebilir. Ekonomik şiddet ise ailede bireyin ihtiyaçlarını giderecek kadar veya hiç para vermemek, zorla çalıştırılmak, kazancına veya malına el koymak şeklinde gerçekleşen eylemlerdir. Aile içi şiddetin meydana gelmesinde şüphesiz ki birçok sebepten söz edilebilir. Bu bağlamda birçok disiplin aile içinde gerçekleşen şiddet türleri üzerinde incelemelerde bulunmaktadır. Sosyoloji disiplini de aile içi şiddet, farklı kuramlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Örne-

ğin çatışma kuramı, aile gibi toplumsal kurumların mensupları arasında sürekli bir çatışma ve çelişkinin var olduğuna, farklı beklentilerin, çıkarların ve değer yargılarının söz konusu olabileceğine, dolayısıyla çatışmanın kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir (Yıldırım ve Kızmaz, 2018: 1140). Ailedeki çatışmaların bireylerin amaçlarını yerine getirmesine katkı yaptığını belirten kuram, bu çatışmaların ayrıştırıcı rolünün yanında birleştirici rolünün bilinmesi halinde çatışmayla yaşamayı öğrenmenin mümkün, hatta gerekli olduğu ve çatışmanın kendi içinde gelişmeyi getirdiği iddiasındadır.

Ailede şiddete maruz kalan bireylerde korku ve endişe, yalnızlık ve çaresizlik hissi, mutsuzluk ve umutsuzluk gibi şikâyetlerin yanında posttravmatik stres ve anksiyete bozuklukları, depresyon gibi rahatsızlıklar gelişebilmektedir. Zira biyolojik bir afet olan salgın durumlarında dezavantajlı konumda bulunan veya hassas olan kesim/grupların daha çok etkilendiği bir gerçektir. Dezavantaj kavramı genellikle cinsiyet, yoksulluk, etnik grup ve ırk gibi kalıtsal yoldan edinilen özelliklerle anılsa bile esasen bireyin kendi kendisine yetememesi, toplumsal yaşamda olağan sayılan birtakım imkânlardan, araçlardan istifade edememesine denk gelmektedir (Birinci ve Bulut, 2020: 63). Örneğin kendi kendisini yönetebilme, kendisini toplumda var etme, özsayı ve sorumluluk sahibi olma, temel eğitim ve bilgiye sahip olma, sağlık hizmetlerine ulaşma, istihdama katılma gibi belirgin özelliklere/araçlara sahip olması bireyin dezavantajlı bir konumda olmadığını gösterir. Bu yönden bakıldığında çocuk, yaşlı, engelli, genç, kadın, yoksul, göçmen ve azınlık konumunda bulunanların, birçok konuda

kendi kendilerine yetememelerinden dolayı dezavantajlı kesimden sayılmaları mümkündür.

Öte yandan aile bireyleri birlikte daha fazla zaman geçirdiğinde belirli bir neden olmaksızın şiddetin ortaya çıkabileceği hususu insan psikolojine atfedilen bir dinamiktir. Bu tanımlamaya sosyoloji ve toplumsal cinsiyet literatüründe sıklıkla başvurulur ve aralarındaki ilişkiye dikkat çekilir. Örneğin ailelerin birlikte daha fazla zaman geçirdiği yaz tatilleri veya Noel gibi dönemlerde aile içi şiddet vakaları artış göstermektedir (Sharma ve Borah, 2020: 3). Bu yüzden aile içi şiddeti arttıran faktörler, genellikle insanların bir arada bulunmalarını zorunlu kılan kriz dönemlerinde daha fazla öne çıkmaktadır. Bu dönemde işten çıkarmalar, gelir kaybı ve geçim sıkıntısının yanında uzun süreli eve kapanmalar, evde kalmaktan kaynaklı gelişen alışkanlıklara maruz kalmalar aile içi şiddet olaylarını arttırmaktadır. Dahası aile ilişkilerinin kötüye gitmesi, ekonomik ve sosyal krizlerin baş göstermesi aile içi şiddetin meydana gelmesini tetiklemektedir. Meydana gelen ani krizler, aile gibi yönetimler için de çok zorlu süreçlerdir. Bu dönemde yaşanan kaynak krizi, işgücünde düşük verimlilik gibi sorunlar yönetime ayrı bir yük yüklemektedir (Sharma ve Borah, 2020: 8). Toplumda kaos ortamının oluşmasına fırsat vermeden oluşan krizleri yönetmenin, insanların ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmenin kolay bir süreç olmadığını görmek için dünya ölçeğinde gerçekleşen olaylara bakmak yeterlidir.

Yapılan araştırmaların sonuçları, salgın, deprem, tsunami, kasırga gibi doğal felaketlerin sonucunda yaşanan ve birçok yönden belirsizlik içeren kriz zamanlarının insanları strese ve gerginliğe sevk ettiği, aile içi şiddet vakalarının artmasına sebep olduğu, bunların sonucunda ateşli silahların satışında ve alkol kullanımında artış yaşandığı yönündedir. Bu tür zamanlarda insanlar stres ve gerginliği azaltmak için özellikle ateşli silahlara ve alkol kullanmaya sıklıkla yönelmektedirler. Örneğin, St. Helens Dağı'nın patlamasından hemen sonra Washington'da bulunan Othello'da ailelerdeki stres ve gerginlik yüzünden alkol kullanımı ve saldırganlık %46 oranında artmıştır (Sciencedirect, 2020). Yine Amerika'da toplumsal kriz dönemleri olarak bilinen 1987 yılındaki Borsa çöküşünde ve 11 Eylül'deki terör saldışısı döneminde ateşli silahların satışında ciddi artışlar yaşanmıştır (Andrew, 2020: 2). Türkiye'de ise, salgın sürecinde ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020'den 2 Nisan 2020'ye kadar 152, 6 Mart'tan 2 Nisan'a kadar ise 202 silahlı şiddet olayı yaşanmıştır. Bu olaylarda 118 kişi ölmüş, 197 kişi ise yaralanmıştır (CNNTürk, 2020). Koronavirüs salgınının oluşturduğu belirsizlikten dolayı da, insanların stres ve gerginliklerini ateşli silahları edinmekle gidermeye çalıştıkları, bu yüzden Amerika'da (Andrew, 2020: 2) son bir yılda silah satışlarında ciddi bir artış yaşandığı yönünde bulgular bulunmaktadır.

Kriz dönemleriyle silah satışının artışı arasında görülen ilişkinin bir benzeri, kriz zamanlarıyla aile içi şiddet vakalarındaki artış arasında söz konusudur. Örneğin Katrina Kasırgası sonrasında eşleri tarafından psikolojik istismara uğrayan kadınların oranında, %35 düzeyinde artış

yaşanmıştır (Sciencedirect, 2020). Amerika’da yapılan bir çalışmada ise, güney Mississippi’deki sel felaketinde kadınların fiziksel mağduriyetlerinin artış oranının %98 düzeyine çıktığı rapor edilmiştir (Kofman ve Garfin, 2020: 199). 2014 ile 2016 yılları arasında, Batı Afrika’da görülen Ebola virüsü salgını döneminde çocuk ihmali, çocuk cinsel istismarı, çocuk işçiliği ve erken yaşta hamilelik gibi olaylarda belirgin artışlar yaşanmıştır. Sadece Sierra Leone’de salgın öncesine göre çocuk yaşta hamilelik olayları iki katına çıkmıştır (UNICEF, 2020). Yine 2009’da Avustralya’da baş gösteren ‘Kara Cumartesi’ orman yangınlarında ve 2010 yılında Haiti’de meydana gelen 7,0 büyüklüğündeki deprem sonrasında aile içi şiddet vakalarında önemli artışlar yaşanmıştır (Sciencedirect, 2020). Yapılan başka bir araştırmada ise ilk defa salgın sürecinde yakın partnerinin şiddetine (fiziksel, cinsel ve psikolojik) maruz kaldığını belirten kadınların oranı %65,4 düzeyinde bulunmuştur (Evans ve diğ. 2020: 1). Görüldüğü gibi salgın sürecinde aile içi şiddet vakalarında azımsanmayacak artışlar yaşanmaktadır.

Salgınla birlikte yaşam alışkanlıklarında meydana gelen ani değişimler her zaman insanları şoka uğratmış ve yaşananlara anlam vermeyi güçleştirmiştir. Günümüzde yaşanan salgınla birlikte bütün aile bireyleri ev ortamına mahkûm kalmış, iş ve eğitimle ilgili yapılması gerekenler evden takip edilmeye başlanmış, virüs nedeniyle bir yakının enfekte olmasından veya ailede bir kayıp yaşanmasından duyulan korku ve endişeler had safhaya ulaşmıştır. Bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemiş ve şiddet türlerinin farklı düzeylerde yaşanmasını

tetiklemiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi kriz dönemlerinde günlük yaşamdaki değişmelerin neticesinde stres oluşturan faktörlerin fazlaşmasıyla alkol, madde ve ilaç kullanımı artış göstermektedir. Özellikle bu dönemde ilişkilerinde güçlük ve çatışma yaşayan çiftler stres oluşturan faktörlerin de etkisiyle aile içinde şiddet kullanmaya yönelebilmektedirler (Koçak ve Harmancı, 2020: 196). Alkol kullanımının artış göstermesi, esasen bir sonuç olarak görülebilir, ancak aile içi şiddet ve istismar olaylarının (yeniden) meydana gelmesinde de önemli bir risk kaynağıdır.

Bir olgu olarak aile içi şiddet, ailedeki bireylerin engellenmelerinin bir sonucu olarak gerçekleşir, daha çok öfke ile birlikte meydana gelen bir davranış tarzı olarak telaki edilir. Engellemeler karşısında şiddet eylemine başvuran bireyin bu eğiliminin altında yatan faktörler, daha çok onun çocukluk ve ergenlik döneminde yaşadığı sosyalleşme biçiminde aranması gerekir (Kızmaz, 2006:249). Bu çerçevede, salgın sürecinde de bireyin başvurduğu şiddet eylemlerinin altında yatan nedenlerin bazılarının, bireyde daha önce gelişen olumsuz duygulardan kaynaklandığı söylenebilir. Ancak yine de, salgın sürecinde ailede gerçekleşen şiddet vakalarında birçok failin salgından kaynaklı izolasyonu ‘kontrol aracı olarak’ kullanma ihtimali vardır (BBC, 2020/b). Zaten ailedeki çatışmaların çoğu, aile bireylerinin birbirlerine üstünlük kurmaya ve ötekini kontrolünde tutmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Farklı niyetlere sahip insanların ailede amaçlarını gerçekleştirmek, karşı tarafı sindirmek ve onu baskılamak isteyenlere, salgın süreci çok iyi fırsatlar sunmaktadır. Kanuha'nın dediği gibi salgın

süreci: “*partnerini izole etmek veya incitmek isteyen biri için mükemmel bir fırsat*”tır (Akt: Andrew, 2020:1). Meydana gelecek şiddet olaylarının veya kötüye kullanımın ifşa edilmesi, dışarıya sızdırılması imkânı kısıtlı olduğu için zarar verme ve ötekini sindirme peşinde olanların bu olumsuz eylemlerini salgın sürecinde tırmandırma ihtimali daha da artmıştır.

Ailede gerçekleşen olayların dışarıya yansıtılması genellikle hoş karşılanmadığından, meydana gelen çoğu şiddet türleri de açığa çıkmamaktadır. Özellikle cinsel şiddet (istismar) konularının gizli kaldığı, mağdurların bazen çok uzun süren işkencelere maruz bırakıldığı, bazılarının intiharla sonuçlandığı alanda yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Yaklaşık 80 ülkede yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen veriler, her üç kadından birinin hayatında en az bir kez fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalığı şeklindedir (Wiley Online Library, 2020/b). Türkiye’de yapılan çalışmalardan elde edilen verilere bakıldığında diğer ülkelerden elde edilen verilerle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Örneğin, Türkiye’de 2019 yılı istatistiklerine göre kadın cinayetlerinin %78’i evde meydana gelmiş, bu cinayetlerin %95’inin ise kadının eşi, partneri veya akrabası tarafından işlenmiştir (Tütüncü, 2020: 2).

Salgından korunmak üzere insanlarla teması kesmek ve sosyal izolasyonu sağlamak için en uygun yer şüphesiz ki ‘evde kal’ maktır, ancak bazıları için evde kalmak, birçok yönden ve uzun süre devam eden istismara maruz kalmak demektir. İzolasyon, özellikle aile içi şiddet mağdurlarını ve aile içinde istismara maruz kalan kadın ve çocukları

zora sokmaktadır. Salgından korunmaya çalışırken istismarcısıyla aynı ortamı paylaşmak telafisi zor sindirilmeleri, baskılamaları ve örselenmeleri beraberinde getirmektedir. İşsizlik, hastalık ve ölümlerle sonuçlanabilen salgının oluşturduğu bu korku ve stres durumları mağdurların istismara uğrama düzeylerini arttırmaktadır. Normal zamanlarda mağdur olan aile bireyi bir danışmana gidebilme, bir arkadaşından destek alma veya sığınma evine yerleşme gibi alternatiflere sahip iken, salgın sürecinde eve mahkûm kaldığından dolayı mağdur, olan bitene ses çıkarma imkânına sahip değildir. Aynı şekilde salgının bulaşma tehlikesinden dolayı hastaneye de gidememektedir. Özellikle fiziksel veya cinsel şiddet kullanımı durumunda ‘adli tıp raporu’ almanın çok güç olması mağdurları çaresizliğe daha çok sevk etmektedir. Salgının oluşturduğu korku ve belirsizlik, adli makamların kapalı olabilme ihtimali, dava edilse bile süreçten dolayı dosyanın ihmal edileceği korkusu, insanların harekete geçmelerinin önündeki engellerden bazılarıdır.

Çocuklara yönelik istismar, telafisi mümkün olmayan yaralar açması bakımından şüphesiz ki istismarın en dramatik biçimidir. Normal zamanlarda çocuk, zamanının çoğunu okulda, okul sonrası bir etkinlikte veya bir arkadaşının evinde, yani evin dışında başka bir yerde geçirmekte ve istismar durumundan uzak kalmaya çalışmaktadır. Ancak salgın sürecinde istismar edenle aynı evde, aynı ortamı paylaşmak, yardım alma imkânından yoksun olmak, çocukların istismara uğrama riskini kat kat arttırmaktadır.

Sürekli evde kalmaktan kaynaklı monoton aktiviteler, tekdüze hayat tarzı, belirsizlik sosyal ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Salgınla ilgili mücadele sürecinde virüsün nasıl bulaştığı, nasıl korunması ve nelerin yapılması gerektiği konusunda yetkili mercilerin ve/veya uzmanların net bir öngörü ortaya koyamamaları insanları olumsuz etkilemektedir. Aynı şekilde virüsün ne zaman etkisiz hale getirileceği, ortada dolaşan haberlerin hangisine itibar edecekleri yönündeki belirsizlikler yıpratıcı olabilmektedir. Hatırlanacağı üzere salgının ortaya çıktığı ilk dönemlerde insanlar, kıtlık korkusuyla marketlere adeta saldırmış bir panik ortamının oluşmasına sebep olmuşlardır. Ölüm sayılarında yaşanan artışlar da belirsizlik oluşturan önemli bir etkidir. Bireylerde oluşan zihinsel ve duygusal bozukluklar yanında davranış bozukluklarında da artış yaşanabilmektedir (Taştan, 2020: 11-16). Yaşanan belirsizlik ve dolayısıyla umutsuzluk bireylerin iç dünyalarında keder gelişme sıklığını, akut stres ve uyum bozukluğunu daha fazla arttırmaktadırlar (Küçük Biçer ve İlhan, 2020: 108). Belirsizlik kadar salgınla birlikte baş gösteren önemli bir duygu durumu da öfkedir (Taştan, 2020: 18). Çünkü bireyin günlük rutin aktivitelerinden uzak, belirli bir izolasyona maruz kalmasından kaynaklı oluşan engellenme durumu onda öfkenin oluşmasına yol açmaktadır.

Henüz tedavisi bulunmayan ve ne zaman biteceği de öngörülemeyen salgın sürecinin ilişkilerde stres ve gerginliğe neden olduğu bir gerçektir. Karantina altında olmanın veya sokağa çıkma yasağına maruz kalmanın kısa vadeli sonuçları arasında can sıkıntısı, hayal kırıklığına uğrama ve öfkeli davranışlar sergileme gibi durumları saymak müm-

kündür. Böylesi bir travmadan sonra, stres belirtilerinin uzun süreli etkilere dönüşebileceği ihtimali de bulunmaktadır (BBC, 2020/c). Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı tespitlere göre bireylerde baş gösteren stres ve gerginlik, salgın sürecinde sosyal iletişim kanallarının daralması ve yardım hizmetlerine ulaşımın zorlaşması nedeniyle kadınların ve çocukların aile içi şiddete maruz kalma riskini daha da arttırmıştır (WHO, 2020/b). Ailenin yaşadığı stresin düzeyi arttıkça ailelerdeki istismarcıların da gerginliği ve stresi artış göstermekte ve partnerine veya başka bir aile bireyine yönelik şiddetin düzeyini de arttırmaktadır (Kaya, 2020: 3). Aile içi şiddet de, yukarıda da belirttiği gibi, genellikle kriz dönemleri, savaş, doğal afet zamanları, kalıcı hastalıklar gibi uzun süren stres ve parçalanma zamanlarında daha fazla görülmektedir. Dolayısıyla neredeyse tüm toplumlarda panik ve depresyon etkisi meydana getiren salgın, aile içi şiddet oranlarını da önemli ölçüde tetiklemekte ve alınması gereken tedbirler öne çıkmaktadır.

Öte yandan salgın sürecinin aile içi ilişkilerin düzene girmesi için bir fırsat tanıdığı yönündeki yaklaşımın bir karşılığının olduğu da söylenebilir. Şöyle ki aile bağları, aile bireylerinin bir arada ve mecburi bir şekilde zamanlarını geçirmelerine, birbirlerini duymaya ve anlamaya çalışmalarına, paylaşımında bulunmalarına vesile olması bakımından daha da güçlenmektedir. Bir arada bulunmak, beraber oyun oynamak, çay sohbetleri yapmak, yemekleri birlikte yemek, ev işlerinin paylaşımını yapmak gibi aktiviteler insanların birbirlerini anlamalarına ve iletişim kurmalarına katkı sağlaması bakımından anlamlıdır. Nitekim

aile etkileşimi konusunda yapılan araştırmalar da bu tespiti haklı kılmaktadır. Bu araştırmalarda, COVID-19 salgını sürecinde aile bireylerinin birbirlerini desteklemeye, birbirlerinin sorunlarıyla yakından ilgilenmeye ve birbirleriyle uyum içinde olmaya önem verdikleri ortaya konulmuştur. Araştırmaların sonucunda oluşan genel kanaat ise duygusal, finansal ve fiziksel yeterliliklerin artması oranında aile içi iletişimin artacağı, şiddet kullanımının ise azalacağı yönündedir (Ergül ve Yılmaz, 2020: 49). Zira salgınla birlikte insanların mecburi şekilde aniden evlerine çekilmesi bir taraftan kısa vadede stres, gerginlik ve ruhsal sıkıntı gibi bazı olumsuzlukları beraberinde getirmiş olsa da diğer taraftan uzun vadede aile içi iletişimin pekişmesine de katkı yaptığı bir gerçektir (Güven, 2020: 6). Sosyal destek alınabilecek arkadaş çevresinin, sağlık hizmetlerinden faydalanma olanaklarının, ailede güçlü bir iletişim ağının ve fiziksel yeterliliklerin varlığının bireyin salgınla mücadele sürecinde psikolojik yönden rahatlamasına pozitif katkı sağladığı düşünülmektedir (Ergül ve Yılmaz, 2020: 49). Zaten yapılan araştırmalar, doğal afetlerin sonrasında gelişen aile içi şiddet oranlarındaki artışın genellikle birkaç ay sürdüğü, sonrasında giderek azalma gösterdiği şeklindedir (Telles ve diğ. 2020: 2). Dolayısıyla aile içi iletişimin ve ilişkilerin zamanla olumlu bir yöne evrilmesi, ailede yaşanan şiddet türlerinin azalmasını da beraberinde getireceği düşünülebilir.

İnsanlar uzun süren kriz dönemlerinde veya atlattıktan sonra maruz kalınan kaygılara duyarsızlaşmakta ve onları bir tarafa bırakmakta, yakın çevresinde bulunan kişi ve gruplara uyum sağlama eğilimi geliş-

tirmektedirler. Zira insan, özü itibariyle sevme, sevilme, onay görme ve bir topluluğa ait olma ihtiyacı hisseden bir varlıktır. Zaten araştırmalar da, mutluluk dediğimiz insanın nihai hedefinin diğer insanlarla yakın etkileşimde bulunmakla, mutluluk hissi denilen akış deneyiminin diğerleriyle paylaşılmasıyla mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır (Taştan, 2020: 31). Dolayısıyla salgın sürecinde, başlarda yaşanan şokların etkisinin zamanla yerini akliselim ve makul tutum ve davranışlara bırakacağı, diğer aile bireyleriyle paylaşımı esas alan bir ilişki biçiminin geliştirileceği söylenebilir.

4. SALGINA KARŞI ALINAN ÖNLEMLERİN BİREYSEL, AİLESEL VE TOPLUMSAL ETKİLERİ

COVID-19'un önlenmesi adına alınan sosyal mesafe, karantina, izolasyon ve sokağa çıkma yasakları gibi önlemlerin eğitim, sağlık, sosyal, psikolojik ve ekonomik olmak üzere birçok yönden olumsuz etkiler meydana getirdiği açıktır. Salgın hastalıkla birlikte yaşlı, yatalak ve küçük yaşta çocuklar başta olmak üzere bakıma muhtaç kesimin bakımı ve sağlık hizmetleri zorlaşmış, risk grubunda bulunan kesime yönelik destek imkânları azalmış, onları kaybetme risk ve endişesi artmıştır. Salgınla mücadele kuralları gereği, bir ölüm yaşandığında bile dini ritüeller, yas süreci ve sosyal destek adına etkileşimler kısıtlı düzeyde gerçekleşebilmiş ve bu durum aile bireylerinde ruhsal gerilimlere neden oluşturmuştur.

Ölümlerin yaygın şekilde görüldüğü risk grupları, işlerine devam etmek zorunda kalan bazı meslek çalışanları, belirli sektörlerdeki iş yerlerini kapatmak zorunda kalanlar, süresi belirsiz işten uzaklaştırılanlar ve işten kalıcı şekilde çıkarılma ile karşı karşıya olanlar salgın sürecinde daha kırılgan hale gelmiş ve çaresizlik, umutsuzluk duygularını daha fazla yaşamışlardır (Taştan, 2020: 19). Salgın sürecinde işini kaybeden birçok kesim olmuştur. Ancak şüphesiz ki hiçbir geliri olmayan veya gündelik elde ettiği kazanç ile geçimini sağlamaya çalışan emekçiler ile düşük gelirli insanlar, en çok etkilenen kesim olmuştur (Douglas ve diğ. 2020: 3). Salgının esasen iletişim ve etkileşim bakımından işlevsiz ve daha birçok yönden güçsüz aileleri fiziksel, duygusal ve ekonomik yönden ağır sonuçlara maruz bıraktığı bir gerçektir (Telles ve diğ. 2020: 2). Bunun yanında işlerini yürütemeyen ve büyük maddi kayıp yaşayan iş insanları da süreçten hem ekonomik hem de psikolojik yönden etkilenmişlerdir. Zira yapılan araştırmalar göstermektedir ki ekonomik güvensizlik yaşamak fiziksel ağrı ve somatik şikâyetlerle doğrudan ilişkilidir (Koçak ve Harmancı, 2020: 193). Dolayısıyla sağlıklı olmak sadece herhangi bir hastalığa veya sakatlığa sahip olmamayı değil, aynı zamanda sosyal, fiziksel ve ruhsal yönlerden tam bir iyilik halini yaşamayı gerektirir (Güven, 2020: 8).

Salgın sürecinde düşük gelirli ve kalabalık ailelerin daha fazla mağduriyet yaşadıkları aşikârdır. Bunun yanında özellikle engelli, yaşlı, çocuk ve kadın gibi dezavantajlı kesimlerin başta psikolojik olmak üzere birçok yönden daha fazla baskılandıkları, ailede şiddet türlerine maruz

kalma riski yaşadıkları söylenebilir. Salgınla birlikte karantina sürecinde ailelerde tahammülsüzlük ve iletişim sorunlarında bir artışın yaşanmasıyla ailede sorunların ve aile içi şiddet türlerinin artması riski yüksektir. Çünkü eve kapanmak sosyal ve psikolojik bir izolasyonu beraberinde getirmekte, bu durum aile bireyleri arasında içe kapanma, uzaklaşma, yabancılaşma ve iletişime geçmede sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Zamanla ses tonlarında yükselmeler, bazı şiddet türlerini de içeren aile içi tartışmalar ailedeki krizlerin ve meydana gelebilecek şiddetin birer işaretleridir (Işık, 2020: 8). Aile bireylerinin zamanlarının önemli bir kısmını evde geçirmeleri, sağlık sorunlarına yol açtığı gibi sosyal ve ekonomik sorunların artmasına da neden olmaktadır. Maruz kalınan salgın hastalık sürecinde meydana gelen moral çöküntüsü ve yaşanan kayıplar nedeniyle oluşan duygusal çöküntü ailede şiddet içeren krizlerin yaşanmasına kaynaklık eden temel etkenlerdir. Bunun yanında biyopsikososyal, tinsel, kültürel ve ekonomik yetersizlikler de bireylerin ailede meydana gelen krizlerden daha da fazla etkilenmelerine neden olmaktadır. Çünkü İlişki kurma, tartışma, şiddet kullanma, boşanma gibi durumlarda bireyin yaşadığı yetersizlikler önemli düzeyde rol oynamaktadır.

Salgının yayılmasına karşı alınan tedbirler kapsamında hayata geçirilen uygulamalar nedeniyle eve kapanarak, zamanının çoğunu evde geçirmek zorunda kalan aile üyeleri, bir takım psikolojik sorunları yaşamaları gibi risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Bireyin karantina altına alınması veya kapalı bir mekânda kalmaya mecbur edilmesi onda farklı duyguların gelişmesine neden olabilmektedir. Söz konusu

bireyde, sevdiği kişilerden ayrı kalma, bağımsızlığını yitirme, kontrol kaybına uğrama, zorla dayatılan bir şeye riayet etme, can sıkıntısı ve çevresinde bulunanların sağlık durumu hakkındaki belirsizlikler dramatik etkiler meydana getirebilmektedir. Aynı şekilde karantina altına alınan veya uzun süre eve kapatılan kişilerin zamanla korku, üzüntü, suçluluk ve sinirlilik gibi olumsuz duygulara sahip olabilmektedir (Yıldız ve Ark. 2020: 2). Bu süre içerisinde gösterilen tepkiler genellikle kayıtsızlık ve kadercilik şeklinde çeşitlilik gösterebildiği gibi, uzun süre karantinada kalan bireylerde kaygı, uykusuzluk, kararsızlık, tükenmişlik hissi, dikkat problemleri, çalışma performansında düşüklük ve isteksizlik meydana getirebilmektedir (Koçak ve Harmancı, 2020: 189-190). 2020 yılının başlarında Çin’de, 194 şehirden 1210 kişi üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, katılımcıların %54’ünün salgın sürecinde psikolojik yönden orta veya şiddetli düzeyde etkilendiği, %29’unun orta veya şiddetli düzeyde anksiyete, %17’sinin ise orta veya şiddetli düzeyde depresyon yaşadıkları saptanmıştır (Koçak ve Harmancı, 2020: 193). Türkiye’nin farklı illerinde yapılan bir araştırmada ise katılımcılara salgın sürecinin ruhsal durumlarını nasıl etkilediği sorulmuştur. Katılımcıların sorulan soruyu %26’sının ‘çok olumsuz etkiliyor’, %38,2’sinin ‘olumsuz etkiliyor’, %23,3’ünün ‘canım sıkılıyor’ diye yanıtladığı, bunlardan sadece %2,5’inin ise ‘olumlu etkiliyor’ şeklinde cevap verdiği ortaya konulmuştur (Sahamerkezi, 2020: 3). Görüldüğü gibi salgın sürecinde alınan önlemler insanların psikolojik durumlarında önemli etkiler bırakmaktadır. Bunun yanında izolasyon ve karantina süreleri uzadıkça insanlarda tükenmişlik hissi ve umutsuzluk duyguları şiddetli hale gelebilmekte ve genellikle kro-

nikleşmektedir. Bunun sonucuda da kişide anlamsızlık duyguları ve intihar eğilimleri oluşabilmektedir (Koçak ve Harmancı, 2020: 193). Benzer şekilde salgın sürecinden etkilenme düzeyi ile çevresinde bulunan kişilerle iletişimde bulunma düzeyi arasında yakın ilişki söz konusudur. Öyle ki salgın hastalıkların yoğun şekilde yaşandığı dönemlerde yalnız yaşayan, sosyal ilişkileri zayıf veya kopuk olan, iletişim kurmada güçlük çeken dezavantajlı kişilerin oluşturduğu topluma mukabil, sosyal ilişkileri güçlü, iletişimleri kuvvetli olan toplumlarda ölüm oranları daha düşüktür (Koçak ve Harmancı, 2020: 194). Bu yüzden bireyin içinde bulunduğu psikolojik durum, onun salgınla mücadele etmesinde önemli rol oynamaktadır.

Salgın sürecinde oluşan kapanmadan dolayı ruh sağlığının bozulmadan korunabilmesi, yaşam kalitesinin düşürülmeden ve uyum içerisinde devam ettirilmesi aile fonksiyonlarının birçok yönden işlerlik kazanması ile yakından ilişkilidir (Koçak ve Harmancı, 2020: 185). Salgınla birlikte oluşan eve kapanmadan dolayı ailenin yapı ve fonksiyonları da farklılaşmıştır. Ev kısmi zamanlı kullanılan bir mekân iken insanların artık bütün zamanlarını geçirdiği bir yer olmaya başlamıştır. Eğitim ve farklı sektörlerden işler ev ortamında ve online şekilde görülmeye başlanmış, iletişim ihtiyacı da teknolojik aygıtlar üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Oluşan işsizlikten ve mecburi tutulan yasaklardan dolayı ev daha çok tüketimin ağırlıkta olduğu mekânlara dönüşmüş, ailenin karşılaşılabileceği zorluklar ve stres yükü daha da artmıştır.

Diğer taraftan eve kapanma sonucu meydana gelen izolasyon sebebiyle stres ve gerginlikler bireyin yeme-içme alışkanlığını olumsuz etkilemekte, hazır gıdalardan yüksek düzeyde alınan kaloriler hareketsizlikle birleşince tehlike arz edebilmektedir. Öyle ki izolasyon, psikolojik yönden bireyde kalıcı hale gelen etkiler meydana getirebilmektedir. Bu psikolojik etkilerin araştırıldığı bir çalışmada bireylerde sınırlanmışlık, hapsedilmişlik ve damgalanmışlık hissi, öfke, anksiyete, depresyon, düşük benlik saygısı ve dürtüsellik duyumsandığı tespit edilmiştir (Koçak ve Harmancı, 2020: 188). Bu yüzden uzmanlar, hareketsizlikten kaynaklı tükenmişliği, huzursuzluğu, gerilimi azaltacak, ailede iletişimi ve sosyalleşmeyi arttıracak oyun gibi etkinliklerin, bütün aile bireylerini kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesini ısrarla tavsiye etmektedirler (Koçak ve Harmancı, 2020: 197).

Çocukların aile bireyleriyle birlikte kapalı bir mekânda uzun süre kalmaları, onların fiziksel hareketsizlik, vücut ağırlıklarında artış, davranışsal ve ruhsal bozukluklar, şiddet türlerine maruz kalma gibi birçok yönden sağlıklarını tehlikeye atabilecek olumsuz etkilere maruz kalmaları demektir (Küçük Biçer ve İlhan, 2020: 103). Çocuklarda daha fazla görülen ekran bağımlılığının salgın döneminde fiziksel hareketsizlikle birleşmesi, başta obezite gelişimi olmak üzere diğer birçok kronik hastalığa da neden olabilmektedir. Sürekli evde kalmaktan kaynaklı kısıtlamalar çocuk ve ergenlerin itaatsizliklere, öfke ve saldırganlık içeren davranışlara yönelmeleri ile sonuçlanabilmektedir.

Salgın süreciyle birlikte insanların tüketim ve tasarruf anlayışlarında, hijyen alışkanlıklarında, belirli kişi ve gruplara karşı tutum ve davranışlarında bazı değişikliklerin olması muhtemeldir (Taştan, 2020: 30). Nitekim ülkeler gibi bireyler de adeta kendi sınırlarına çekilmiş, günlük işlerini, alışverişlerini evlerinden takip eder hale gelmiştir. Dışardan, değişik alanlardan karşılanan ihtiyaçların neredeyse hepsinin formatı değişmiş, artık ürünler teknolojik aygıtlar üzerinden, evden sipariş edilip kapıdan teslim alma dönemine girilmiştir. Temel ihtiyaç maddeleri dahil birçok alanda öne çıkan ve online alışveriş imkanı sunan alışveriş uygulamaları, hayatın farklılaşmasına neden olmuştur. Bu sebeple yüz yüze iletişimin kısıtlanması toplumsal boyutta yaşanan ilişkileri de zayıflatmış ve karşılıklı diyalogların çoğunlukla yaşanmaması nedeniyle iletişim kurma biçimlerinin de ağırlıklı olarak sosyal medya gibi farklı mecralarda gerçekleşmesine ve bu mecraların daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Modern hayatın dayattığı teknolojik aygıtlarla gelişen bireyci yaklaşım, tutum ve davranışlar, salgın süreciyle birlikte daha da hızlanmıştır. Topluluk halinde gerçekleştirilen spor ve kültür-sanat etkinliklerinin tümü askıya alınca toplumsal ilişkilerde de büyük oranda gerileme söz konusu olmuştur. Restoranlar, kafeler, çayevleri gibi sosyal mekânların kısıtlanması toplumsal ilişkilerin yara almasını beraberinde getirmiştir. İletişim ve ilişkilerin sanal/dijital yollardan ve daha çok bireysel boyuttan yaşanması söz konusu olmuştur.

Salgının yol açtığı olumsuz etkilerin ve sonuçlarının, birçok yönden olduğu gibi sosyolojik ve psikolojik boyutlardan da önemli oranda tahribatlara yol açtığı söylenebilir. Aile bireylerinde oluşan kaygı, stres, belirsizlik ve umutsuzluk, onların ilişkilerinde sorun yaşamalarına ve ailenin bekasına yönelik ciddi bir tehdidin oluşmasına neden olmaktadır. Aile bağlarının güçlü, sosyal ilişkilerin yaygın, dayanışma ve iletişimin öne çıktığı toplumlarda salgının oluşturduğu tahribatın daha düşük düzeyde olduğu, buna karşılık yalnız yaşayan, sosyal iletişimin ve aile bağlarının zayıf olduğu toplumlarda ise sosyal ve psikolojik etkilerinin daha fazla yaşandığı yönde değerlendirmelerin yapıldığına yukarıda da değinilmişti. Çünkü salgın dönemlerinde toplumun psikolojik reaksiyonları, gerek hastalığın yayılmasında gerekse duygusal sıkıntının veya sosyal bozukluğun oluşmasında kritik bir rol oynamaktadır (Koçak ve Harmancı, 2020: 197). Bu nedenle toplumsal dayanışmanın önünde ciddi bir engel olarak duran salgının olumsuz etkilerine karşı direnç göstermek, sosyal ilişkilere ve iletişim ağlarına dâhil olmak, paylaşımda bulunmak önem arz etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Adına ‘Yeni Koronavirüsü (COVİD-19)’ denilen salgın hastalığın, bütün dünyada olduğu gibi, başta toplum sağlığı olmak üzere ekonomik, çevresel, sosyolojik ve kültürel alanlarda belirgin şekilde olumsuz etkiler bırakacağı aşikârdır. Günlük hayatı adeta felç eden salgının kontrol altına alınması için çeşitli önlemler alınmış, bu çerçevede eğitim kurumlarının tamamı ve çalışma alanlarının çoğu kapatılmış, vakaların yoğun görüldüğü yerlerde karantina uygulamaları genişletil-

miş, bütün büyükşehirlerde hafta sonları sokağa çıkmama gibi yasaklar uygulanmıştır. İlk ortaya çıkışından beri, üzerinden neredeyse on altı ay geçmiş, yaklaşık üç milyondan fazla insanın canına mal olmuş ve ekonomik, sosyal, psikolojik tahribatlara neden olmuştur. Salgını önleme çabaları çerçevesinde önleyici bazı aşılar gerçekleştirilirken, mutasyona uğramış olan virüsün yeni biçimine karşı ek önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Küresel bir hal alan ve tedavisi henüz tam olarak bulunmayan tehlikeli salgın hastalığın olumsuz etkilerini en aza indirmek, şüphesiz ki uzmanların ve yetkili birimlerin uyarılarını dikkate almakla mümkündür. Bu bağlamda virüsün toplum üzerindeki olumsuz etkisini kırmak için her bir bireye önemli sorumluluklar düşmektedir. Her şeyden önce kendi sağlığımızı koruyabilmenin yolu, ötekinin de sağlığına dikkat etmekten geçmektedir. Bu sebeple izolasyona, sosyal mesafe kurallarına ve temizliğe, el hijyenine dikkat etmek, çoklu ortamlarda maske takmak ve temastan kaçınmak, basit ama hastalığı önleyici pratikler olarak öngörülmektedir.

Yeni koronavirüs salgını sürecinde sosyal izolasyonun kaçınılmaz bir sonucu da artan aile içi şiddet oranlarıdır. Aile içi şiddet, insanların yaşadığı belirsizlikten kaynaklı oluşan stres ve gerginlikle doğrudan ilişkilidir. İnsanların günlerce, haftalarca ve belki de aylarca evde kalması, şüphesiz ki onların psikolojileri üzerinde ciddi etkiler bırakmaktadır. Uzun süre devam edecek olan muhtemel salgının insanları evde kalmaya mecbur bırakması işsizlik, sınırlı kaynaklar, düşük gelir ve sınırlı düzeydeki sosyal destek gibi aile içi şiddeti arttırabilecek

risk faktörlerine neden olmaktadır. Stresli zamanların ve olayların sıklığı, gelecek endişesi, hastalığa yakalanma korkusu ve belirsizlik gibi mevcut hususlar da şiddeti tetikleyebilecek nedenleri oluşturmaktadır. Bütün bunların yanında alkol tüketiminin sadece evde kullanılabilir olması diğer aile bireyleri için önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır.

Yetkili birimlerin koronavirüs sürecinde ailede meydana gelen şiddet türlerine karşı kurumsal acil çözümler geliştirmeleri önemlidir. Aile bireyleri içerisinde kırılğan yapıya sahip olan yaşlıların, kadınların ve çocukların ailede meydana gelen fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddete; onları tehdit eden, sindiren davranışlara karşı korunması öncelik arz etmektedir. Dışarı çıkma imkânına sahip olamayan, birtakım endişelerden dolayı maruz kaldığı şiddeti önleme birimlerine ve kolluk kuvvetlerine bildirmekten kaçınan mağdurların sorunlarını dile getirebilecekleri iletişim kanalları oluşturulmalıdır. Şiddeti önleyici hizmetlerin aksatılmaması, kamu spotları halinde bilgilendirmelerin yapılması, sığınma ve konukevlerinde kalma imkânlarının genişletilmesi mağdurlar için hayati önem arz etmektedir. Aynı şekilde adli mercilerin işler halde olması, şikâyet ve başvuru mekanizmalarının erişilebilir olması, üçüncü kişilerin ihbarlarının önemsenmesi, elektronik ortamda hukuki ve psikolojik destek gruplarının oluşturulması, mağdurların durumlarını dışarıya aktarma imkânı sunacaktır. İnsanlar bu süreçte sağlık ile güvenlik arasında tercih yapmaya zorlanmamalıdır, dışarda salgın tehlikesi var diyerek dezavantajlı ve kırılğan durumdaki insanlar evdeki tehlikelerle karşı karşıya bırakılmamalıdır.

Sonuç olarak çalışma kapsamında yapılan incelemelerden elde edilen bulgular, Çin'den dünyaya yayılan ve her gün on binlerce insanın ölümüne neden olan virüsün hayatın her alanını etkileyeceği, uzun süre hissedilebilecek olumsuz etkiler oluşturacağı yönündedir. İnsanların uzun süre ve mecburi şekilde evlerinde kalmasıyla birlikte, hareket alanlarının kısıtlanmasından dolayı stres ve gerginlik yaşamaları kaçınılmaz olmaktadır. Aile bireyleriyle iletişim kurma ve problem çözme becerisi zayıf olanlar başta olmak üzere, ailede gizli niyet peşinde olanlar, diğer aile bireyleri üzerinde üstünlük kurmak, ötekini kontrolünde tutmak ve hâkimiyeti elinde bulundurmak isteyenlerin varlığı her zaman için muhtemeldir. Kriz dönemleri, bu tür gizli niyeti olanlara da farklı fırsatlar sunmaktadır. Salgınla birlikte farklı toplumlarda meydana gelen aile işi şiddet olaylarındaki artışın, insanların alışık olmadıkları bir yaşam tarzına mecbur kalmalarından ve salgının oluşturduğu belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan aile içi şiddet olaylarının salgın sürecinin başlarında daha fazla meydana geleceği, zaman geçtikçe aile bireyleri arasında iletişimin daha da artacağı ve güçleneceği, giderek bir kabullenmenin söz konusu olacağı ve ailede meydana gelen şiddet vakalarının daha düşük düzeyde seyredeceği düşünülmektedir.

Yapılan bu çalışma ile elde edilen izlenim, genel anlamda kriz zamanlarının insan ilişkilerini olumsuz etkilediği, dolayısıyla salgın süreciyle birlikte aile içinde meydana gelen şiddet türlerinin ilk dönemlerde belirgin şekilde arttığı, ancak iletişim kanallarının zaman içinde gelişmesi ve daha da pekişmesiyle şiddetin etkisini giderek yitireceği ve

meydana gelen olayların azalacağı yönündedir. Nitekim salgının baş gösterdiği ilk aylara oranla aile içi şiddet ile ilgili haberlere daha az rastlanmaktadır. Bunun yanında salgın sürecinde dışarı çıkma imkânına sahip olmayan çocukların, yaşlıların ve kadınların psikolojik olarak daha fazla örselendikleri sonucu çıkarılabilir. Literatür bulgularından hareketle, zaman geçtikçe aile bireyleri arasında karşılıklı bir kabul lenmenin söz konusu olacağı, birbirlerini daha fazla anlamaya gayret sarf edecekleri yönünde varsayımlarda bulunmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- AA. (2020). 'Evde kal' döneminde aile içi şiddete karşı uzman tavsiyeleri, Web:<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/evde-kal-doneminde-aile-ici-siddete-karsi-uzman-tavsiyeleri-/1798334> (Erişim Tarihi:13.12.2020).
- Akın, M. (2013). Aile İçi Şiddet, İÜHFİM, C: LXXI, Sayı:1, Sayfa:27-42.
- Andrew, S. (2020). Koronavirüs Pandemisi Sırasında Evde Sıkışıp Kalan Hane İçi Şiddet Mağdurları Risk Altında, (Çeviri: Melis Kayhan), sosyalbilimler.org sosyalbilimler.org/koronavirus-hane-ici-siddet (Erişim Tarihi:04.12.2020).
- Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19, Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi, Ayrıntı, Cilt: 8, Sayı: 85.
- Atlas Üniversitesi. (2020). Covid-19 Aşı Çalışmalarında Son Durum, <https://www.atlas.edu.tr/2020/12/08/covid-19-asi-calismalarinda-son-durum/> (Erişim Tarihi:22.12.2020).
- BBC. (2020/a). Koronavirüs günlerinde ev içi şiddet artıyor: Kadınlar şiddetten korunmak için neler yapabilir? Web:<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52208017> (Erişim Tarihi:17.12.2020).
- BBC. (2020/b). Coronavirus: Domestic Abuse Call sup 25% Since Lockdown, Charity Says. Web:<https://www.bbc.com/news/uk-52157620> (Erişim Tarihi:18.12.2020).
- BBC. (2020/c). How to maintain relationships in self-isolation. Web:<https://www.bbc.com/future/article/20200414-how-to-maintain-relationships-in-self-isolation> (Erişim Tarihi:08.12.2020).
- BBC. (2020/d). Koronavirüs Mutasyonu Hakkında Neler Biliniyor, İngiltere'de Tespit Edilen Yeni Türle İlgili Uzmanlar Ne Diyor? Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55390150>, (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- Birinci, M. ve Bulut, T. (2020). Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme, Sosyal Çalışma Dergisi, 4(1), 62-68.

- Bradbury-Jones, C. ve Isham, L. (2020). The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence, JCN, Journal Of Clinical Nursing, Volume:29, Issue:13-14, p.2047-2049. <https://doi.org/10.1111/jocn.15296>.
- Cgdev. (2020). Pandemics and Violence Against Women and Children, Web:<https://www.cgdev.org/sites/default/files/pandemics-and-vawg-april2.pdf> (Erişim Tarihi:19.12.2020).
- CNNTürk. (2020). Karantina Sürecinde Aile İçi Şiddet Artabilir, Web:<https://www.cnnturk.com/saglik/karantina-surecinde-aile-ici-siddet-artabilir> (Erişim Tarihi:13.12.2020).
- Cumhuriyet. (2020). Koronavirüs günlerinde ev içi şiddet artıyor: Kadınlar şiddetten korunmak için neler yapabilir? Web:<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/koronavirus-gunlerinde-ev-ici-siddet-artiyor-kadinlar-siddetten-korunmak-icin-neler-yapabilir-1731873> (Erişim Tarihi:28.11.2020).
- Douglas, M., Katikireddi, S.V., Taulbut, M., McKee, M. ve McCartney, G. (2020). Mitigating the wider health effects of covid-19 pandemic response, BMJ, doi: 10.1136/bmj.m1557.
- Ergül, B. ve Yılmaz, V. (2020). COVID-19 Salgını Sürecinde Aile İçi İlişkilerin Doğrulayıcı Faktör Analizi İle İncelenmesi, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Millî Mücadele'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 38-51.
- Euronews. (2020). Çin'de koronavirüs karantinasında kalan çiftlerde boşanma başvuruları ve aile içi şiddet arttı, Web:<https://tr.euronews.com/2020/03/11/cinde-koronavirus-karantinasinda-kalan-ciftlerde-bosanma-basvurular-ve-aile-ici-siddet-art> (Erişim Tarihi:12.12.2020).
- Evans, D.P., Hawk, S. R. ve Ripkey, C. E. (2020), Domestic Violence in Atlanta, Georgia Before and During COVID-19, VIOLENCE AND GENDER, Mary Ann Liebert, Inc. DOI: 10.1089/vio.2020.0061.
- Güven, S., (2020). Yeni Koronavirüs Hastalığının Toplumsal Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. TRT AKADEMİ: Kovid 19-Salgın Yayıncılığı, vol.6, 90-97.

- Habertürk. (2020). BM: Karantinada Kadına Karşı Şiddet İkiye Katlandı, Web:<https://www.haberturk.com/bm-karantinada-kadina-karsi-siddet-ikiye-katlandi-2636751>(Erişim Tarihi:14.12.2020).
- Haber.sat7turk. (2020). Birleşmiş Milletler Salgınla Mücadelede Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Çağrısında Bulundu Web: <https://haber.sat7turk.com/birlesmis-milletler-salginla-mucadelede-aile-ici-siddetin-onlenmesi-cagrisinda-bulundu/> (Erişim Tarihi:13.12.2020).
- Hürriyet, (2020), Çare aşı ama hangisi, nasıl? <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/care-asi-ama-hangisi-nasil-41687035> (Erişim Tarihi:22.12.2020).
- Işık, A. (2020). “Koronavirüs (Covid-19) Salgını Döneminde Ailede Krize Müdahale”, *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 2020: 1-9.
- Kaya, M. (2020). Koronavirüs Salgınında Yaşlılar Nasıl Hedef Haline Geldi? *Seta*, Sayı:271.
- Kıbrıs gazetesi. (2020). Koronavirüs aile içi şiddet olaylarını da arttırdı, Web:<https://kibrisgazetesi.com/kibris/koronavirus-aile-ici-siddet--olaylarini-daartirdi-h86404.html> (Erişim Tarihi:15.12.2020).
- Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, Sayfa:247-267.
- Koçak, Z. ve Harmancı, H. (2020, Ekim). Covid-19 Pandemi Sürecinde Ailede Ruh Sağlığı, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 183-207.
- Kofman, Y. B. ve Garfin, D. R. (2020). Home Is Not Always a Haven: The Domestic Violence Crisis Amid the COVID-19 Pandemic, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol. 12, No. S1, S199–S201 <http://dx.doi.org/10.1037/tra0000866>.
- Küçük Biçer, B. & İlhan, M. N. (2020), COVID-19’un Çocukların Sağlığı Üzerine Etkisi, *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2020: Özel Sayı: 103-111.
- Lodoshaber. (2020). Almanya’da koronavirüs aile içi şiddeti arttırdı Web:<http://www.lodoshaber.com/haber/almanya-da-korona-virus-aile-ici-siddeti-arttirdi-388024.html> (Erişim Tarihi:10.12.2020).

- Saha Merkezi. (2020). Covid-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi İle Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu, Web:<https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasindan-kadinin-etkilenimi-ile-kadin-ve-cocuga-yonelik-siddete-iliskin-turkiye-arastirma-raporu/> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Sciencedirect. (2020). An increasing risk of family violence during the Covid-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives. Web:<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2665910720300384> (Erişim Tarihi:18.12.2020).
- Sharma, A. ve Borah, S. B. (2020). Covid-19 and Domestic Violence: an Indirect Path to Social and Economic Crisis, Journal of Family Violence, <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00188-8>.
- Sputniknews. (2020). Salgın ve Karantina Kadınlara Yönelik Şiddet ve Eşitsizliği Katlıyor, Web: <https://tr.sputniknews.com/columnists/202004061041766972-salgin-ve-karantina-kadınlari-yonelik-siddet-ve-esitsizligi-katliyor/> (Erişim Tarihi:16.12.2020).
- Taştan, C. (2020). Kovid-19 Salgını ve Sonrası Psikolojik ve Sosyolojik Değerlendirmeler, Polis Akademisi Yayınları, Nisan 2020, Ankara.
- Telles L.E.B., Valenc, A.M, Barros A.J.S. ve da Silva A.G. (2020). Domestic violence in the COVID-19 pandemic: a forensic psychiatric perspective. Braz J Psychiatry. 2020; [http:// dx.doi.org/10.1590/1516-4446-2020-1060](http://dx.doi.org/10.1590/1516-4446-2020-1060).
- Theguardian. (2020). UK cases of domestic abuse by female family members double, Web:<https://www.theguardian.com/society/2020/apr/14/uk-cinderella-domestic-abuse-female-family-members> (Erişim Tarihi:16.12.2020).
- TRTHaber. (2020). Tunus'ta Karantina Aile İçi Şiddeti 5 Kat Artırdı, Web:<https://www.trthaber.com/haber/dunya/tunusta-karantina-aile-ici-siddeti-5-kat-artirdi-471823.html> (Erişim Tarihi:29.12.2020).
- Tütüncü, E. (2020). Karantina Günlerinde Evdeki Saldırgan İle Yaşamak: Coronavirüsün Ev İçi Şiddete Etkisi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, Hukukihaber.net. Web:<https://www.hukukihaber.net/makale/karantina-gunlerinde->

- evdeki-saldirgan-ile-yasamak-coronavirusun-h436055.html (Erişim Tarihi:19.12.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020/a). COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı) Nedir? Web: <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir> (Erişim Tarihi:13.12.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020/b). Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, COVID-19 (SARS-CoV-2 ENFEKSİYONU) REHBERİ, Bilim Kurulu Çalışması, 14 Nisan 2020, Ankara. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf (Erişim Tarihi:13.12.2020).
- UNİCEF. (2020). COVID-19: Getirilen Kısıtlamalar Giderek Artarken Çocuklara Yönelik İstismar, İhmal, Sömürü ve Şiddet Riski de Yükseliyor. Web:<https://www.unicef.org/turkey/basın-bültenleri/covid-19-getirilen-kısıtlamalar-giderek-artarken-çocuklara-yönelik-istismar-ihmal> (Erişim Tarihi:17.12.2020).
- Ünal, G. (2005). Aile İçi Şiddet, Aile ve Toplum Dergisi, Cilt:2, Sayı:9.
- Yıldırım, İ ve Kızmaz, Z. (2018).Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik Aile İçi Şiddet Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Cilt:10 Sayı:3(21), Sayfa:1135-1153.
- Yıldız, İ., Çıkrıkçılı, U. ve Yüksel, Ş. (2020). Karantinanın Ruhsal Etkileri ve Koruyucu Önlemler, Türkiye Psikiyatrist Derneği. Web:<https://www.psikiyatri.org.tr/menu/161/cov%C4%B1d-19-ve-ruh-sagligi> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).
- WHO. (2020/a). Coronavirus disease (COVID-19) outbreak Web: <https://www.who.int/westernpacific/emergencies/covid-19> (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- WHO. (2020/b). COVID-19 and violence against women. Web:<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331699/WHO-SRH-20.04-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).
- Wiley Online Library. (2020/a). The Pandemic Paradox: The Consequences Of Covid-19 On Domestic Violence. Web:<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jocn.15296> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

Wiley Online Library. (2020/b). Lessons Never Learned: Crisis and gender-based violence. Web:<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/dewb.12261> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

IKSAD
Publishing House

ISBN: 978-625-7636-56-8